

**ИДЕНТИФИКАЦИЯ НА СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИТЕ
ХАРАКТЕРИСТИКИ НА НАСЕЛЕНИЕТО, ЗАБОЛЕВАЕМОСТ,
ОБХВАТ НА ЗДРАВНИТЕ УСЛУГИ В РАЙОНА
НА ОБЩИНИТЕ МОМЧИЛГРАД И КРУМОВГРАД –
ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ, РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ**

2018 г. , Хасково

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

Този документ е създаден в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-A Гърция - България 2014-2020.

Цялата отговорност за съдържанието на публикацията се носи от Регионална здравна инспекция - Хасково и при никакви обстоятелства не може да се счита, че този документ отразява официалното становище на Европейския съюз и Управляващия орган.

СЪКРАЩЕНИЯ

АИПДП - Амбулатория за индивидуална практика за първична дентална помощ
АИППМП - Амбулатория за индивидуална практика за първична медицинска помощ
АИСМП - Амбулатория за индивидуална практика за специализирана медицинска помощ
АРО - Асоциацията на родопските общини
БАН – Българска академия на науките
БВП - Брутен вътрешен продукт
БДС - Брутната добавена стойност
ВиК - Водоснабдяване и канализация
ГКПП - Гранично контролно-пропускателен пункт
ДКЦ – Диагностично-консултативен център
ДМСГД – Дом за медико-социални грижи за деца
ДПБ – Държавна психиатрична болница
ДРСЗ - Дирекция „Регионална служба по заетостта“
ИАОС - Изпълнителната агенция по околна среда
ИСИМП - Индивидуална практика за първична медицинска помощ
МБАЛ – Многопрофилна болница за активно лечение
МДЛ - Медико-диагностична
МТЛ - Медико-техническа лаборатория
МЦ - Медицински център
НЗОК - Национална здравноосигурителна каса
НКПР - Национална концепция за пространствено развитие
НКЦ - Недвижимата културна ценност
НСИ – Национален статистически институт
НСРР -Национална стратегия за регионално развитие
ОДК - Обединен детски комплекс
ОДПФЗС - Областен диспансер за пневмо-фтизиатрични заболявания със стационар
ОПОС - Общинската програма за опазване на околната среда
ОУП – Общ устройствен план
ОУПО - Общ устройствен план на община
ПСПВ - Пречиствателна станция за питейна вода
РЗИ - Регионална здравна инспекция
РИОСВ – Регионална инспекция по околна среда и води
РУО - Регионално управление на образованието
СОЗ - Санитарно охранителна зона
ЦДГ - Целодневна детска градина
ЦНСТ - Център за настаняване от семеен тип
ЦОП - Център за обществена подкрепа
ЦПЛР - Център за подкрепа на личностното развитие
ЦСМП – Център за спешна медицинска помощ

Регионална здравна инспекция (РЗИ) - Хасково е бенефициент по проект № В2.9а.09 „Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места (HEALTHY MUNICIPALITY)”, финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-A Гърция - България 2014- 2020 г.

Проектът е одобрен за финансиране по приоритетна ос 4 на Програмата по Инвестиционен приоритет „Инвестиране в здравна и социална инфраструктура”, която допринася за националното, регионалното и местното развитие, понижаване на неравнопоставеността по отношение на здравния статус и насърчаване на социалното приобщаване.

Партньори на РЗИ - Хасково по проекта от страна на Република Гърция са: Агенцията за регионално развитие на Родопи С.А., Солунският университет „Аристотел” - катедра „Икономика”, Община Ариана, Община Иасмос и Агенцията за транснационално обучение и развитие. От българска страна партньори на инспекцията са: Асоциацията на родопските общини (АРО), Община Крумовград и Община Момчилград.

Проект „Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места (HEALTHY MUNICIPALITY)” има за цел разработването и въвеждането на политики на общинско ниво за превенция на здравето в отдалечените райони на трансграничния регион. Задача на проекта е да изследва причините за заболяемостта, да разработи карти на заболяемостта на населението, да проучи достъпа и степента на покриване на нуждите от здравни услуги в трансграничния регион, да установи уязвими групи и да предприеме различни мерки и политики за превенция на здравето.

Настоящото проучване за идентифициране на социално-икономическите характеристики на населението, заболяемост, обхват на здравните услуги в района на общините Момчилград и Крумовград, се отнася до следното:

- Очертаване на социално-икономическия профил на целевия регион;
- Проучване и оценка на показателите за здравето на населението;
- Идентифициране на потенциални проблеми, свързани с общественото здраве във всяка област;
- Опис и оценка на наличните здравни услуги в района;
- Определяне на възникнали нужди - проблеми.

Изследването е изготвено по единна методология, предоставена от Възложителя. Основната база ползвани данни за идентификация и сравнение са на Националния статистически институт от последното преброяване на населението и жилищния фонд в Р. България през 2011 г. Преброяване у нас се прави на всеки 10 години, а получените данни са единственият източник на точни данни.

Този документ се състои от две части - Част 1. Община Момчилград; Част 2. Община Крумовград. Всяка част съдържа шест еднакви глави с формулирани подвъпроси с цел по-голяма всеобхватност на проучваните проблеми:

Глава 1: Обща характеристика на района - географски характеристики, административна структура, климат, пътна инфраструктура, идентифицирани проблеми.

Глава 2: Социално-икономически характеристики на района.

Глава 3: Характеристики на здравето на населението - смъртност, заболяемост, продължителност на живот и др.

Глава 4: Услуги за здраве и благосъстояние в района.

Глава 5: Обществено здраве в целелевия регион.

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-A Гърция - България 2014- 2020

Глава 6: Заключение.

СЪДЪРЖАНИЕ

ЧАСТ 1. ОБЩИНА МОМЧИЛГРАД

Глава 1: Общи характеристики на района

- 1.1. Географски - геоморфологични характеристики
- 1.2. Административната структура (общини, общности), главни селища
- 1.3. Данни за климата
- 1.4. Пътна и транспортна инфраструктура и транспортни връзки
- 1.5. Открити проблеми
- 1.6. Синтез на глава 1

Глава 2: Социално-икономическите характеристики на района

- 2.1. Демографски и социални характеристики
    - 2.1.1. Население (по община, общинска единица, общност, развитие 2001-2011 г.)
    - 2.1.2. Възрастов синтез, по общини, общинска единица, общност до 2011 г.
    - 2.1.3. Индекс на стареене, индекс на зависимост (деца на възраст 0-14 години, над 65 години)
    - 2.1.4. Население по пол (по общини, общинска единица, общност) до 2011 г.
    - 2.1.5. Развитие на ражданията, по общини
    - 2.1.6. Ниво на образование, развитие, по общини, общинска единица
    - 2.1.7. Икономически активно население, развитие (общини, общинска единица, общност)
    - 2.1.8. Безработица, развитие по общини, общинска единица, общност
    - 2.1.9. Характеристики на жилищата по общини 2011 г. (тоалетна, кухня, отопление, достъп до интернет)
    - 2.1.10. Население под прага на бедността
    - 2.1.11. Отпадане от училище
  - 2.2. Икономически данни
    - 2.2.1. БВП на глава от населението, развитие в префектурата и региона
    - 2.2.2. БДС по сектор, развитие, в префектурата и региона
    - 2.2.3. Икономически дейности (описание)
    - 2.2.4. Заетост, развитие, по отрасли на икономическа дейност, по общини
    - 2.2.5. Основни характеристики на селските дейности
    - 2.2.6. Основни характеристики на вторичния сектор
    - 2.2.7. Основни характеристики на третичния сектор
  - 2.3. Специфични особености на района
    - 2.3.1. Специални групи от населението
    - 2.3.2. Културно-социални особености
    - 2.3.3. Друго
  - 2.4. Открити проблеми
  - 2.5. Синтез на глава 2
- ##### Глава 3: Характеристики на здравето на населението
- 3.1. Смъртност, смъртни случаи по местоживееене, развитие в регион, префектура, общини

- 3.2. Детска смъртност, развитие, в регион, префектура, община
- 3.3. Процент на перинаталната смъртност, развитие, в регион, префектура, по общини
- 3.4. Процент смъртност по основни причини (брой смъртни случаи, развитие, ключови причини за смърт (циркулаторни заболявания, респираторни заболявания, злокачествени новообразувания и т.н.) и развитие в регион, префектура, община
- 3.5. Очаквана продължителност на живота при раждане, по пол, развитие, в регион, префектура, община
- 3.6. Очаквана продължителност на живота на 65-годишна възраст по пол, развитие, в регион, в префектура, по общини
- 3.7. Изписани пациенти по категория на заболяване и област(в региона, префектура, според общината) през последните три години (данни от изследвания в съответната болница)
- 3.8. Основна диагноза по област (местна общност) през последните три години (данни от изследвания в здравните центрове и регионалните или селските медицински служби)
- 3.9. Открити проблеми
- 3.10. Синтез на глава 3

Глава 4: Услуги за здраве и благосъстояние в района

- 4.1. Инфраструктура - здравни услуги (предоставяне на здравни грижи)
  - 4.1.1. Структура на здравната система
    - А) в страната
    - Б) в района
  - 4.1.2. Болници в района - Обхванати предмети - Медицински персонал – Оборудване - Нужди и др.
  - 4.1.3. Здравни центрове в района - Обхванати предмети - медицински персонал – оборудване - нужди и др.
  - 4.1.4. Регионални медицински центрове в района - Обхванати предмети – медицински персонал - оборудване - нужди и др.
  - 4.1.5. Частни клиники
  - 4.1.6. Частни лекари
  - 4.1.7. Разстояния на населените места от здравните услуги в района
- 4.2. Предоставяне на здравни услуги – индикатори
  - 4.2.1. Лекари на 1000 жители (в префектурата, по общини)
  - 4.2.2. Медицински сестри на 1000 жители (в префектурата, по общини)
  - 4.2.3. Болнични легла на 1000 жители (в префектурата, по общини)
  - 4.2.4. Брой на хората, които ползват здравни услуги/1000 жители (в префектура, общини)
  - 4.2.5. Брой на хоспитализираните лица/1000 жители (в префектурата, по общини)
- 4.3. Здравни програми в района от други институции
  - 4.3.1. Здравни програми на общината (ваксинации, информационни събития, програми за възрастни хора и др.)
  - 4.3.2. Здравни програми от други организации
  - 4.3.3. Политики за превенция в областта
- 4.4. Инфраструктура - социални услуги в района
  - 4.4.1. Детски градини
  - 4.4.2. Креативни центрове за деца

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

- 4.4.3. Обекти за грижа за възрастни
- 4.4.4. Програми за благосъстояние на общината (програма "Help at Home" и т.н.)
- 4.5. Други инфраструктури - Услуги, свързани със здравето в района
- 4.5.1. Спортни съоръжения
- 4.5.2. Културни обекти
- 4.6. Открити проблеми
- 4.7 Синтез на глава 4

Глава 5: Обществено здравеопазване в района

- 5.1. Състояние на водоснабдителната инфраструктура (безопасна питейна вода), канализационна система
- 5.2. Статус на екологичната инфраструктура - екологични рискове
- 5.3. Инсектициди (комари и т.н.)
- 5.4. Земеделски практики, методи за напояване
- 5.5. Животновъдство, кланични трупове, причини за замърсяване на отпадъците
- 5.6. Условия на живот
- 5.7. Отрасли от промишлеността, причиняващи проблеми
- 5.8. Управление на твърди и течни отпадъци
- 5.9. Други
- 5.10. Открити проблеми
- 5.11. Синтез на глава 5

Глава 6. Заключение относно региона

ЧАСТ 2. ОБЩИНА КРУМОВГРАД

Глава 1: Общи характеристики на района

- 1.1. Географски - геоморфологични характеристики
- 1.2. Административната структура (общини, общности), главни селища
- 1.3. Данни за климата
- 1.4. Пътна и транспортна инфраструктура и транспортни връзки
- 1.5. Открити проблеми
- 1.6. Синтез на глава 1

Глава 2: Социално-икономическите характеристики на района

- 2.1. Демографски и социални характеристики
- 2.1.1. Население (по община, общинска единица, общност, развитие 2001-2011 г.)
- 2.1.2. Възрастов синтез, по общини, общинска единица, общност до 2011 г.
- 2.1.3. Индекс на стареене, индекс на зависимост (деца на възраст 0-14 години, над 65 години)
- 2.1.4. Население по пол (по общини, общинска единица, общност) до 2011 г.
- 2.1.5. Развитие на ражданията, по общини
- 2.1.6. Ниво на образование, развитие, по общини, общинска единица
- 2.1.7. Икономически активно население, развитие по общини, общинска единица, общност,
- 2.1.8. Безработица, развитие по общини, общинска единица, общност
- 2.1.9. Характеристики на жилищата по общини 2011 г.

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-A Гърция - България 2014- 2020

(тоалетна, кухня, отопление, достъп до интернет)

2.1.10. Население под прага на бедността

2.1.11. Отпадане от училище

2.2 . Икономически данни

2.2.1. БВП на глава от населението, развитие в префектурата и региона

2.2.2. БДС по сектор, развитие, в префектурата и региона

2.2.3. Икономически дейности (описание)

2.2.4. Заетост, развитие, по отрасли на икономическа дейност, по общини

2.2.5. Основни характеристики на селските дейности

2.2.6. Основни характеристики на вторичния сектор

2.2.7. Основни характеристики на третичния сектор

2.3. Специфични особености на района

2.3.1. Специални групи от населението

2.3.2. Културно-социални особености

2.3.3. Друго

2.4. Открити проблеми

2.5. Синтез на глава 2

Глава 3: Характеристики на здравето на населението

3.1 .Смъртност, смъртни случаи по местоживеене, развитие в региона, префектура, общини

3.2. Детска смъртност, развитие, в регион, префектура, община

3.3 .Процент на перинаталната смъртност, развитие, в регион, префектура, по общини

3.4. Процент смъртност по основни причини (брой смъртни случаи, развитие, ключови причини за смърт (циркулаторни заболявания, респираторни заболявания, злокачествени новообразувания и т.н.) и развитие в регион, префектура, община

3.5. Очаквана продължителност на живота при раждане, по пол, развитие, в регион, префектура, община (ако има данни)

3.6 .Очаквана продължителност на живота на 65-годишна възраст ,по пол, развитие, в регион, в префектура, по общини

3.7. Изписани пациенти по категория на заболяване и област(в региона, префектура, според общината, ако има такива) през последните три години (данни от изследванията в съответната болница)

3.8. Основна диагноза по област (местна общност) през последните три години (данни от изследвания в здравните центрове и регионалните или селските медицински служби)

3.9. Открити проблеми

3.10. Синтез на глава 3

Глава 4: Услуги за здраве и благосъстояние в района

4.1. Инфраструктура - здравни услуги (предоставяне на здравни грижи)

4.1.1. Структура на здравната система

А) в страната

В) в района

4.1.2. Болници в района - Обхванати предмети - Медицински персонал – Оборудване - Нужди и др.

4.1.3. Здравни центрове в района - Обхванати предмети - медицински персонал – оборудване - нужди и др.

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

- 4.1.4. Регионални медицински центрове в района - Обхванати предмети – медицински персонал - оборудване - нужди и др.
- 4.1.5. Частни клиники
- 4.1.6. Частни лекари
- 4.1.7. Разстояния на населените места от здравните услуги в района
- 4.2. Предоставяне на здравни услуги – индикатори
  - 4.2.1. Лекари на 1000 жители (в префектурата, по общини)
  - 4.2.2. Медицински сестри на 1000 жители (в префектурата, по общини)
  - 4.2.3. Болнични легла на 1000 жители (в префектурата, по общини)
  - 4.2.4. Брой на хората, ползващи здравни услуги 1000 жители (в префектурата, по общини)
  - 4.2.5. Брой на хоспитализираните лица (1000 жители (в префектурата, по общини)
- 4.3. Здравни програми в района от други институции
  - 4.3.1. Здравни програми на общината (ваксинации, информационни събития, програми за възрастни хора и др.)
  - 4.3.2. Здравни програми от други организации
  - 4.3.3. Политики за превенция в областта
- 4.4. Инфраструктура - социални услуги в района
  - 4.4.1. Детски градини
  - 4.4.2. Креативни центрове за деца
  - 4.4.3. Обекти за грижа за възрастни
  - 4.4.4. Програми за благосъстояние на общината (програма "Help at Home" и т.н.)
- 4.5. Други инфраструктури - Услуги, свързани със здравето в района
  - 4.5.1. Спортни съоръжения
  - 4.5.2. Културни обекти
- 4.6. Открити проблеми
- 4.7. Синтез на глава 4

Глава 5: Обществено здравеопазване в района

- 5.1. Състояние на водоснабдителната инфраструктура (безопасна питейна вода), канализационна система
- 5.2. Статус на екологичната инфраструктура - екологични рискове
- 5.3. Инсектициди (комари и т.н.)
- 5.4. Земеделски практики, методи за напояване
- 5.5. Животновъдство, кланични трупове, причини за замърсяване на отпадъците
- 5.6. Условия на живот
- 5.7. Отрасли от промишлеността, причиняващи проблеми
- 5.8. Управление на твърди и течни отпадъци
- 5.9. Други
- 5.10. Открити проблеми
- 5.11. Синтез на глава 5

Глава 6: Заключение относно района

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-A Гърция - България 2014- 2020

ЧАСТ 1. ОБЩИНА МОМЧИЛГРАД

ГЛАВА 1: ОБЩИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА РАЙОНА

1.1. Географски – геоморфологични характеристики

Община Момчилград е разположена в Южна България и заема югоизточните части на Източните Родопи. Попада в централните части на област Кърджали и има площ от 360 кв. км. Общината се простира между 41°53' северна ширина и 25°42' източна дължина по Гринуич. На изток граничи с община Крумовград, на юг – с община Кирково, на запад – с община Джебел и на север с община Кърджали.

Релефът в община Момчилград е предимно планински, като общината попада в силно разчленения дял на Източнородопския Стръмни рид, който е с дължина около 40 км и ширина между 15-22 км. Най-високите върхове в района за Стръмни рид – 960 м. Н.в., Здравец (Дамбалъ) – 910 м.н.в. и Черковище (Клисе тепе) 871 м.н.в. Като цяло районът на Източните Родопи се характеризира със сравнително ниска надморска височина, като хълмистият пояс (200-600м.н.в.) заема 71,5% от общата територия, докато средно планинският (1000-1600м.н.в.) е представен на едва 0,2% от територията. Именно от тези средно планински части водят началото си много от притоците на р. Върбица и р. Крумовица, като Стръмни рид се явява и водораздел между двете реки. Като цяло долините в долните им течения се различават рязко от долините в Западните Родопи. Ниските части на склоновете им са полегати с постепенен преход към широки алувиални долинни дъна, които на места се стесняват от къси, сравнително слабо всечени проломи.

По отношение на морфоструктурата, общината попада в Източнородопското структурно понижение, което от своя страна е заето от морски палеогенски седименти и еруптивни маси. То ги отделя от структурно изолираната Източнородопска плоска подутина, обхващаща Мъглинския рид и неговото северно подножие към Камилскодолския праг. Най-силно геоложко развитие районът е претърпял през Кватернера, когато се е осъществило общо епейрогенно издигане, което има почти еднаква амплитуда с изключение на най-източните части на Хасковската хълмиста област около Свиленград. Поради това, по течението на реките Върбица и Крумовица е установена пълната серия на кватернерни тераси. Голяма част от склоновете, особено тези, които са заети от податливите на денудацията вулкански туфи и туфити и палеогенски пясъчници, глинести лиски и мергели, са подложени на силна съвременна ерозия. За интензивното проявяване на съвременната ерозия извънредно много спомагат както масовото обезлесяване, така и продължителните летни засушавания и проливните есенни валежи. Ерозията, както и специфичния характер на терена, оказват негативно влияние върху селищната и транспортната мрежа в района.

1.2. Административната структура (общини, общности), главни селища

Общината е съставена от 49 населени места, като повечето от тях са с население под 200 души, а едно от селищата е обезлюдено – с. Юнаци. Населението на цялата община е 16 263 души (към 01.02.2011 г.), като центърът на общината - гр. Момчилград, е с население 7

831 души. Второто по големина населено място е с. Груево с едва 715 души, следвано от Звездел (491) и Нановица (478).

1.3. Данни за климата

Заемайки източните части на Родопите, климатът в община Момчилград попада в преходно-средиземноморската климатична област и се характеризира като умереноконтинентален до средиземноморски. Областта се намира под преобладаващо средиземноморско климатично влияние – особено по отношение на средиземноморските циклони. Освен това, благодарение на по-голямата си откритост на север през зимното полугодие, осезаемо се усеща влиянието на студените континентални въздушни маси, които нахлуват откъм север. Активната циклонална дейност през зимното полугодие е причина както за задържането на относително високо ниво на температурата, така и за увеличаване на валежите, които в по-голямата си част имат фронтален характер. Средната януарска температура е положителна и варира между 1° и 2° С. Понякога изваляванията са твърде интензивни, при което в течение на едно денонощие са наблюдавани до 80 мм валеж. Именно поради високите зимни и есенни валежи, средногодишните стойности на валежите са сравнително високи и варират между 650 мм и 750 мм. В повечето случаи валежите са от дъжд, като сняг вали главно през втората половина на декември, януари и февруари. Редки са случаите, когато снежната покривка остава в продължение на 5-6 дни. Разтопяването на снега обикновено става твърде бързо, което води до прииждане на реките, които понякога имат и стихийен характер.

Въпреки сравнително меката зима, затоплянето през пролетта не настъпва много бързо. Докъм средата на април се наблюдават пролетни мразове и слани, като по-на юг термичните условия през пролетта са по-благоприятни и вредоносните мразове и слани се прекратяват по-рано от посочените по-горе срокове. Според Географски Атлас на България (2010г.) средната сума на валежите през пролетта за периода 1976-2005г. е между 150 мм. и 200 мм.

Лятото се характеризира с по-оскъдни валежи, твърде високи екстремни температури, средни юлски температури между 23° и 25° и много слънчеви дни. Именно нахлуването на горещи тропични въздушни маси обуславят и настъпването на засушливи периоди. Сумата на валежите през лятото (юни, юли, август) за периода 1976-2005г. също както през пролетта варира между 150 мм и 200 мм.

Изтъкнатите климатични условия са благоприятни за виреенето на редица топлолюбиви едногодишни култури и особено за висококачествените тютюневи сортове. От друга страна, според Българския Географски Атлас (2010) възможностите за потенциално производство на електроенергия от слънчева енергия или т.нар. среден годишен хелиоенергиен потенциал за района на община Момчилград варира от задоволителен до умерен в южните части. Ветроенергийният потенциал от своя страна е предимно задоволителен. Високата температурна сума на активния вегетационен период (3100-3500°С), както и ниските температури през зимата предоставят и добри възможности за отглеждане на многогодишни субтропични видове на открито.

1.4. Пътна и транспортна инфраструктура и транспортни връзки

През територията на община Момчилград преминава паневропейски транспортен коридор №9: Хелзинки - Выборг - Санкт Петербург - Псков - Москва - Калининград - Киев - Роздилна - Кишинев - Букурещ - Русе - Велико Търново - Стара Загора - Хасково – Момчилград

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

- Дедеагач. Значението на пътя нараства след откриването на Гранично контролно-пропускателен пункт (ГКПП) Маказа - Нимфея между България и Гърция през 2013 г. Разстоянието от общината до ГКПП Маказа е 42 км, което дава възможност за износ на продукцията при сравнителни ниски транспортни разходи. Републиканската пътна мрежа на територията на общината е с дължина 81,5 км. Параметрите на тази мрежа са както следва:

Таблица 1. Разпределение на републиканска пътна мрежа (км)

път №	начало	край	дължина	I клас	II клас	III клас
5	349,600	367,800	18,200	18,200		
59	0,000	23,600	23,600		23,600	
508	0,000	3,400	3,400			3,400
5901	0,000	27,400	27,400			27,400
5902	0,000	8,900	8,900			8,900
Общо:			81,200	18,200	26,600	39,700

Източник: Задание за ОУП, 2017 г.

Основна роля в транспортната система на общината играе републикански път I-5, който осигурява връзка както с близките общини Кърджали и Кирково, така и с ГКПП Маказа. Той е с дължина на територията на общината от 18,200 км, в добро състояние и е от основно значение за бъдещето развитие на община Момчилград. Републикански път II-59 свързва община Момчилград с общините Крумовград и Ивайловград. Неговата дължина е 23,600 км. в добро техническо състояние. Третокласната пътна мрежа е съставена от пътищата III-508, III – 5901 и III – 5902, с обща дължина 39,700 км. Републикански път III – 508 осигурява връзката между община Момчилград и община Джебел. Пътищата от третокласната пътна мрежа са в относително добро състояние. Общинската пътна мрежа е с дължина 174,400 км. към 31.12.2012 г. Пътната мрежа е добре развита. Липсват населени места без достъп до общинския център. Няма пътища от общинската пътна мрежа без настилка. Състоянието на пътната настилка е както следва:

- Добро състояние – 9,900 км;
- Средно състояние – 72,100 км;
- Лошо състояние – 92,400 км.

Както е видно, по-голямата част от пътищата са в лошо състояние. Асфалтовата настилка е износена и пътищата се нуждаят от рехабилитация. Поради недостиг на средства за рехабилитация и реконструкция на общинските пътища, проблемът продължава да се задълбочава. В процес на изпълнение са два проекта по Програма за развитие на селските райони 2007-2013 г. – „Реконструкция и рехабилитация на съществуващите общински пътища в община Момчилград“ и „Подобряване достъпа на населението и предоставяне на услуги чрез изграждане на „Пътна връзка на гр. Момчилград с път I-5 Кърджали – Подкова от км

0+000 до км 1+205“. Реконструиран и рехабилитиран е път KRZ1060/III+508/Джебел - Чакалци - Слънчоглед - гр. Джебел – Момчилград - Загорско - Садовица и път KRZ2384/III-508 Балабаново – Джебел/Седлари - Садовица, KRZ1060 и път KRZ3410/KRZ2384 п.к.508 - Седлари/Върхари” с подобект - с. Загорско - с. Садовица и подобект с. Седлари - с. Градинка с обща дължина 4,035 км; реконструиран и рехабилитиран общински местен път 2403/ III - 5901, Момчилград - Нановица/Равен - Биволяне с дължина 8,37720 км.

Железопътна инфраструктура

През територията на общината преминава ЖП линия Кърджали – Момчилград – с. Подкова с дължина 22 км. Има осигурени връзки за селата Загорско, Каменец, Садовица, Гриево чрез спирките Джебел, с. Горско Дюлево и гара Момчилград, като единствената сигурна транспортна връзка на село Птичар е жп спирката. Товаро-разтоварителна дейност, отделена от системата на НК „БДЖ“, се извършва на гара Момчилград. Има два прелеза при с. Птичар, както и между гара Момчилград и стопанския двор на ВК „Младост – 95“, обслужвани от ЖП секция Симеоновград. Като цяло железопътната мрежа е на добро техническо ниво, а железопътният транспорт играе важна роля за общината.

Водоснабдителна мрежа за питейно-битово водоснабдяване и мрежа за отпадни води

Водоснабдяването на населението се извършва от „Водоснабдяване и канализация“ (ВиК) ООД – Кърджали. От общо 49 селища в общината са водоснабдени 33. На сезонен режим и/или с постоянен воден режим са част от населените места. Причините за това се дължат на до голяма степен амортизираните тръби, които водят до големи загуби по водопреносната мрежа – над 63% загуба на вода. Съществуващата водопроводна мрежа е с тръби от различен вид и диаметър (етернитови, стоманени, чугунени, полиетиленови и др.).

Дължината на водопроводната мрежа е 134 090 м, от които:

- Етернитови тръби – 118380 м;
- Стоманени тръби – 6829 м;
- Тръби ПЕВП, РЕНР и др. – 8881 м.

Преобладават етернитовите (азбестоциментови) тръби, които представляват над 88% от всички тръби. Те са амортизирани, ненадеждни и морално остарели. Етернитовите тръби водят до чести аварии и до значителни загуби на питейна вода, както и на влошаване на нейните хигиенни характеристики. През 2012 г. е стартирал и продължава реализация проект „Реконструкция, модернизация и доизграждане на ВиК мрежата и изграждане на ГПСОВ, град Момчилград“ с цел: подобряване и опазване на водните ресурси на агломерация Момчилград чрез улавяне на отпадъчните води на цялата територия на агломерация Момчилград и осигуряване на тяхното пречистване в съответствие с нуждите на целевия регион, европейските изисквания и стандарти; подобряване, запазване и възстановяване на естествената околна среда чрез предотвратяване замърсяването с битово отпадъчни води на р. Върбица и респективно язовир Студен кладенец, в който реката се влива; подобряване състоянието и развитие на екологичната инфраструктура в агломерация Момчилград чрез рехабилитация и доизграждане на канализационната мрежа, както и чрез реконструкция на водопроводната мрежа за намаляване инфилтрацията и хидравличното натоварване на предвижданата пречиствателна станция за отпадъчни води.

Водоснабдяването на Момчилград се извършва от язовир „Боровица“. На територията на общината (според данни на задание за ОУП) има следния брой помпени станции, кладенци и други:

- Помпени станции – 11 бр.;
- Каптаж – 1 бр.;
- Шахови кладенци – 11 бр.;
- Дренажи – 2 бр.;
- Планинско водохващане – 1 бр.

Канализационна мрежа има единствено изградена в общинския център гр. Момчилград и в с. Соколино. Системата е от бетонови тръби, смесен тип – провежда битови, промишлени и отпадъчни води. В селата Равен, Груево, Нановица и Звездел канализационната система е частично изградена. Към обществените сгради в селата съществуват локални септични ями, което води до нарушение на почвените характеристики и опасност от замърсяване на местните водоизточници. Единствената изградена пречиствателна станция на територията на общината е в с. Соколино, която обслужва населението на селото.

Електроснабдяване

Поддържането на електропреносната и електроразпределителната мрежа и съоръженията към нея на територията на община Момчилград, както и електроснабдяването, се осъществява от „EVN България“. Електрифицирани са всички населени места на територията на общината, като липсват такива с режим на тока. В общината захранването се извършва от подстанция при гр. Момчилград, която захранва и общините Джебел и Кирково. Електрифицирането се осъществява от 104 трафопоста. Важен проблем е уличното осветление и неговата енергийна ефективност. Част от него е била реконструирана и подменена по проекти през периода 2009-2013 г., но все още на места се нуждае подмяна на уличното осветление с LED, което ще доведе до по-добра енергоефективност и ще намали разходите за улично осветление значително.

Газопреносна мрежа и топлоснабдяване

На територията на общината липсва газопреносна мрежа, както и централно топлоснабдяване. Обществените сгради и училища се отопляват чрез изградени локални отоплителни инсталации на течно гориво. Инсталациите са остарели, с висок експлоатационен разход и ниска ефективност. Газификация на обществените сгради в общината е възможна след изграждането на съвместен проект с общините Кърджали и Крумовград, тъй като най-близката точка от националната газопреносна мрежа е ГРС - Хасково. Ефектите от такъв проект биха били големи. Ще се намали разходът за поддръжка на социално-здравните и обществени дейности, ще се подобри конкурентоспособността, ще се намалят вредните емисии от твърди и течни горива и др.

Комуникационни мрежи, далекосъобщение и пощи

На територията на Община Момчилград е изграден Технологичен възел на далекосъобщенията, който обслужва и общините Джебел и Кирково. През територията на общината преминава оптично-кабелно трасе, създаващо възможност за осъществяване на високоскоростен трансфер на данни.

Достъпът до интернет се осъществява от някои местни доставчици от гр. Кърджали – „БИА-нет“, ТТМ и „Цифрови системи“, „Линк +“, както и от Центъра по телематични услуги при БТК. Трите национални мобилни оператора МТел (А1), Глобул и Вивател осигуряват 100% покритие със сигнал на територията на общината. Това осигурява пълен спектър на техните услуги.

1.5. Открити проблеми

Община Момчилград попада в района на Източните Родопи, който се характеризира със сложна геоложка обстановка, специфични климатични условия и активна антропогенна дейност, които от своя страна благоприятстват развитието на почти целия спектър от природни бедствия. Най-общо казано по начин на проявление геолого-геоморфоложките рискови фактори включват разрушителни процеси с внезапно действие или с периодично активиране, процеси и явления с непрекъснато действие и процеси и явления, водещи до внезапни рискови ситуации. Според изследване на Българската академия на науките (БАН), по-голямата част от община Момчилград се характеризира с висока степен на геоложка опасност според анализ на следните основни фактори: способността на геоложката основа на разрушаване и дезинтеграция, сеизмичната активност, характеристика на пространственото разпределение на земната покривка, речната мрежа, действителните наклони на склоновете, хоризонталното и вертикално разчленение на релефа, климатичната обстановка и др. Най-разпространените рискове с природен характер в района на община Момчилград са свлачищата, които от дълги години представляват голям проблем както за общината, така и за местното население, пряко засегнато от тези рискови природни явления. Към настоящия момент, според данни на Министерството на регионалното развитие, в района има две активни свлачища. Най-общо казано геоложкият строеж и по-специално наличието на глинести инженерно-геоложки разновидности с ниски якостни характеристики, са довели до възникването и развитието на свлачищните процеси. В тази връзка в последните години са реализирани няколко проекта за укрепване и трайно стабилизиране на свлачищата, въпреки това рискът от активизиране е голям и са необходими допълнителни инвестиции в предотвратяването му.

1.6. Синтез на глава 1

Община Момчилград е разположена в Южна България и заема югоизточните части на Източните Родопи. Попада в централните части на област Кърджали и има площ от 360 кв. Км. Общината се простира между 41°53' северна ширина и 25°42' източна дължина по Гринуич. На изток граничи с община Крумовград, на юг – с община Кирково, на запад – с община Джебел и на север с община Кърджали.

Релефът е предимно планински, като общината е разположена в силно разчленения дял на Източнородопския Стръмни рид, който е с дължина около 40 км и ширина между 15-22 км. По отношение на морфоструктурата, общината попада в Източнородопското структурно понижение, което от своя страна е заето от морски палеогенски седименти и еруптивни маси. За интензивното проявяване на съвременната ерозия извънредно много спомагат както масовото обезлесяване, така и продължителните летни засушавания и проливните есенни валежи.

Общината е съставена от 49 населени места, като повечето от тях са с население под 200 души, а едно от селищата е обезлюдено – с. Юнаци. Населението на цялата община е 16 263 души (към 01.02.2011 г.), като центърът на общината - гр. Момчилград, е с население 7 831 души. Второто по големина населено място е с. Груево с едва 715 души, следвано от Звездел (491) и Нановица (478).

Климатът в община Момчилград попада в преходно-средиземноморската климатична област и се характеризира като умереноконтинентален до средиземноморски. Областта се намира под преобладаващо средиземноморско климатично влияние – особено по отношение

на средиземноморските циклони. Освен това, благодарение на по-голямата си откритост на север през зимното полугодие, осезаемо се усеща влиянието на студените континентални въздушни маси, които нахлуват откъм север.

През територията на община Момчилград преминава паневропейски транспортен коридор №9. Разстоянието от общината до ГКПП Маказа е 42 км, което дава възможност за развитиеето ѝ в социално-иконоическо и културно отношение. Републиканската пътна мрежа на територията на общината е с дължина 81,5 км. Общинската пътната мрежа е добре развита. Липсват населени места без достъп до общинския център. По-голямата част от пътищата са в лошо състояние. Асфалтовата настилка е износена и пътищата се нуждаят от рехабилитация.

През територията на общината преминава ЖП линия Кърджали – Момчилград – с. Подкова с дължина 22 км.

Водоснабдяването на населението е от язовир „Боровица“ и се извършва от „Водоснабдяване и канализация“ ООД – Кърджали. 33 от общо 49 селища в общината са водоснабдени. На сезонен режим или с постоянен воден режим са част от населените места.

Канализационна мрежа има единствено изградена в общинския център гр. Момчилград и в с. Соколино. Единствената изградена пречиствателна станция на територията на общината е в с. Соколино, която обслужва населението на селото.

Поддържането на електропреносната и електроразпределителната мрежа и съоръженията към нея на територията на община Момчилград, както и електроснабдяването, се осъществява от „EVN България“. Електрифицирани са всички населени места на територията на общината, като липсват такива с режим на тока.

На територията на общината липсва газопреносна мрежа, както и централно топлоснабдяване. Обществените сгради и училища се отопляват чрез изградени локални отоплителни инсталации на течно гориво. Инсталациите са остарели, с висок експлоатационен разход и ниска ефективност.

На територията на Община Момчилград е изграден Технологичен възел на далекосъобщенията, който обслужва и общините Джебел и Кирково. През територията на общината преминава оптично-кабелно трасе, създаващо възможност за осъществяване на високоскоростен трансфер на данни. Трите национални мобилни оператора осигуряват 100% покритие със сигнал на територията на общината.

Най-разпространените рискове с природен характер в района на община Момчилград са свлачищата, които от дълги години представляват голям проблем както за общината, така и за местното население, пряко засегнато от тези рискови природни явления. Към настоящия момент, според данни на Министерството на регионалното развитие, в района има две активни свлачища.

ГЛАВА 2: СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКА ХАРАКТЕРИСТИКА НА РАЙОНА

2.1. Демографски и социални характеристики

2.1.1. Население по община, общинска единица, общност до 2011 г.

Върху демографското развитие на община Момчилград влияние оказват различни по характер фактори и условия. Данните от последните преброявания показват съществуването на трайна тенденция към намаляване броя на населението на община Момчилград. Намалението започва още след преброяването през 1965 г., когато е регистриран най-голям брой население в общината, но неговата изразителност е по-голяма след преброяването през 1985 г.

Таблица 2.

Години на преброявания									
	1934	1946	1956	1965	1975	1985	1992	2001	2011
Брой	18 482	23 064	26 911	31 319	29 790	31 227	20 836	17 126	16 155

Източник: НСИ

През периода между преброяванията от 1985 и 2011 г. намалението на населението на общината има повсеместен характер и засяга в една или друга степен всички 49 населени места, в т.ч. и общинския център – гр. Момчилград. Само за периода 2005-2012 г. жителите на общината са станали с 612 по-малко в резултат както на отрицателния естествен, така и на отрицателния механичен прираст. Темпът на намаление през периода е 3.67%, а средногодишният темп на намаление е 0.46%.

Промените в броя на населението на община Момчилград се отразяват и на неговата гъстота и териториално разпределение. Стойностите ѝ също намаляват от 47,7 д./кв. км през 2001 г. на 45,2 д./кв.км. през 2011 г. Гъстотата на населението в общината е значително по-малка в сравнение със средната за страната (67 д./кв.км).

В териториален план населението на общината е разпределено в 49 селища, в т.ч. и общинския център - гр. Момчилград. На него се падат 48.2% от общия брой население на общината. Около половината от населението на общината живее в селата. На преброяванията през 2001 и 2011 г. две от тях (селата Юнаци и Сярци) са без регистрирано постоянно население. Средният размер на останалите 46 села през 2011 г. е 183 жители.

Негативните изменения в броя на населението са един от основните неблагоприятни фактори за бъдещото демографско и социално-икономическо развитие на общината. Негативните последици се свързват със съкращаване на работната сила и възпроизводствения потенциал в общината. В това отношение община Момчилград не се отличава от общата тенденция на намаление на населението в страната и област Кърджали.

Таблица 3. Ръст на населението на община Момчилград и област Кърджали

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Население на община Момчилград	17 126	16 961	16 861	16 799	16 657	16 562	16 434	16 354	1 6190	15 956	16 155
Ръст на населението спрямо предходната година (в %)		-0,97	-0,96	-0,37	-0,85	-0,57	-0,77	-0,49	-1,00	-1,44	1,25
Население на област Кърджали	163 341	162 332	161 002	159 878	158 541	157 463	156 652	156 008	154 719	153 571	152 009

Източник: НСИ

2.1.2. Възрастов синтез, по общини, общинска единица, общност до 2011 г.

Възрастовата структура на населението дава представа за разпределението на населението по възрастови групи. Важността на възрастовата структура на населението, произтича от факта, че хората в отделните възрастови групи притежават различни жизнени и трудови възможности и по различен начин участват в материалното производство и духовния живот в обществото. От друга страна, населението се поделва на възрастови групи и в зависимост от техните репродуктивни възможности, определящи ролята им в процеса на естественото възпроизводство.

Таблица 4. Възрастов синтез на община Момчилград и Р. България за 2011 г.(%)

	0-14 г.	15-49 г.	50 г. +
Община Момчилград	13.09	49.65	37.25
Р. България	13.24	46.79	39.96

Източник: НСИ

Таблица 5. Възрастов синтез на област Кърджали 2001-2011 г.

години	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
0-14 г.	28 363	27 255	26 155	25 192	24 445	23 671	23 095	22 861	22 588	22 502	21 170
15-65 г.	113242	112690	112032	111704	110665	109934	109 49	108804	107850	106463	104779
65 + г.	21 736	22 387	22 815	22 982	23 431	23 858	24 308	24 343	24 281	24 606	26 060

Източник: НСИ

По-нови данни за броя на младежкото население в общината след последното преброяване през 2011 г. са представени в Таблица 6:

Таблица 6. Население на възраст между 15-29 г.
в община Момчилград към 30.12.2016 г.

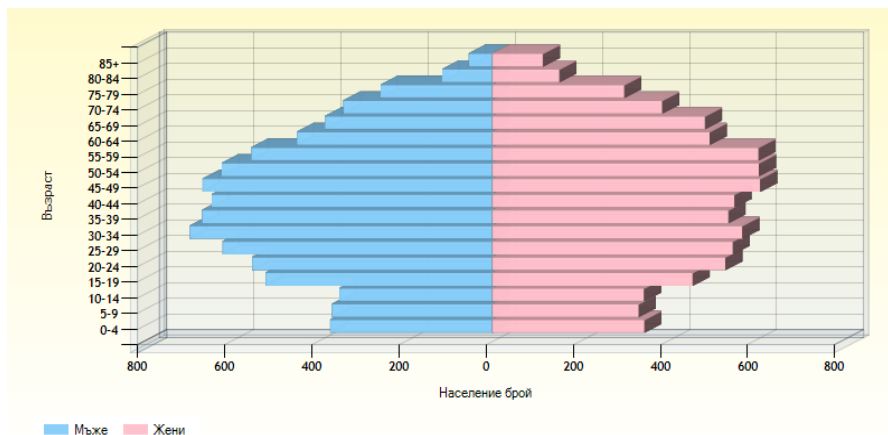
Години	Брой
15 до 19 г.	774
20 до 24 г.	985
25 до 29 г.	1 453
Общо 15-29 г.	3 212

Източник: Общински план за младежта за 2017 г.

В сравнение с 2015 г. броят на младежите през 2016 г. в община Момчилград е увеличен с 581 души.

Полово-възрастовата пирамида на населението на община Момчилград

Полово-възрастовата пирамида на населението е с неправилна форма. Тя има стеснена основа и разширена средна част. Деформациите в нейната форма показват тенденция на застаряване на населението и при двата пола. От формата на пирамидата ясно се вижда преобладаването на мъжете в първите възрастови групи, след което се наблюдава изравняване на броя на населението в двата пола. Преобладаването на жените започва след 50-годишна възраст, като техният дял плавно се увеличава, а след 80-годишна възраст, се удвоява. Това е тенденция, характерна както за общината, така и за областта и страната като цяло.

Фигура 1. Полово-възrastова пирамида на община Момчилград, 2011 г., източник: НСИ

2.1.3. Индекс на стареене, индекс на зависимост (възраст 0-14 години, 65+ години)

Според групировката на шведския статистик и демограф Зундберг, възрастната структура на населението в община Момчилград в 2011 г. е от регресивен тип. Това означава, че относителният дял на поколението на прародителите (на 50 и повече навършени години) превишава значително дела на поколението на децата (от 0 до 14 навършени години). През 2008 г. съотношението на поколенията на децата, родителите и прародителите е 14.5:52.0:33.5, а през 2011 г. то е 13.1:49.7:37.2.

Съпоставянето на данните показва ясно изразена тенденция към застаряване на населението, която ще има негативно отражение върху неговото естествено възпроизводство в бъдеще. В този смисъл, промените в населението на община Момчилград не се отличават съществено от общите тенденции на изменение на възрастната структура на населението в България. Относително по-благоприятната ситуация в общината се обуславя от наличието на по-голям дял население от 15 до 49-годишна възраст и по-малък дял население на 50 и повече навършени години.

2.1.4. Население по пол (по общини, общинска единица, общност) до 2011 г.

Полова структура

Половата структура на населението показва съотношението между броя на мъжете и жените при населението на определена териториална единица или селище.

Значението на половата структура се свързва с различията и особеностите при мъжете и жените като страни в процеса на естественото възпроизводство, тяхното място в семейството, социалния статус и участието им в трудовия процес.

Съотношението между мъжете и жените се определя основно от различията в динамиката на смъртността и ражданията при двата пола.

Таблица 7. Полова структура на населението на община Момчилград (брой)

година	Население по пол в община Момчилград		
	общо	мъже	жени
2001	17 126	8 639	8 487
2002	16 961	8 542	8 419
2003	16 861	8 476	8 385
2004	68 956	33605	35 351
2005	16 657	8 353	8 304
2006	16 562	8 284	8 278
2007	16 434	8 196	8 238
2008	16 354	8 148	8 206
2009	16 190	8 057	8 133
2010	15 956	7 952	8 004
2011	16 155	8 173	7 982
2012	16 045	8 122	7 923

Източник: НСИ

През периода 2008-2012 г. в изследваната територия се наблюдават известни промени в половия състав на населението. Съотношението между мъжете и жените е 100.0:100.7 в началото на периода и 100.0:97.5 през 2012 г. В резултат през 2012 г. е налице известен превес на мъжкото население. Основен фактор за това е повишената миграционна подвижност при женското население в трудоспособна възраст.

По данни на Главна дирекция „ГРАО“ населението по постоянен адрес към 06 януари 2017 г. в гр. Момчилград е 18 925 души. Делът на младите хора на възраст от 15 до 29 години е 3 212 души, което е 16.97% от общото население.

2.1.5 Развитие на ражданията по общини

Естественото възпроизводство на населението се изразява чрез смяната на поколенията на родителите с поколенията на децата. Този процес включва и възобновяването на редица структурни характеристики на населението като половата, възрастовата, семейно-брачната и др.

Количествените измерения на процеса на възпроизводство се изразяват с помощта на показателите и коефициентите за раждаемост, смъртност, брачност, разводимост и естествен прираст. Между тях има ясно изразени зависимости и взаимовръзки. Така например, раждаемостта зависи в значителна степен от броя на сключените бракове и броя на разводите. В същото време, върху броя на сключените бракове влияние оказва раждаемостта през минали времеви периоди. Тогава са се формирали контингенти от население във възрастовите групи, при които най-често се сключва брак. Ясно изразена е и връзката между естественото възпроизводство и демографските структури на населението (полова, възрастова и семейно-брачна), а също с неговата етническа и религиозна структура и др.

Таблица 8. *Раждаемост, смъртност, естествен прираст на населението в община Момчилград за периода 2007-2012 г. (‰)*

Година	Коефициент на раждаемост	Коефициент на смъртност	Коефициент на естествен прираст
2007	12.2	9.5	2.7
2008	11.8	10.2	1.6
2009	11.4	9.3	2.1
2010	10.0	12.0	-2.0
2011	9.4	10.8	-1.4
2012	8.0	10.6	-2.6

Източник: НСИ

През първата половина от периода 2007-2012 г. раждаемостта на населението в община Момчилград е по-висока от средната за страната, Южния централен статистически район и област Кърджали. Определено влияние за това имат запазените традиции в репродуктивното поведение на населението, особено в селата. Повишената миграционна подвижност при населението в репродуктивна възраст през последните години се отразява неблагоприятно върху възрастовата структура на населението. В резултат след 2009 г. раждаемостта намалява, а през 2012 г. е вече по-ниска от средната за страната, района и областта.

Стойностите на раждаемостта след 2009 г. не са достатъчни за обезпечаване на положителен естествен прираст на населението в общината. Негативно влияние в тази насока има значителното влошаване на демографските структури на населението в резултат на изселванията на младо население. Най-съществен проблем е намаляващият брой на жените във фертилна възраст. Миграционните нагласи при тази част от населението се отразява неблагоприятно и върху тоталния коефициент на плодовитост (средният брой деца (момчета и момичета), които една жена ражда през целия си фертилен период). Продължаващите и понастоящем изселвания на младо население ще имат и занапред неблагоприятно отражение

върху сегашното и бъдещо естествено възпроизводство на населението в община Момчилград

Таблица 9. Развитие на ражданията за община Момчилград и област Кърджали за периода 2001-2011 г.

Раждания	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
община Момчилград	182	172	194	241	203	190	186	194	169	173	196
област Кърджали	1 572	1527	1 591	1 811	2 100	1 701	1 525	1 643	1 617	1 668	1 700

Източник: НСИ

2.1.6. Ниво на образование, развитие, по общини, общинска единица
Обща характеристика

Община Момчилград разполага с достатъчна мрежа от учебни заведения, с оптимална за досегашните потребности структура за общо образование и професионална подготовка. Общината включва 49 населени места, разположени в Югоизточните Родопи, с характерен планински и полупланински пресечен терен, с голям брой малки селища и махали, с недостатъчно развити комуникационни връзки и инфраструктура. Засилващата се миграция довежда някъде до драстично обезлюдяване на селища и намаляване на броя на учениците, водещо до закриване на училища. Всичко това рефлектира по своеобразен начин върху състоянието на училищната мрежа и образователния процес, създава допълнителни затруднения при изграждането на оптимален модел на училищна мрежа. Средните училища са съсредоточени в общинския център и са с добра материално-техническа база. В основните училища, които са отдалечени от общинския център, се допуска ниска пълняемост на паралелките или слети класове. Като тенденция се очертава намаляване на броя на учениците, респективно и на паралелките.

Училищно образование

Община Момчилград разполага с училищна мрежа, която е оптимална за потребностите на населението на общината.

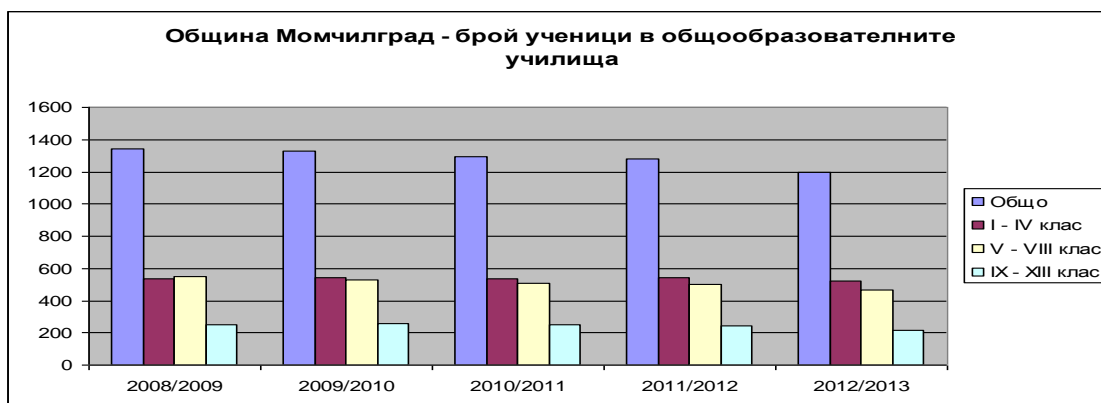
Таблица 10. Община Момчилград - учебни заведения за периода 2008 – 2013 г.

Показател	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012
Общо	9	9	9	9
Общообразователни училища	6	6	6	6

Професионални гимназии	3	3	3	3
-------------------------------	---	---	---	---

Източник: НСИ

През учебната 2013/2014 г. на територията на община Момчилград функционират девет учебни заведения, в които се обучават 1 350 ученика, разпределени в 86 паралелки от първи до дванадесети клас.

Фигура 2. Изменение на броя на учениците за периода 2008 – 2013 г. Източник: НСИ

През учебната 2017/2018 г. на територията на община Момчилград функционират осем учебни заведения, в които се обучават 1 345 ученика, разпределени в 81 паралелки от I-ви до XII клас; шест детски градини, които се посещават от 369 деца на възраст от 3 до 7 години; една детска ясла, която работи с 55 деца на възраст до 3 години и едно обслужващо звено – Център за подкрепа за личностно развитие – Общински детски комплекс (ЦПЛР – ОДК).

Образователна структура

Образователната структура на населението има важно значение за качествената характеристика на човешките ресурси и тяхното участие в създаването на материални блага и духовни ценности. Образователното равнище на населението има отношение и към неговите репродуктивни нагласи и поведение. Образователната структура се намира в зависимост от другите структурни характеристики на населението, свързани с неговата възраст, пол, етническа принадлежност и др.

Данните за община Момчилград показват най-голям относителен дял на завършилите основно образование. След тях се нареждат лицата със завършено средно и начално образование. Подобно разпределение има и в област Кърджали като стойностите за дяловете на образователните категории са твърде близки. В сравнение със средните за страната те показват по-ниска степен на образование на населението.

Най-големи са разликите при лицата със завършено висше образование. В община Момчилград делът на висшистите е почти 2,5 пъти по-малък от средния за страната. В същото време делът на лицата, попадащи в категорията никога не посещавали училище в общината е

по-висок от средния за областта и страната. Неблагоприятен факт е и относително високият брой на учениците от I до VIII, които напускат преждевременно общообразователните училища. През учебната 2011/2012 г. техният брой е 18. По-ниското образователно равнище е неблагоприятен фактор за състоянието на човешките ресурси в общината.

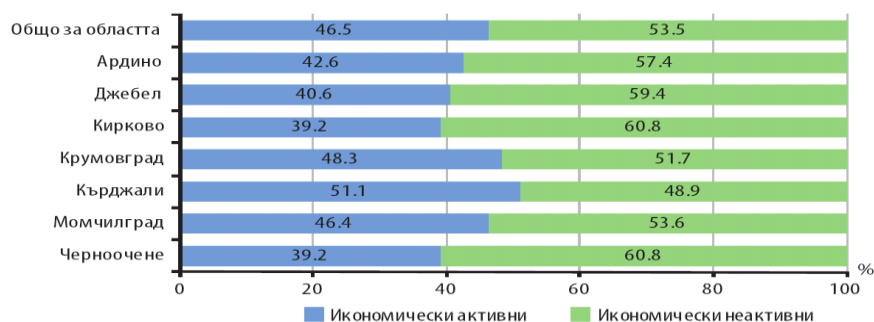
Таблица 11. Население по степен на образование, 2011 г. (%)

	Население на 7 г.+	Висше образование	Средно образование	Основно образование	Начално образование	Незавърш. начално образование	Никога не посещавали училище	Дете
Р България	100.0	19.6	43.4	23.1	7.8	4.8	1.0	0.2
Област Кърджали	100.0	10.3	32.5	35.7	11.4	6.3	3.6	0.2
Община Момчилград	100.0	8.1	32.2	37.7	10.7	6.7	4.4	0,2

Източник: НСИ

2.1.7. Икономически активно население, развитие

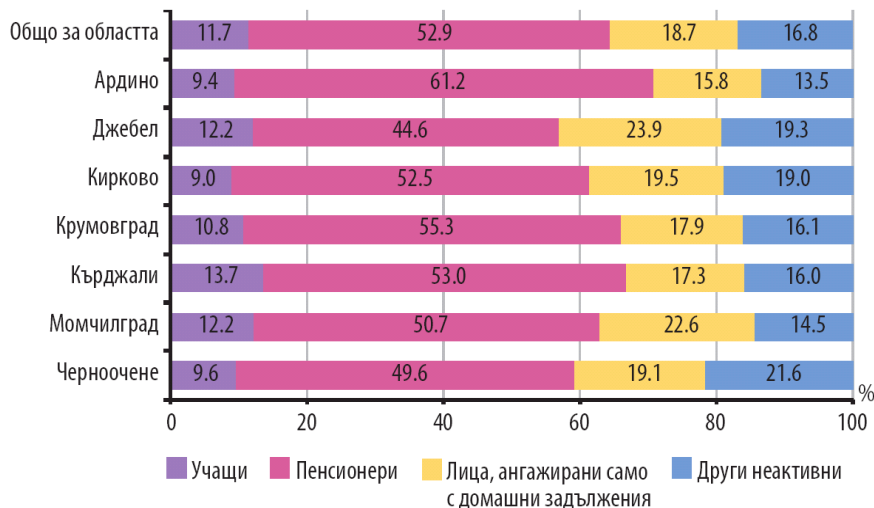
По данни от преброяването през 2011 г. общият брой население на 15 и повече навършени години в община Момчилград е 14 139 души, или 10.7 % от общия брой на това население в област Кърджали. Икономически активното население обхваща всички лица на 15 и повече навършени години, които са заети или безработни. Броят на икономически активните лица в общината е 6 561, които представляват 46.4 % от населението на 15 и повече навършени години. По този показател община Момчилград се изравнява със средната стойност за област Кърджали – 4.5 на сто. Броят на заетите в общината е 5 276 души, а на безработните 1 285. Отношението на техните дялове 80.4:19.6 е също около средното за областта 81.0:19.0.

Фигура 3. Структура на населението на 15 и повече навършени години по

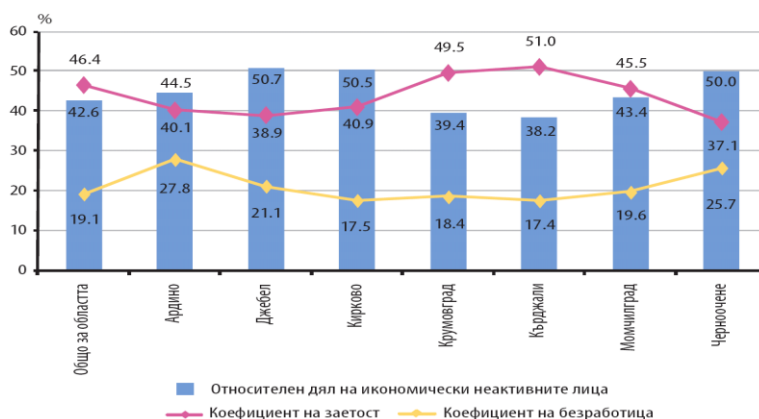
икономическа активност и общини, 2011 г. (%), източник: НСИ

По отношение на икономически неактивните лица, община Момчилград заема челно място при учащите (12.2 %) заедно с община Джебел. Пенсионерите заемат относително малък дял (50.7%) в сравнение с другите общини на територията на област Кърджали.

Фигура 4. Структура на икономически неактивните лица на възраст 15 и повече навършени години по общини (%), 2011 г., източник: НСИ

Най-висок е коефициентът на заетост в община Кърджали - 51.0%, или с 4.6 процентни пункта по-висок от този за областта. Община Момчилград се намира на четвърто място с 45.5 на сто. Най-нисък коефициент на заетост има в общините Черноочене (37.1%) и Джебел (38.9%).

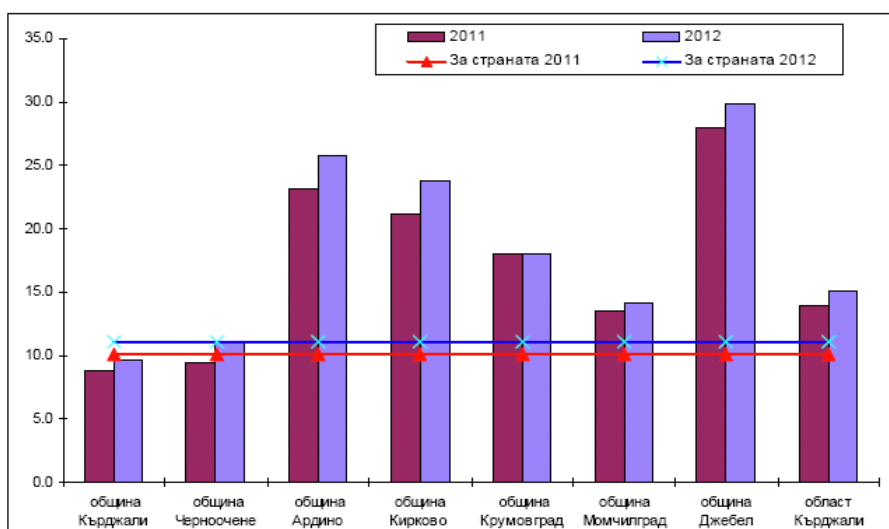

Фигура 5. Относителен дял на икономически неактивни лица

2.1.8. Безработица, развитие по общини

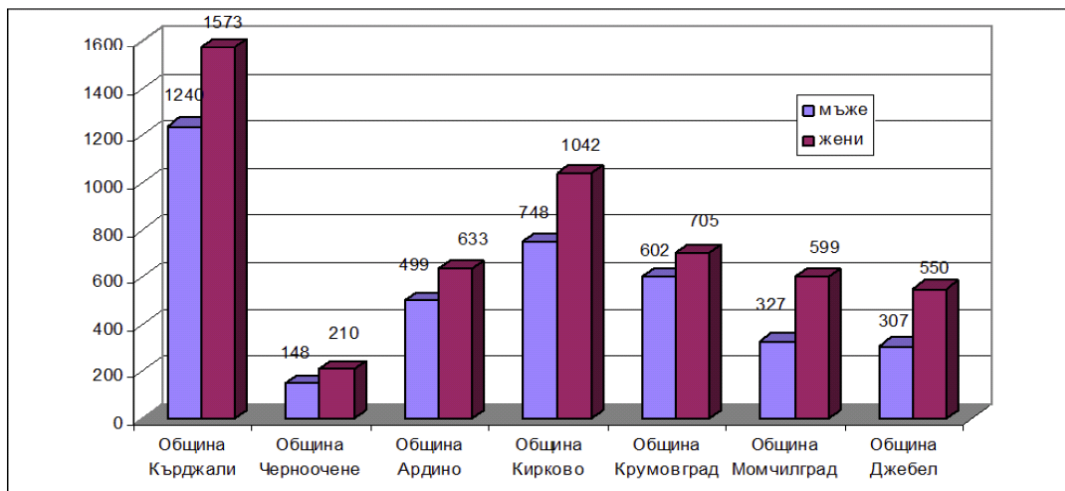
Равнището на безработица е важен показател за икономическата ситуация във всяка една административно-териториална единица.

През последните години в община Момчилград броят на безработните се запазва относително висок. Регистрираните безработни в бюро по труда през 2012 г. е по-голям от този през 2011 г., но въпреки това остава по-нисък в сравнение с равнището от 2010 г. Равнището на безработица в община Момчилград през 2012 г. е 14.2%. Тази стойност е над средната за страната (11.1%), но по-ниска от тази за област Кърджали (15.1 %). Стойността за общината е значително по-ниска в сравнение с други общини в областта - Джебел (29.9%), Кирково (23.8%), Ардино (25.8%) и Крумовград (18.0%). В това отношение с по-добри показатели са само общините Кърджали (9.7%) и Черноочене (11.0%).

Фигура 6. Относителен дял на безработните в общините на област Кърджали, източник: ДРСЗ - Хасково

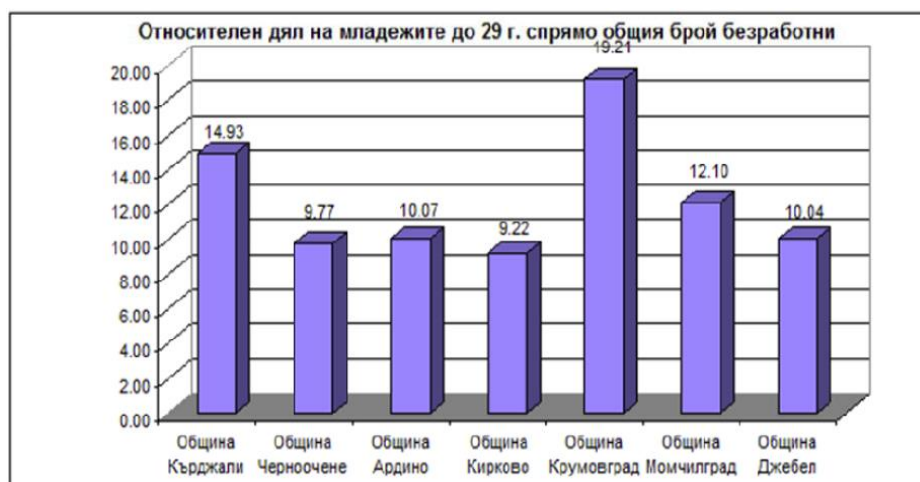
Броят на регистрираните безработни жени превишава този на регистрираните безработни мъже, както в община Момчилград, така и във всички общини в Кърджалийска област. Това се дължи най-вече на по-ниското образование и квалификация на женското население.

Фигура 7. Регистрирани безработни мъже и жени в бюрата по труда в област Кърджали, източник: ДРСЗ - Хасково

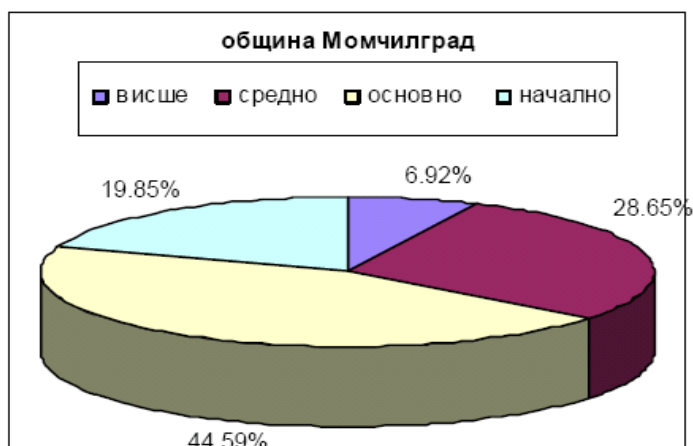
По отношение на възрастовите характеристики, най-голям е относителният дял на регистрираните безработни от възрастовите групи над 55 години и 50-54 години. Както в останалите части на страната, хората в пред пенсионна възраст най-трудно намират работа. В този случай община Момчилград не прави изключение от общите тенденции в страната и областта.

Освен населението в пред пенсионна възраст, като рисков контингент от гледна точка на безработицата, са и младежите до 29 години. Като допълнителен неблагоприятен фактор за общината и областта като цяло е по-ниското образование и квалификация на младите хора. Относителният дял на безработните младежи до 29 години в общината е 12.1%. По този показател община Момчилград се нарежда на 3 място в областта след общините Крумовград и Кърджали.

Фигура 8. *Относителен дял младежите до 29 г. спрямо общия брой безработни, източник: ДРСЗ - Хасково*

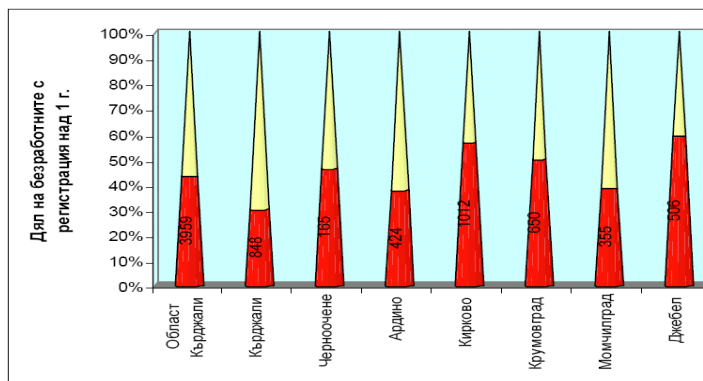
Разпределението на безработните по степен на завършено образование показва изразен превес на категорията с основно и по-ниско образование. Като относителен дял безработните с основно и начално образование са 73.3% от общия брой на безработните в община Момчилград.

Фигура 9. *Разпределение на безработните по степен на завършено образование, източник: ДРСЗ - Хасково*

Към рисковите групи се отнасят и регистрираните продължително безработни (над 1 година). В областта най-голям е техният дял в малките общини в т.ч. и Момчилград.

Продължително безработните обикновено са с по-ниска степен на образование и квалификация и това се явява пречка за бързото им адаптиране към изискванията на работодателите.

Фигура 10. Дял на безработните, регистрирани над 1 година, източник: ДРСЗ - Хасково

Анализът на данните за община Момчилград показва, че проблемите с безработицата се решават особено трудно в малките общини и населени места. Мерките в тази насока трябва да съчетават възможностите за откриване на нови работни места с изпълнението на програми за повишаването на образованието на населението и неговата професионална подготовка.

2.1.9. Характеристика на жилищата по общини 2011 г. (тоалетна, кухня, достъп до интернет)

Количествено и качествено състояние на жилищния фонд

Функционална система “Обитаване” е с изключително важно значение при устройственото планиране на населените места, тъй като изисква значителни пространствени ресурси. От друга страна, количествените параметри на жилищния фонд формират стандарта на населението по отношение на задоволяването му с жилища и жилищна площ.

Анализът на обитаването има социално-икономически характер, който изследва характеристиката на жилищата и на жилищните сгради, в които те са разположени и постигнатите нива на жилищно задоволяване.

Количествените параметри на жилищния фонд в населените места от община Момчилград по данни от преброяването на населението и жилищния фонд през 2011 г. включва:

- жилищни сгради – 5 587 бр. общо в общината;
- жилища – 7 759 бр. общо в общината.

Жилищен фонд

Таблица 12. Въведени в експлоатация новопостроени жилищни сгради и жилища

		2010	2011	2012	2013
Сгради	Брой	4	5	3	6

Жилища	Брой	6	13	10	31
Полезна площ	кв. м	946	2 030	1 715	4 395
в т.ч. жилищна	кв. м	395	840	595	1 696

Източник: НСИ

С наличния жилищен фонд и разполагаемата жилищна площ, отнесени към наличното население в общината, е постигнат относително добър стандарт на обитаване във всички населени места.

Качествените характеристики на жилищата по отношение на степен на благоустроеност за част от жилищата са с влошени параметри. Това се отнася за наличието на жилища, които са без баня и на такива, в които банята е извън жилищната сграда.

Структура на собствеността

Форма на собственост

Преобладаващата част от наличните към 2011 г. 7 759 жилища са частна собственост, т.е. собственост на частни физически лица. По статута на собствениците на жилища те се разпределят по следния начин:

- собственост на частни физически лица – 7592 жилища, или 97.8% от общия им брой;
- държавна или общинска собственост – 140 жилища, или 1.8%;
- собственост на частни юридически лица – 27 жилища, или 0.4%.

Видове пространствени структури на обитаване

Основните типове пространствени структури на обитаване са: улично-кварталната структура с индивидуално застрояване, както и комплексно многофамилно застрояване, което се среща единствено в гр. Момчилград. В селата основната жилищна единица е еднофамилна, ниско етажна в самостоятелен имот.

Таблица 13. Видове сгради

Показател	мярка	2010	2011	2012	2013
Жилищни сгради	Брой	5 799	5 294	5 297	5 303
<i>По материал</i>					
<i>на външни стени</i>					
стоманобетонни и панелни	Брой	131	130	133	138
Тухлени	Брой	2 291	2 218	2 218	2 219
Други	Брой	3 377	2 946	2 946	2 946
Жилища	Брой	8 059	7 772	7 782	7 813

Източник: НСИ

Технико-икономически характеристики на видовете обитаване

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

Предмет на по-подробно характеризирани са жилищата в община Момчилград. Някои от основните параметри на жилищата са представени в таблицата по горе (Табл.13.).

Жилищният фонд е изграждан съобразно потребностите на населението. Съпоставката на данните за 2011 г. за броя на жилищните сгради и на жилищата в тях показва, че в общината преобладават еднофамилните жилищни сгради. Друга съпоставка между данните за броя на жилищата и общата полезна площ на жилищата, която към 2011 г. възлиза на 676101м² показва, че средната площ на 1 жилище е 87,1м².

Значителен е броят на необитаемите жилища, чийто брой общо за общината възлиза на 2723, което е 35.1% от всички налични жилища. По населени места броят на необитаемите жилища варира в твърде широки граници. Това на практика е свободен жилищен фонд, който при определени обстоятелства може да се използва по предназначение – или за постоянно обитаване, свързано с бъдещото развитие на туризма от лица заети в този сектор, или като второ жилище за хора от други части на страната.

Ефективна жилищна площ

Един от акцентите на аналитичните проучвания на жилищния сектор е върху размера на жилищната площ и делът му от наличната полезна площ на жилищата. Като абсолютни величини тези показатели имат информационен характер, но отнесени към броя на населението показват какъв е неговият жилищен стандарт. За да се установи какво е развитието на жилищния фонд в общината, се съпоставят някои обобщени данни по основните показатели за периода между двете последни преброявания:

Таблица 14. *Резултати от преброяването на населението и на жилищния фонд в Р. България. 2011 г*

Жилища– спецификация	2010	2011
Брой жилища	7 939 бр.	7 759 бр.
Размер на полезната площ в жилищата	581 131 m ²	676 101 m ²
Размер на жилищната площ	368 323 m ²	508 403 m ²

Източник: НСИ

През анализирания период се наблюдава намаление на броя на жилищата, но нарастване на общия размер на площта на жилищата, в т.ч. и на т.нар. „чиста“ жилищна площ.

Данните от Таблица 14 показват, че териториалното разпределение и на жилищата, и на жилищната площ, до голяма степен се определя от броя на населението. От съотношението на посочените два показателя се формира и жилищният стандарт на населението.

Средната жилищна площ на 1 обитател за община Момчилград към 2001 г. е 22.4 m², а за 2011 г. – 31.5 m². По-ниски са показателите за жилищния стандарт, ако се разглежда жилищната площ на човек само в обитаваните жилища - средно за общината за 2011 г. тя е по-ниска – 21.2 m². В устройственото планиране обаче се използва съотношението между цялата налична жилищна площ (а не само в обитаваните жилища) и броя на населението.

Важен параметър на площта в жилищата е да се отчита и съотношението между общата полезна площ на жилищата и „чистата“ жилищна площ. Стойностите на тези показатели за по-големите населени места са отразени в таблицата по-долу.

Таблица 15. *Съотношение на общата към жилищната площ в жилищата в по-големите селища в община Момчилград към 2001 и 2011 г.*

Населени места	2001 г.		2011 г.		% жилища от обща площ	
	Общо м ²	В т.ч. жилищна площ м ²	Общо м ²	В т.ч. жилищна площ м ²	2001	2011
Общ. Момчилград	581 131	368 323	676 101	508 403	63.4	75.2
В т.ч. гр. Момчилград	236 283	143 803	275 312	207 267	60.9	75.3

с. Груево	20 292	14 163	24 776	19 253	69.8	77.7
с. Звездел	19 225	11 599	29 154	21 677	60.3	74.4
с. Нановица	17 264	12 009	17 568	16 181	69.6	92.1

Резултати от преброяване на населението и на жилищния фонд в Р. България. 2001, 2011

г.

Източник: НСИ

Анализираните данни показват, че за изминалия 10-годишен период са налице съществени промени в съотношението между общата площ на жилищата и „чистата“ жилищна площ. Тези съотношения варират в границите на увеличение на „чистата“ жилищна площ с около 11-12%, което се обяснява с прилагането на действащите норми при проектиране на жилищните сгради.

Структура на жилищата по брой на стаите

В структурата на жилищата в общината преобладават многостайните (с 3 и повече стаи) жилища. Техният брой е 5 383 от общо 7 759 жилища, или 69.4% от всички налични. Малките едностаини жилища са 5.7%.

На територията на областта покритие имат и трите мобилни оператора - Виваком, Глобул и Мобилтел/А1 (с покритие от приблизително 100%). Те предлагат като услуга достъп до безжичен интернет.

Възможностите за развитието на съобщителната мрежа на община Момчилград са свързани с близостта до оптичната кабелна мрежа Хасково-Кавала.

Оптичното кабелно трасе, преминаващо през територията на община Кирково би могло да бъде доразвито и по този начин в област Кърджали да се създаде модерна съобщителна инфраструктура, осигуряваща качествени международни връзки, необходими за бизнеса, образованието и управлението на територията.

Делът на жилищата на територията на област Кърджали с достъп до Интернет е по-нисък от средните нива за България.

Към 01.02.2011 г. жилищата с достъп до Интернет са 31.7 на сто спрямо 43.9% средно за страната, а жилищата с достъп до компютър са 35.3% спрямо 46.6% средно за страната (данни: НСИ, преброяване 2011 г.). Това е важен фактор, подкрепящ развитието на бизнеса създаващ условия за въвеждането на съвременни информационни услуги и технологии.

Телекомуникационната мрежа в района се нуждае от допълнително развитие за създаване условия за въвеждане на иновации и модерни информационно-комуникационни технологии.

2.1.10. Население под прага на бедността

Жизненият стандарт в област Кърджали се разглежда от гледна точка на нивото на бедност в областта и дела на хората, живеещи с материални лишения, сравнени с общото ниво за страната. По този начин се демонстрира каква част от домакинствата в областта

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

могат да си позволят да покрият своите нужди и каква част от тях живеят под средното за страната ниво на жизнен стандарт.

Таблица 16.

	Едно лице				Двама възрастни с 2 деца под 14 г.			
	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	
2010 г.								
Общо за страната	2,548	3,318	3,540	3,405	5,351	6,968	7,434	7,150
Област Кърджали	2,190	2,388	2,444	2,636	4,600	5,015	5,132	5,536

Източник: НСИ

Видно от представените данни за линията на бедност общо за страната и тази в Област Кърджали, е че единичните лица, както и семействата с две деца под 14-годишна възраст в областта, живеят под определената линия на бедност в страната.

Най-ниска е разликата през 2007 г. - 358 лв. за едно лице и 769 лв. за семейство с две деца под 14 години, а най-висока през 2009 г. - 1096 лв. за едно лице и 2302 лв. за семейство с две деца под 14 години.

Забелязва се подобрене в показателя през последната година с налични статистически данни 2010 г. - увеличение от 327 лв. за едно лице и 688 лв. за семейство с две деца под 14 години.

Таблица 17.

	2007 г.		2008 г.		2009 г.		2010 г.	
	общо	мъже	общо	мъже	общо	мъже	общо	мъже
Общо								
За страната	41.2	39.6	42.8	41.9	40.1	43.5	45.7	44.2
Област								
Кърджали	35.6	37.3	33.8	49.0	47.9	50.2	69.2	68.1

Източник: НСИ

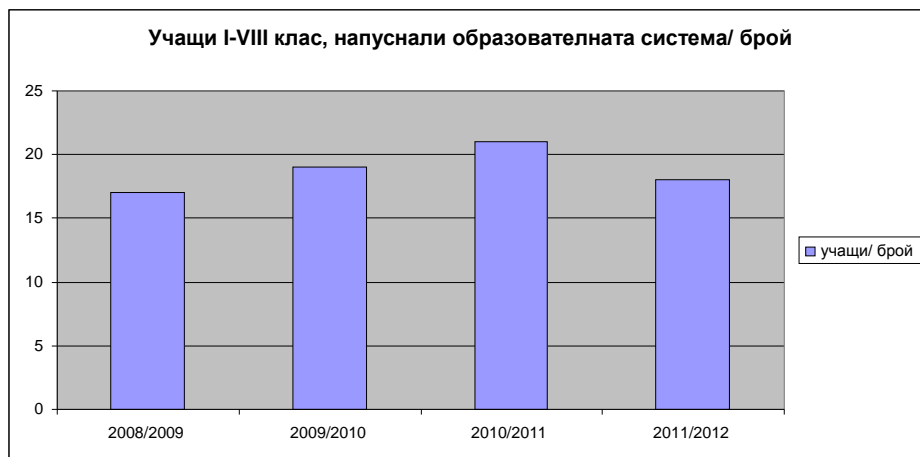
По отношение на процента на населението в област Кърджали, живеещо с материални лишения, впечатление прави колебанието през разглежданите години.

Докато през 2007 г. този процент е под средния за страната, то през следващите две години процентът на населението, живеещо с материални лишения в областта е значително повисок от този в страната. 2010 г. показва значително подобрене в този показател, когато отново населението в областта, живеещо с материални лишения, е по-малко от средното.

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

2.1.11. Отпадане от училище

По данни на НСИ и Регионалното управление на образованието (РУО) - Кърджали, общият брой на отпадналите ученици в община Момчилград за периода 2008-2012 година е 75. За учебната 2008/2009 година са отпаднали от училище 17 ученици, а през 2011/2012 – 18. Средно годишно за посочения период отпадат по 18.7 ученици, което представлява 1.6% от общия брой. Наблюдава се намаляване на броя на децата с проблеми в образованието, което до голяма степен се дължи на практиката да не се отразяват отсъствията на учениците.

Фигура 11. Учащи I-VIII клас, напуснали образователната система

2.2. Икономически данни

2.2.1. БВП на глава от населението, развитие в префектурата и региона

Брутният вътрешен продукт (БВП) на човек от населението в община Момчилград е на относително ниски нива спрямо средните за страната. Въпреки това, общината бележи подобрене – през последните години се наблюдава нарастване на разходите за материални дълготрайни активи в основните сектори на икономиката.

Равнището на безработица (11%) е над средното за страната, но ниската стойност на нетните приходи от продажба на наето лице, са косвен показател за по-ниска производителност и конкурентоспособност на местната икономика и продукцията, произвеждана в общината.

В разгара на кризата (2011 г.) заетостта в общината е една от най-ниските в страната, но през последните две години се наблюдава подобрене, като заетостта вече доближава 45% при населението на 15 и повече години. Официалните данни за безработицата показват трудно обясними ниски нива, но и самата статистика поставя под въпрос верността на данните. Разминаването донякъде се обяснява и с много ниската степен на икономическа активност, което означава, че много хора, които не работят, не се броят официално като безработни. През последните години се отчита известен ръст на броя на предприятията, но общината продължава да се характеризира с малко на брой предприятия спрямо населението, които са с по-ниска производителност и конкурентоспособност на фона на средното за страната. Наблюдава се известна обвързаност на икономическите реалности в

общината с политическите процеси в страната, например при обществените проекти в строителството и политиката към тютюнопроизводителите.

2.2.2. БДС по сектор, развитие в префектурата и региона

В секторен план с водещо значение за икономиката на общината са тютюнопроизводството и преработващата промишленост, и по-конкретно - хранително-вкусовата промишленост, текстилната и шивашката промишленост. Данните за пазара на труда сочат, че промишлеността осигурява сравнително повече работни места спрямо страната, докато търговията не съумява да достигне нивата на заетост, които се наблюдават в други области на страната. Според относителния дял на нетните приходи от продажби, тежестта на най-значимите отрасли в областната икономика има следния вид през 2011 г.:

- Преработваща промишленост – 39.92% (повишение с около 4% спрямо 2009 г.)
- Търговия и ремонт – 33% (повишение с 3% спрямо 2009 г.)
- Строителство – 9.37% (съществен спад спрямо 2009 г., с около 8.5%)
- Транспорт и съобщения – 3.4% (устойчив дял спрямо 2009 г., когато този сектор е представлявал 3.56% от областната икономика)
- Селско, ловно, горско и рибно стопанство – 3.10% (повишение спрямо 2009 г., когато е бил 2.34%)

Брутната добавена стойност (БДС) е мярка за приноса на отделен производител, икономическа дейност, институционален сектор в БВП. БДС представлява разлика между стойността на произведените през даден период стоки и услуги (продукция) и стойността на изразходваните за тяхното производство стоки и услуги (междинно потребление). Брутната добавена стойност, за разлика от нетната добавена стойност, включва потреблението на основен капитал през периода. Показателят Брутна добавена стойност е измерител на жизнеността на икономиката и в този смисъл разглеждането му е от съществено значение за стопанския анализ на област Кърджали.

Таблица 18. Брутна добавена стойност (в милиони лева)

	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.
България	46 401	57 733	58 695	60 716	64 830
ЮЦР	7 345.7	8 145.0	8 240.1	8 545.4	.....
Обл. Кърджали	584.7	.....	.....	.....	.....

Източник: НСИ

БДС е и един от начините да се проследи доколко доминирането на определени сектори има отношение към степента на бедност или богатство в този регион. Данните за 2009 г. (последните, с които разполагаме) показват, че безспорен лидер за област Кърджали (51%), както и за повечето области, е секторът на услугите. Аграрният сектор заема малък дял от БДС, но в областта е значително по-висок в сравнение с други региони. Същевременно се наблюдава корелация между размера на аграрния сектор от една страна и икономическото

развитие на областта и бедността от друга. Аграрният сектор през 2009 г. представлява 19.2 % от общата БДС на област Кърджали и бележи спад в сравнение с 2007 г, когато е 25.9%. Голяма част от земеделската земя е под наем или аренда (90%). Дейността е насочена към отглеждане на основни земеделски култури и едро животновъдство. Растениевъдството в областта е доминирано от ориенталския тютюн и има почти монокултурен характер. Други по-широко застъпени култури в областта са зърнено-хлебните и зърнено-фуражните култури (главно пшеница и ръж), както и зеленчуците (най-вече картофи и пипер). Трайните насаждения като лозя, овощни дървета и маслодайни култури са с незначителен дял, но с потенциал за разширяване. До 2009 г. се отчита непрекъснат спад в животноводството и най-вече свиневъдството, но след това има устойчивост. Пчеларството се развива с бързи темпове до 2009 г., а след това, включително и през 2011 г. има спад в сравнение с предходни години. Индустрията има около 30.0% дял в БДС на областта, а през 2007 г. е била 25.1%. Преработвателните предприятия ползват като суровини продуктите от селското стопанство, а леката промишленост – предимно текстилни суровини от внос или произвеждани извън региона. Характерно за местната икономика и през 2011 г. е концентрацията на промишленото производство главно в общинските центрове и най-вече в община Кърджали.

2.2.3. Икономически дейности (описание)

През последните години в икономиката на общината се забелязва неблагоприятната тенденция на намаляване стойностите на всички основни икономически показатели (приходи, наети лица, фирми и т.н), особено сравнено с процесите, протичащи на национално ниво.

В община Момчилград животновъдството е една от основните дейности.

Растениевъдството е представено главно от тютюнопроизводството, отглеждането в последните година на пшеница и ечемик е незначително. За лични нужди се отглеждат боб, картофи и зеленчуци.

С най-голямо значение за развитието на промишлеността в общината са подсекторите текстилна и хранително-вкусова промишленост.

На територията на общината има налични значителни залежи на минерални ресурси, които дават възможност за развитие на добивната промишленост.

Община Момчилград притежава висок природен потенциал и богата културна история, които са предпоставка за развитие на туризма, както и свързаните с него икономически дейности.

Сферата на услугите е представена от търговията. Най-голям брой регистрирани стопански единици са в сектор Търговия на дребно, ремонт на лични вещи и стоки за домакинството. Основните дейности са търговия на дребно и едро. На база на сравнение на общинските предприятия с данните на национално ниво, както и с общини, сходни с Момчилград по брой на населението, ясно личи изоставането на общината по степен на иновативност на предприятията.

По отношение на технологичните отрасли в общината, броят на МСП в машиностроенето е два пъти по-малък от средните за страната стойности. През последните години се наблюдава нарастване на разходите за материални дълготрайни активи и в трите сектора на икономиката, но въпреки това конкурентоспособността на общинската икономика е изключително ниска

2.2.4. Заетост, развитие по отрасли на икономическата дейност

Селско стопанство

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

В община Момчилград животновъдството има характер на натуралното стопанство - семейни стопанства (5-7 животни), няма големи ферми. Отглеждат се предимно крави и овце за мляко и месо, също птици, кози и пчелни семейства.

Застъпени са тютюнопроизводството, доскоро основен поинък, и растениевъдството - предимно отглеждане на плодове и зеленчуци в лични стопанства за нуждите на семейството.

Промисленост

С най-голямо значение за развитието на промишлеността в общината са подсекторите текстилна и хранително-вкусова промишленост. Преработвателните предприятия ползват като суровини продуктите от селското стопанство, а леката промишленост – предимно текстилни суровини от внос или произвеждани извън региона. Конкурентно предимство се явява ниското равнище на заплащане на труда, което провокира инвестиционната активност в отрасли с ниска брутна добавена стойност, каквито на територията на общината са предприятията от текстилната промишленост. Характерно за местната икономиката е концентрацията на промишленото производство в общинския център. Преработващата и леката промишленост с леки изключения са разположени в град Момчилград и някой от по големите селище в общината – с. Груево, с. Звездец, с. Равен, с. Нановица.

На територията на общината има налични значителни залежи на минерални ресурси, които дават възможност за развитие на добивната промишленост. В общината се добиват полиметални руди със сребърно и златно съдържание в три рудника на минно-добивното предприятие „ГОРУБСО - АД“, Кърджали. Рудите, добити по открит способ, се преработват в действащите мощности на Обогатителната фабрика. Съществува проблем с възстановяването на терените в близост до рудниците, а контрола по пречистването на промишлените води от рудодобива не е ефективен.

Важни за общината са залежите на перлити, които са база за развитие на бизнес и нови технологии, но и тук основният проблем е свързан със замърсяването на околната среда.

При формирането на нетните приходи по отрасли с водещо значение през 2011 г. в икономиката на община Момчилград е подсектор „Преработваща промишленост“, даващ значителна част от приходите – 42.4% и ангажиращ 31.7% от наетите. Тези данни потвърждават традиционно голямото значение на отрасъла за местната икономика.

В подсекторите текстилна и хранително-вкусова промишленост са наети близо 90% от наетите в промишлеността лица, като само в текстилната (в т.ч. и шивашката) промишленост са ангажирани близо 60%, основно женска заетост.

С важно място в местната икономическа структура с около 26% от приходите и 10% от наетите е подсектор „Търговия и обслужване“. Строителството допринася с 13,9% към общата сума на нетните приходи и 8,4% от наетите лица.

Туризм

Община Момчилград притежава висок природен потенциал и богата културна история, които са предпоставка за развитие на туризма, както и свързаните с него икономически дейности. Наличието на природни феномени и забележителности, съчетанието на различни релефни форми с благоприятни климатични условия, разнообразна горска растителност и срещани животни, са отлични условия за развитието на отдиha и туризма.

Районът е достъпен и е с добри условия за почти всички видове и форми на алтернативен туризъм. Отварянето на прохода Маказа увеличи пътуванията и посещенията на туристи от Гърция. Това са допълнителни предпоставки Момчилград да се окаже удобен

изходен пункт за организиране на туристически посещения до културно-исторически паметници, походи, излети и разходки до природните забележителности в региона, но засега техния принос е едва 3,4% към нетните приходи..

Обекти с туристически интерес в общината са: Светилището на Орфей, Харман кая, Религиозен комплекс „Елмалъ баба“, Вкаменената гора, Дамбалъ, Скални ниши, Дивечовъден участък „Студен кладенец“ – (Еленовото стопанство), Лесопарк „Момчил юнак“, Резерват „Боровец“, Езеро с водни лилии – с. Летовник и др.

Услуги

Сферата на услугите е представена от търговията. Най-голям брой регистрирани стопански единици са в сектор Търговия на дребно, ремонт на лични вещи и стоки за домакинството. Основните дейности са търговия на дребно и едро. Броят на фирмите в сектор „Търговия на дребно“ в периода 2008-2012 г. намалява с 20%. Това се дължи на увеличаване брой фалити. Действащите фирми в бранша рязко свиват разходите си, докато новооткритите бързат да заемат свободните пазарни ниши. Поради силната раздробеност на фирмите в бранша, са се увеличили

компаниите, които се занимават с търговия с хранителни стоки (увеличение с 5%) и търговия по поща, телефон и интернет (+23%). Най-много фирми се занимават с търговия на облекло, обувки, козметика, бижутерия и лекарства (35% за 2012 г.), следвани от търговия на дребно в неспециализирани магазини (през 2012 г. този сектор заема дял от 33%). Търговията с хранителни стоки е на трето място по относителен дял – 11%.

2.2.5. Основни характеристики на селските дейности

В община Момчилград 2 734 домакинства се занимават с животновъдство (78,45% от домакинствата, развиващи селскостопанска дейност), което е над средното за областта 74,5%, като почти 100% от животните са частна собственост. В общината се отглеждат характерните за областта животни – говеда (в т.ч. крави), птици, кози, овце и пчелни семейства. Животните се отглеждат в семейни стопанства (5-7 животни), няма големи ферми. В преобладаваща част от случаите животните се отглеждат при примитивни условия, липсва контрол на качеството на произвежданата продукция. Познанията на стопаните са недостатъчни, липсва адекватна информация за възможностите за прилагане на нови технологии и по-добра пазарна реализация. Животновъдството в общината има характера на натуралното стопанство. Отглеждат се предимно крави за мляко и месо, добре развито е и овцевъдството. В личните стопанства се отглеждат също птици, кози, и пчелни семейства.

Над 50% от селскостопанския фонд на общината е представен от пасища и мери, докато обработваемата земя на територията на община Момчилград представлява близо 40%. Площта на горския фонд надвишава площта на селскостопанския, като едва 1,2% от фонда е частна собственост. Общо пустеещите земи в общината са 35 401 дка (24% от земеделските земи). Причините за наличие на пустеещи земи в областта са няколко: обезлюдяване на част от селата, слаби и нископродуктивни земи и свързаните с тях ниски доходи на населението, което се изхранва предимно от земеделие, високите разходи, необходими за отглеждане на земеделска продукция, трудности по опазване на културите и нежелание при голяма част от населението да отглеждат други култури освен тютюн.

Финансовото състояние на земеделските стопанства е лошо, липсват средства за закупуване на съвременна техника и за провеждане на агротехнически мероприятия с по-продължителен ефект, което сериозно намалява ефективността на стопанската дейност.

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

Отсъствието на крупни земеделски стопанства намалява възможностите за въвеждане на земеделска техника и поддържане на изградените хидро-мелиоративни системи. Вследствие на това намалява продуктивността и производителността на труда, което в значителна степен определя ниската конкурентоспособност на селско-стопанския сектор. Намаляват възможностите за пазарна реализация на произведената продукция, поради по-високата ѝ себестойност. Пазарът на земята в района е слабо развит, което допълнително допринася за ниската ефективност на земеделието. Земеделието в общината е основано на натуралното стопанство, с моноотраслова структура и ниска ефективност.

Зеленчукопроизводството е възможна алтернатива за селища, разположени главно по течението на р. Върбица и Нановишката река. Изисква добри пазари и поливни съоръжения като има потенциал и за развитие на биологично производство на някои зеленчуци. Необходимо е съкращаване на площите засети с тютюн и пренасочване на селските стопанства към отглеждане на друг тип култури, свързани с използването на сравнителни предимства за производство от гледна точка на климат, почви и човешки фактор. Необходима е диверсификация на земеделските продукти, които да осигурят и устойчивост на земеделските производители. В това отношение съществуват благоприятни условия за култивиране на лечебни растения, и създаване на трайни насаждения от горскоплодни култури (лешници, бадеми, орехи).

Биологичното земеделие може да се използва на този етап само пилотно тъй като все още липсва опит, практика и най-вече развит пазар и преработвателни мощности които да оставят по-голяма част от добавената стойност в местните общности.

Необходими са мерки за окрупняване на земеделските площи и изграждане на прилежаща инфраструктура (хидромелиоративна, преработвателна, транспортна), което да оправдае и позволи инвестирането в техника и човешки ресурс за развитието на растениевъдството.

Развитието на ефективно земеделие изисква и уедряване на съществуващите земеделски площи. Това би имало не само икономическо значение, но и социално и екологично значение за общината. Уедряването на земята може да бъде подпомогнато чрез създаване на информационна система на земеделската земя, която да поддържа данни за собствеността и кадастъра на земята.

2.2.6. Основни характеристики на вторичния сектор

Описани са по-горе.

2.2.7. Основни характеристики на третичния сектор

Описани са по-горе.

2.3. Специфични особености на района

2.3.1. Специални групи от населението

Етническата структура на населението оказва влияние върху начина на живот и поведение на населението в определена административно-териториална единица. Особено силно изразена е връзката между етническата принадлежност и репродуктивната нагласа и поведение на населението. Област Кърджали и община Момчилград притежават някои особености на етническата си структура в сравнение с тази на България. От представената по-долу таблица, ясно се вижда по-високия относителен дял на населението от турската етническа група в общината и областта спрямо средния за страната. В община Момчилград

относителният дял на турския етнос е 84.8%, а в област Кърджали той е 66.2% от броя на лицата, отговорили доброволно на въпроса за етническа принадлежност. Тази особеност, характерна за общините в Източните Родопи, има значение за процеса на възпроизводство на населението. Запазените традиции в репродуктивната нагласа и поведение на местното население са основен фактор за поддържаната по-висока раждаемост от средната за страната. Етническата принадлежност оказва влияние и върху външната миграция на населението в общината и областта, както и неговата трудовата заетост, образование и др.

Таблица 19. Етническа структура на населението, 2011 г. (%)

	Лица, отговорили на въпроса за етническа принадлежност	Етническа група				
		българска	турска	ромска	друга	не се самоопределят
Р България	100.0	84.8	8.8	4.9	0.7	0.8
Област Кърджали	100.0	30.2	66.2	1.	0.6	2.0
Община Момчилград	100.0	10.7	84.8	1.4	0.2	2.9

Източник: НСИ

2.3.2. Културно-социални особености

Географската характеристика и пространственото развитие на селищната структура в Община Момчилград, разположена в югоизточната част на Източните Родопи, както и по долината на река Върбица, са предпоставката за заселване на различни цивилизации по територията ѝ още от древността. В тази връзка, културното наследство в района е резултат от дългогодишното напластяване на отминали цивилизации и епохи, които носят специфична памет и идентичност на мястото.

Националната концепция за пространствено развитие на Република България представя културните коридори и прави оценка за степента на значимост на културното напластяване. Община Момчилград е представена с ниска степен на значимост – наличие на един слабо изразен културен пласт. През територията на общината преминават културни направления с линейно разположени обекти от един или два исторически периода с идентични стилови и смислови характеристики, всичко това обуславя наличието на линейна структура.

Политиката на ЕС е ориентирана към управление и свързване на екологичните, ландшафтни и културни ценности на регионите и реализиране на местния потенциал за развитие на общините и регионите. В този смисъл, пространственото и социално-

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-A Гърция - България 2014- 2020

икономическо развитие на територията следва да бъде ориентирано към културното наследство в общината и природните и културни ландшафти, които изразяват регионалната специфика. Това са факторите, които имат водеща роля в устройството на територията и регионалното развитие.

Този подход в пространственото развитие е отправна точка и при пространствените политики, свързани с материалното и нематериалното културно наследство на България, които се залагат в Националната стратегия за регионално развитие на Република България (НСРР) и Националната концепция за пространствено развитие (НКПР). Те са в пряка връзка с качеството на живот. Отчита се и промененото отношение към културните ценности и разширяване на пространствения обхват на културното наследство – от единичната ценност до ансамбъл с неговото обкръжение и цялостната градска и/или природна среда, в която е ситуиран от интериора на сградата и нейната конструкция до характерния пейзаж, от културните коридори/маршрути до подводните културни ценности.

Основните насоки в опазването на културните ценности в цялото им времево и видово многообразие са свързани със съхраняване на техните уникални характеристики, чрез консервация и активно опазване, публична загриженост и адаптация в най-широк смисъл, запазване и развиване на духа на мястото *genius loci*/ и на пространствената идентичност и развитие на потенциала им за стимулиране на икономическия растеж.

Взаимодействието на природата и човека е формирало многобройни културни пейзажи в общината. Най-общо казано, културното наследство обхваща нематериалното и материалното недвижимо и движимо наследство като съвкупност от културни ценности, които носят историческа памет и национална идентичност. На територията на общината са налични културни ценности - материални и нематериални свидетелства за човешко присъствие и дейност, които са с висока научна и културна стойност за индивида, общността и обществото в региона. Културното наследство в община Момчилград е представено от археологически и исторически, както и от природните ценности, народните традиции и културните обичаи.

2.3.3. Друго

Нематериалното културно наследство в общината е представено от народните традиции и културните обичаи. Културният календар включва множество мероприятия, които изразяват активен културен живот на местената общност. Основните културни събития на територията на община Момчилград са свързани с отбелязването на националните и традиционни празници. В териториалния обхват на общината се честват и празниците с местно значение, които изразяват идентичността на община Момчилград, а именно отбелязване на религиозните празници Хъдърлез и Гергьовден, като се организира Народен Събор в местността „Дамбалъ“. В общината се чества и специфични празници като Традиционните Майски дни на културата, Момчилградските празници, Юлкер и др. В културния календар на общината е включен и Международният ден на опазване на паметниците на културата, чието честване има за цел да популяризира културното наследство и да изгражда в общността ангажираност в процеса на опазване и адаптиране на културните ценности носещи разграничима идентичност.

Общината работи по проекти, които да издирват, съхраняват и предават на идващите поколения традициите, обредите и обичаите просъществували през вековете до днес. Проектите са насочени към откриване на традициите и съхранение на създадените обичаи на различните етноси в Родопите. Това от своя страна е довело до взаимно влияние и

формирани на специфичен бит, култура и занаяти. Традиционната родопска кухня е представена от ястията: Сарми от лозови листа, Баница с булгур и праз, Зелник, Пататник, Къпана баница, Бороне, Кашник, Сиропирани охлювчета, Баклава с готови кори и др. В общината има традиционни запазени Родопски игри от миналото Чилик, Гугал, Бабка, Бечка (или Беш беш), Свине, Стой тук, Живо зелено/, както и народни лечителски рецепти.

Културните обекти от национално и местно значение са потенциал, които трябва да бъде използван за привличане на социално-икономическа активност в общината. Необходимо е да се изготвят проекти за консервация, реставрация и адаптация на обектите и интегрирането им в обща мрежа, обвързвана със селищната структура в общината. Така също е необходимо да бъдат изготвени познавателни туристически пътеки и маршрути и обособяването на културни зони.

2.4. Открити проблеми

Основните проблеми пред местната икономика са:

- ниско общоикономическо развитие на общината и липса на диверсифицирана икономика;
- отдалеченост от голям икономически и административен център;
- ниска конкурентоспособност на местните стопански субекти, остарелият сграден фонд и амортизирано оборудване, както и ниското технологично ниво;
- ниско образователно ниво на заетите;
- липса на финансови ресурси за технологично обновяване
- ниско ниво на инвестиционна активност от страна на външни инвеститори.

Ключов проблем със сериозна социално-икономическа значимост е и бъдещето на тютюнопроизводството, както и устойчивото използване на горските ресурси.

За постигането на икономически растеж се очаква да допринесе изграденият ГКПП “Маказа” и функционирането на международен транспортен коридор №8, който да повлияе благоприятно на развитието на бизнеса, както с привличането на инвестиции от гръцки и български предприемачи и развитие на подизпълнителски вериги и доставчици, така и достъпа до външни пазари за експорт на продукцията от местните предприятия.

Възможностите за постигане на устойчив икономически растеж са свързани с развитие на селското стопанство като сектор с потенциал за нарастване в общинската икономика. Перспективите за икономическо развитие са свързани с насърчаване възникването и развитие на свързани отрасли в селското и горското стопанство и преработвателната промишленост.

2.5. Синтез на глава 2

Върху демографското развитие на община Момчилград влияние оказват различни по характер фактори и условия. Данните от последните преброявания показват съществуването на трайна тенденция към намаляване броя на населението. През периода между преброяванията от 1985 и 2011 г. намалението на населението има повсеместен характер и засяга в една или друга степен всички 49 населени места, в т.ч. и общинския център – гр. Момчилград. Само за периода 2005-2012 г. жителите на общината са станали с 612 по-малко в резултат както на отрицателния естествен, така и на отрицателния механичен прираст. Темпът на намаление през периода е 3.67%, а средногодишният темп на намаление - 0.46%. Гъстотата на населението в общината е значително по-малка в сравнение със средната за страната (67 д./кв.км). Около половината от населението на общината живее в селата. Негативните

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

изменения в броя на населението са един от основните неблагоприятни фактори за бъдещото демографско и социално-икономическо развитие на общината.

Възрастовият синтез на населението (2011 г.) показва, че 13.09% от него е на възраст от 0-14 години; 49.65% на възраст 15-49 години и 37.25% – на 65+ години. В сравнение с 2015 г. броят на младежите през 2016 г. в община Момчилград е увеличен с 581 души.

Полово-възрастовата пирамида на населението е с неправилна форма. Тя има стеснена основа и разширена средна част. Деформациите в нейната форма показват тенденция на застаряване на населението и при двата пола. Съотношението между мъжете и жените е 100.0:100.7 в началото на периода и 100.0:97.5 през 2012 г. В резултат през 2012 г. е налице известен превес на мъжкото население. Основен фактор за това е повишената миграционна подвижност при женското население в трудоспособна възраст.

По данни на Главна дирекция „ГРАО“ населението по постоянен адрес към 06 януари 2017 г. в гр. Момчилград е 18 925 души. Делът на младите хора на възраст от 15 до 29 години е 3 212 души, което е 16.97% от общото население.

През първата половина от периода 2007-2012 г. раждаемостта на населението в община Момчилград е по-висока от средната за страната, Южния централен статистически район и област Кърджали. Определено влияние за това имат запазените традиции в репродуктивното поведение на населението, особено в селата. Повишената миграционна подвижност при населението в репродуктивна възраст през последните години се отразява неблагоприятно върху възрастовата структура на населението. В резултат след 2009 г. раждаемостта намалява, а през 2012 г. е вече по-ниска от средната за страната, района и областта.

Община Момчилград разполага с достатъчна мрежа от учебни заведения, с оптимална за досегашните потребности структура за общо образование и професионална подготовка. Средните училища са съсредоточени в общинския център и са с добра материално-техническа база. В основните училища, които са отдалечени от общинския център, се допуска ниска пълняемост на паралелките или слети класове. Като тенденция се очертава намаляване на броя на учениците, респективно и на паралелките. През учебната 2017/2018 г. на територията на община Момчилград функционират осем учебни заведения, в които се обучават 1 345 ученика, разпределени в 81 паралелки от I-ви до XII клас; шест детски градини, които се посещават от 369 деца на възраст от 3 до 7 години; една детска ясла, която работи с 55 деца на възраст до 3 години и едно обслужващо звено – Център за подкрепа на личностното развитие – Обединен детски комплекс (ЦПЛР – ОДК).

Данните за община Момчилград показват най-голям относителен дял на завършилите основно образование. След тях се нареждат лицата със завършено средно и начално образование. Подобно разпределение има и в област Кърджали като стойностите за дяловете на образователните категории са твърде близки. В сравнение със средните за страната те показват по-ниска степен на образованост на населението.

Най-големи са разликите при лицата със завършено висше образование. В община Момчилград делът на висшистите е почти 2,5 пъти по-малък от средния за страната. В същото време делът на лицата, попадащи в категорията никога не посещавали училище в общината е по-висок от средния за областта и страната.

По данни от преброяването през 2011 г. общият брой население на 15 и повече навършени години в община Момчилград е 14 139 души, или 10.7 % от общия брой на това население в област Кърджали. Броят на икономически активните лица в общината е 6 561, които представляват 46.4 % от населението на 15 и повече навършени години. По този

показател община Момчилград се изравнява със средната стойност за област Кърджали – 4.5 на сто. Броят на заетите в общината е 5 276 души, а на безработните 1 285. Отношението на техните дялове 80.4:19.6 е също около средното за областта 81.0:19.0.

По отношение на икономически неактивните лица, община Момчилград заема челно място при учащите (12.2 %) заедно с община Джебел. Пенсионерите заемат относително малък дял (50.7%) в сравнение с другите общини на територията на област Кърджали.

През последните години в община Момчилград броят на безработните се запазва относително висок. Равнището на безработица в община Момчилград през 2012 г. е 14.2%. Тази стойност е над средната за страната (11.1%), но по-ниска от тази за област Кърджали (15.1 %). По отношение на възрастовите характеристики, най-голям е относителният дял на регистрираните безработни от възрастовите групи над 55 години и 50-54 години. Анализът на данните за община Момчилград показва, че проблемите с безработицата се решават особено трудно в малките общини и населени места. Мерките в тази насока трябва да съчетават възможностите за откриване на нови работни места с изпълнението на програми за повишаването на образованието на населението и неговата професионална подготовка.

С наличния жилищен фонд и разполагаемата жилищна площ, отнесени към наличното население в общината, е постигнат относително добър стандарт на обитаване във всички населени места. Преобладаващата част от наличните към 2011 г. 7 759 жилища са частна собственост. Значителен е броят на необитаемите жилища, чийто брой общо за общината възлиза на 2723, което е 35,1% от всички налични жилища. Качествените характеристики на жилищата по отношение на степен на благоустроеност за част от жилищата са с влошени параметри. Това се отнася за наличието на жилища, които са без баня и на такива, в които банята е извън жилищната сграда.

Брутният вътрешен продукт (БВП) на човек от населението в община Момчилград е на относително ниски нива спрямо средните за страната. Въпреки това, общината бележи подобрение – през последните години се наблюдава нарастване на разходите за материални дълготрайни активи в основните сектори на икономиката.

Равнището на безработица (11%) е над средното за страната, но ниската стойност на нетните приходи от продажба на наето лице, са косвен показател за по-ниска производителност и конкурентоспособност на местната икономика и продукцията, произвеждана в общината.

В секторен план с водещо значение за икономиката на общината са тютюнопроизводството и преработващата промишленост, и по-конкретно - хранително-вкусовата промишленост, текстилната и шивашката промишленост. В община Момчилград животновъдството е една от основните дейности. Растениевъдството е представено главно от тютюнопроизводството, отглеждането в последните година на пшеница и ечемик е незначително. За лични нужди се отглеждат боб, картофи и зеленчуци. Община Момчилград притежава висок природен потенциал и богата културна история, които са предпоставка за развитие на туризма, както и свързаните с него икономически дейности. Сферата на услугите е представена от търговията.

Над 50% от селскостопанския фонд на общината е представен от пасища и мери, докато обработваемата земя на територията на община Момчилград представлява близо 40%. Площта на горския фонд надвишава площта на селскостопанския, като едва 1,2% от фонда е частна собственост.

Общо пустеещите земи в общината са 35 401 дка (24% от земеделските земи).

Необходими са мерки за окрупняване на земеделските площи и изграждане на прилежаща инфраструктура (хидромелиоративна, преработвателна, транспортна), което да оправдае и позволи инвестирането в техника и човешки ресурс за развитието на растениевъдството.

В община Момчилград относителният дял на турския етнос е 84.8%, а в област Кърджали той е 66.2% от броя на лицата, отговорили доброволно на въпроса за етническа принадлежност.

Културните обекти от национално и местно значение са потенциал, които трябва да бъде използван за привличане на социално-икономическа активност в общината. Необходимо е да се изготвят проекти за консервация, реставрация и адаптация на обектите и интегрирането им в обща мрежа, обвързвана със селищната структура в общината.

ГЛАВА 3: ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ЗДРАВЕТО НА НАСЕЛЕНИЕТО

3.1. Смъртност, смъртни случаи по местоживеене, развитие в региона, префектура, по общини (ако има данни)

Таблица 20.

<i>Обща смъртност за област Кърджали</i>									
години	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
2010									
обща смъртност	10.8	10.3	10.9	10.8	11.0	11.0	11.4	11.7	11.3
11.1									

Източник: НСИ

Общата смъртност за област Кърджали през 2011 г. е 12.7%. Най-висока е в община Ардино - 15.6%, следват общините: Кирково – 14.7%; Крумовград – 13.9%, Черноочене – 13.6%; Джебел 12.2%, Момчилград – 11.6% и Кърджали – 11.4%. Разликата между стойностите на показателя в градовете и селата е значителна: Ардино село – 17.8%, Крумовград село – 15.4%, Момчилград село – 15.2%, Джебел село – 13.6%, Кърджали село – 13.3%. Чувствителната разлика в смъртността на градското и селското население е резултат преди всичко на по-интензивния процес на остаряване на населението в селата. Увеличението на смъртността и емиграционните процеси формират отрицателния естествен прираст - минус 1.5, като се наблюдават значими различия по общини: Кирково – минус 5.8; Черноочене – минус 4.2; Ардино – минус 3.9; Крумовград – минус 1.2; Джебел – минус 0.2; Кърджали – 0. Положителен - 0.5 в община Момчилград.

Разликата в стойностите на показателите смъртност и раждаемост (по-висока в градовете), формира като резултат драстично намаление на естествения прираст в селата в сравнение с този в градовете: Ардино/село - минус 7.8; Момчилград/село - минус 3.7; Кърджали/село - минус 2.7.

Сред причините за нарастване на смъртността в областта са:

- Задълбочаващото се застаряване на населението;
- Нарастване на смъртността в активна възраст от социално-значими заболявания;

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

- Рискови фактори, свързани с начина на живот на населението: нерационално хранене, тютюнопушене, хиподинамия и стрес;
- Социално-икономически и екологични фактори на средата.

Таблица 21.

<i>Смъртни случаи за община Момчилград</i>										
години	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
умирания (бр.)	182	186	173	179	150	174	156	167	150	192
Смъртност	-	-	-	-	9.0	10.5	9.5	10.2	9.3	12.0

Източник: НСИ

3.2. Детска смъртност, развитие в регион, префектура, община

През последните години се отчита трайна тенденция за намаляване на детската смъртност. През 2011 г. в областта са умрели 5 деца до една годишна възраст – детска смъртност 2,9%. През 2011 г. най-висока е детската смъртност в община Крумовград – 8,9%. В община Кърджали детската смъртност е 3,9%. През 2011 г. няма регистрирана детска смъртност в общините Ардино, Джебел, Момчилград, Кирково и Черноочене.

Основните причини за умиранията на децата под 1 година и през 2011 г. са някои състояния, възникващи в перинаталния период – 7.6. Сравнително по-ниска е честотата на умиранията сред новородените в неонатална възраст – 2.9. През 2011 г. няма починали деца в постнеонаталния период.

Таблица 22.

<i>Детска смъртност за област Кърджали</i>										
години	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
детска смъртност	14.5	13.5	11.6	8.2	11.9	7.6	11.2	10.8	8.7	8.7

Източник: НСИ

3.3. Процент на перинаталната смъртност, развитие, в регион, префектура, по общини

Таблица 23.

Година	Перинатална ДС 2015	Перинатална ДС 2016	Перинатална ДС 2017
Област Кърджали	14,8	6,2	6,7
Община Момчилград	31,3	16,0	10,10

Източник: РЗИ-Кърджали

3.4. Процент смъртност по основни причини (брой смъртни случаи, развитие, ключови причини за смърт)

Таблица 24.

Област Кърджали		2015	2016	2017
клас	Смъртност по причини на 100000 души от населението	1261,57	1260,96	1263,95
I	Някои инфекциозни и паразитни болести	7,27	10,61	9,93
II	Новообразувания	168,52	181,65	192,57
III	Болести на кръвта, кръвотворните органи и отделни нарушения, включващи имунния механизъм			
IV	Болести на ендокринната система, разстройства на храненето и на обмяната на веществата	3,30	5,97	6,62
V	Психични и поведенчески разстройства			
VI	Болести на нервната система	4,62	2,65	2,65
VII	Болести на окото и придатъците му			
VIII	Болести на ухото и мастоидния израстък			
IX	Болести на органите на кръвообращението	776,50	795,56	798,74
X	Болести на дихателната система	68,07	40,44	52,28
XI	Болести на храносмилателната система	35,02	44,41	39,04
XII	Болести на кожата и подкожната тъкан			1,32
XIII	Болести на костно-мускулната система и на съединителната тъкан	0,66		
XIV	Болести на пикочо-половата система	18,50	17,90	17,87
XV	Бременност, раждане и послеродов период			
XVI	Някои състояния, възникващи през перинаталния период	3,96	3,98	3,97
XVII	Вродени аномалии [пороци на развитието],	1,32	1,33	1,32

	деформации и хромозомни аберации			
XVIII	Симптоми, признаци и отклонения от нормата, открити при клинични и лабораторни изследвания, неклассифицирани другаде	139,44	117,34	137,64
XIX	Травми, отравяния и някои други последици от въздействието на външни причини	34,36	39,11	32,43
Община Момчилград		2015	2016	2017
клас	Смъртност по причини на 100000 души от населението	1210,96	1003,02	1199,41
I	Някои инфекциозни и паразитни болести	12,75	6,43	12,83
II	Новообразувания	178,46	160,74	173,18
III	Болести на кръвта, кръвотворните органи и отделни нарушения, включващи имунния механизъм			
IV	Болести на ендокринната система, разстройства на храненето и на обмяната на веществата		19,29	19,24
V	Психични и поведенчески разстройства			
VI	Болести на нервната система	12,75		
VII	Болести на окото и придатъците му			
VIII	Болести на ухото и мастоидния израстък			
IX	Болести на органите на кръвообращението	605,48	495,08	622,15
X	Болести на дихателната система	25,49	25,72	76,97
XI	Болести на храносмилателната система	44,61	25,72	12,83
XII	Болести на кожата и подкожната тъкан			
XIII	Болести на костно-мускулната система и на съединителната тъкан	6,37		
XIV	Болести на пикочо-половата система	19,12	6,43	25,66
XV	Бременност, раждане и послеродов период			

XVI	Някои състояния, възникващи през перинаталния период	6,37		
XVII	Вродени аномалии [пороци на развитието], деформации и хромозомни аберации			
XVIII	Симптоми, признаци и отклонения от нормата, открити при клинични и лабораторни изследвания, неклассифицирани другаде	235,82	244,33	211,66
XIX	Травми, отравяния и някои други последици от въздействието на външни причини	63,73	19,29	44,90

Източник: РЗИ-Кърджали

3.5. Очаквана продължителност на живота при раждане, по пол, развитие

Коефициентът на възрастова зависимост, показва броя на лицата от населението в „зависимите“ възрасти (населението под 15 и на 65 и повече години) на 100 лица от населението в „независимите“ възрасти (от 15 до 64 години). Изчислява се в проценти.

Коефициентът на възрастова зависимост за 2016 г. за община Момчилград е 19.2 за населението под 15 години.

Показателят измерва средно колко години се очаква новороденото да живее при настоящите специфични възрастови условия на смъртност. Очакваната продължителност е основен показател, тясно свързан със здравните условия, които са неделими части от развитието. Смъртността, фертилността и миграцията определят броя на населението, техния състав (тяхното разпределение) по пол и възраст и потенциала на населението за бъдещо нарастване. Удължаването на очакваната продължителност на живота е главна цел на общественото здраве. Средната продължителност на предстоящия живот (ex) е отношение на сумата на човекогодините, които предстои да преживеят хората, достигнали дадена възраст (x) за целия период от предстоящия им живот (от възраст x до пределната възраст) - Тх, към броя на доживелите възрастта x - (Ix)

Очакваната средна продължителност на предстоящия живот общо за населението на страната, изчислена за периода 2015 - 2017 г., е 74.8 години.

Средната продължителност на живота при мъжете е 71.3 години, докато при жените е със 7.1 години по-висока - 78.4 години.

3.6. Очаквана продължителност на над 65 годишна възраст, по пол, развитие

Коефициентът на възрастова зависимост (старши възрасти) показва броя на лицата на възраст 65 и повече години на 100 лица от населението на възраст от 15 до 64 години. Изчислява се в проценти.

Коефициентът на възрастова зависимост за 2016 г. за община Момчилград е 174,1 % за населението над 65 години.

Таблица 25. Прогноза за населението за област Кърджали

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

Пол	I вариант (при хипотеза за конвергентност) ¹										
	Година										
	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050	2055	2060	2065	2070
Кърджали	146907	141002	134548	128043	121519	114945	108414	102087	96125	90542	85368
Мъже	72813	69641	66256	62913	59630	56365	53145	50000	47016	44220	41681
Жени	74094	71361	68292	65130	61889	58580	55269	52087	49109	46322	43687
Пол	II вариант (относително ускоряване) ²										
	Година										
	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050	2055	2060	2065	2070
Кърджали	147106	141822	136231	130760	125350	119865	114293	108807	103585	98655	94022
Мъже	72926	70073	67158	64370	61671	58990	56291	53617	51029	48542	46218
Жени	74180	71749	69073	66390	63679	60875	58002	55190	52556	50113	47804
Пол	III вариант (относително забавяне) ³										
	Година										
	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050	2055	2060	2065	2070
Кърджали	146815	140625	133748	126745	119677	112577	105566	98816	92469	86565	81130
Мъже	72769	69432	65823	62210	58636	55095	51615	48238	45053	42109	39463
Жени	74046	71193	67925	64535	61041	57482	53951	50578	47416	44456	41667

¹ I вариант (при хипотеза за конвергентност): Този вариант се определя като реалистичен и е съобразен с нормативните изисквания на Европейския съюз за демографското и социално-икономическото развитие на страните-членки

² II вариант (относително ускоряване): При този вариант се предполага, че демографското развитие ще протича при благоприятни социално-икономически процеси в страната.

³ III вариант (относително забавяне): При този вариант развитието на населението е прогнозирано при хипотези за неблагоприятни социално-икономически процеси в страната.

3.7 Изписани пациенти по категория на заболяване и област (в региона, префектура, според общината) през последните три години (данни от изследванията в съответната болница)

Таблица 26.

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

НАИМЕНОВАНИЕ НА БОЛЕСТИТЕ ПО МКБ–10	Изписани		
	2015	2016	2017
<i>Област Кърджали</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
ОБЩО	28278	26515	26054
I. Някои инфекциозни и паразитни болести A00–B99	1208	1479	1210
II. Новообразувания C00–D48	229	191	175
III. Болести на кръвта, кръвотворните органи и отделни нарушения, включващи имунния механизъм D50–D89	1	1	1
IV. Болести на ендокринната система, разстройства на храненето и на обмяната на веществата E00–E90	1183	1253	1357
V. Психични и поведенчески разстройства F00–F99	1715	1622	1591
Неорганична енуреза F98.0		0	0
VI. Болести на нервната система G00–G99	190	263	408
VII. Болести на окото и придатъците му H00–H59	1096	837	602
VIII. Болести на ухото и мастоидния израстък H60–H95	545	489	509
IX. Болести на органите на кръвообращението I00–I99	4537	4647	4546
X. Болести на дихателната система J00–J99	4010	3629	3842
XI. Болести на храносмилателната система K00–K93	2728	2524	2459
XII. Болести на кожата и подкожната тъкан L00–L99	1027	982	1099
XIII. Болести на костно-мускулната система и на съединителната тъкан M00–M99	1588	1558	1701
XIV. Болести на пикочо-половата система N00–N99	1837	1363	1277
XV. Бременност, раждане и послеродов период O00–O99	3217	3090	2816
XVI. Някои състояния, възникващи през перинаталния период P00–P96	202	227	203

XVII. Вродени аномалии [пороци на развитието], деформации и хромозомни аберации Q00–Q99	16	13	13
XVIII. Симптоми, признаци и отклонения от нормата, открити при клинични и лабораторни изследвания, неклассифицирани другаде R00–R99	264	293	197
XIX. Травми, отравяния и някои други последици от въздействието на външни причини S00–T98	1430	1238	1231
XXI. Фактори, влияещи върху здравето състояние на населението и контакта със здравните служби Z00–Z99	1055	816	817

МБАЛ "Д-р Сергей Ростовцев" ЕООД-гр. Момчилград

НАИМЕНОВАНИЕ НА БОЛЕСТИТЕ ПО МКБ–10	Изписани		
	2015	2016	2017
<i>a</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
ОБЩО	2316	2359	2198
I. Някои инфекциозни и паразитни болести A00–B99			
II. Новообразувания C00–D48	6	5	5
III. Болести на кръвта, кръвотворните органи и отделни нарушения, включващи имунния механизъм D50–D89	1		
IV. Болести на ендокринната система, разстройства на храненето и на обмяната на веществата E00–E90		1	
V. Психични и поведенчески разстройства F00–F99			
VI. Болести на нервната система G00–G99	30	22	20
VII. Болести на окото и придатъците му H00–H59			
VIII. Болести на ухото и мастоидния израстък H60–H95			
IX. Болести на органите на кръвообращението I00–I99	801	756	698

X. Болести на дихателната система J00-J99	482	447	545
XI. Болести на храносмилателната система K00-K93	1		0
XII. Болести на кожата и подкожната тъкан L00-L99			
XIII. Болести на костно-мускулната система и на съединителната тъкан M00-M99	388	371	364
XIV. Болести на пикочо-половата система N00-N99	123	95	91
XV. Бременност, раждане и послеродов период O00-O99	416	414	326
XVI. Някои състояния, възникващи през перинаталния период P00-P96	8	4	5
XVII. Вродени аномалии [пороци на развитието], деформации и хромозомни аберации Q00-Q99	0	1	1
XVIII. Симптоми, признаци и отклонения от нормата, открити при клинични и лабораторни изследвания, неклассифицирани другаде R00-R99	60	94	18
XIX. Травми, отравяния и някои други последици от въздействието на външни причини S00-T98			
XXI. Фактори, влияещи върху здравето състояние на населението и контакта със здравните служби Z00-Z99	126	149	125

Източник: РЗИ - Кърджали

3.8. Основна диагноза по област (местна общност) през последните 3 години (данни от изследване в здравните центрове и регионалните или селски служби)

В структурата на хоспитализираните пациенти в област Кърджали през последните 3 години водещи заболявания са: Болести на органите на кръвообръщението, следвани от Болести на дихателната система и на трето място Бременност, раждане и послеродов период. Аналогично е състоянието в община Момчилград.

3.9. Открити проблеми

Състоянието на общественото здраве в общината интегрира здравната проблематика на населението като цяло. То е „огледално отражение“ на:

- Начин на живот;
- На здравна култура;
- Ниво на здравеопазване;
- Спектъра на клиничните пътеки.

Част от негативните процеси в здравеопазването в община Момчилград са свързани до известна степен и с недостатъците в дейността на здравната система.

3.10. Синтез на глава 3

Общата смъртност за област Кърджали през 2011 г. е 12.7‰. Най-висока е в община Ардино - 15.6‰, следват общините: Кирково – 14.7‰; Крумовград – 13.9‰, Черноочене – 13.6‰; Джебел 12.2‰, Момчилград – 11.6‰ и Кърджали – 11.4‰. Разликата между стойностите на показателя в градовете и селата е значителна.

Сред причините за нарастване на смъртността в областта са:

- Задълбочаващото се застаряване на населението;
- Нарастване на смъртността в активна възраст от социално-значими заболявания;
- Рискови фактори, свързани с начина на живот на населението: нерационално хранене, тютюнопушене, хиподинамия и стрес;
- Социално-икономически и екологични фактори на средата.

Отчита трайна тенденция за намаляване на детската смъртност.

Очакваната средна продължителност на предстоящия живот общо за населението на страната, изчислена за периода 2015 - 2017 г., е 74.8 години.

Средната продължителност на живота при мъжете е 71.3 години, докато при жените е със 7.1 години по-висока - 78.4 години.

В структурата на хоспитализираните пациенти в област Кърджали през последните 3 години водещи заболявания са: Болести на органите на кръвообръщението, следвани от Болести на дихателната система и на трето място Бременност, раждане и послеродов период. Аналогично е състоянието в община Момчилград.

ГЛАВА 4: УСЛУГИ ЗА ЗДРАВЕ И БЛАГОСЪСТОЯНИЕ В РАЙОНА

4.1. Инфраструктура – здравни услуги (предоставяне на здравни грижи)

4.1.1. Структура на здравната система

А) В страната

Българската здравна система претърпява много промени след 1990 г. Дотогава съществува здравеопазване от тип „Семашко“, при което здравните услуги са безплатни, заведенията са държавни и финансирането е изцяло бюджетно.

В средата на 1990-те години започват реформи, целящи облекчаване на държавните разходи чрез децентрализация и въвеждане на осигурителна система. Така през 1999 г. се създава Националната здравноосигурителна каса, която работи с 88 частни и 312 държавни и общински здравни заведения чрез 28 регионални каси. Постъпленията на НЗОК се генерират най-вече от работещите в частния сектор, а касата сключва договори със здравни заведения и по този начин заплаща извършените от тях услуги. Допълнителни приходи в НЗОК идват от държавния и местния бюджет, а местната администрация финансира всички здравни заведения на своя територия, които нямат договор с НЗОК. Частните лечебни заведения без договор могат да предоставят здравни услуги срещу заплащане.

По закон българските граждани получават здравни услуги срещу платени осигуровки. На практика обаче близо 50% от здравните услуги се плащат директно от пациентите. Това се дължи на хроничните недостатъци при финансирането на болници и услуги от страна на

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

Националната здравноосигурителна каса (НЗОК), главно заради несъобразени клинични пътеки и злоупотреби в системата. Повечето държавни и общински болници работят на загуба. Така от 33 европейски държави (вкл. 27-те в ЕС), България се нарежда на предпоследно място по качество на здравните услуги.

SWOT анализ на здравната система в Р България

<p>СИЛНИ СТРАНИ <i>Вътрешни фактори</i></p> <ul style="list-style-type: none"> * Наличие на административен, изпълнителски и научен капацитет за функциониране на здравната система и провеждане на реформа. * Добре развита здравна мрежа, покриваща цялата страна. * Осигуреност с висши медицински кадри над средната за страните- членки на ЕС с добра квалификация. * Добре развита система на медицинско образование. 	<p>СЛАБИ СТРАНИ <i>Вътрешни фактори</i></p> <ul style="list-style-type: none"> * Много на брой лечебни заведения при липсата на категоризация и индикативни стандарти. * Недостатъчна осигуреност на здравната система с финансови средства. * Неефективно използване на предоставените финансови ресурси. * Недостатъчна информираност на гражданите за правата и задълженията им. * Недостатъчен обем на профилактичната дейност. * Затруднен достъп до качествени здравни услуги. * Слабо използване на природните ресурси за лечебна и рехабилитационна дейност. * Нерегламентирани практики. * Незадоволително състояние на системата за следдипломно и продължаващо обучение на кадрите в здравеопазването. * Неефективна координация между отделните структурни звена в системата и недобро управление на болниците. * Слабости и несъответствия в законодателната и нормативната база. * Недостатъчно и слабо ефективно междусекторно сътрудничество. * Липсва съвременна интегрирана система за ефективен обмен на информация в системата на здравеопазването.
<p>ВЪЗМОЖНОСТИ <i>Външни фактори</i></p> <ul style="list-style-type: none"> * Повишаване информираността на ползващите здравни услуги. * Членство в ЕС и включване в европейската здравна система. * Планиране и осигуряване на медицински специалисти по вид дейности в дългосрочен 	<p>ЗАПЛАХИ <i>Външни фактори</i></p> <ul style="list-style-type: none"> * Застаряващо население. * Намаляване на специалистите от определени специалности, между които анестезиология и интензивно лечение, патоанатомия, неонатология, психиатрия и клинична лаборатория.

<p>период, съобразно потребностите на населението от определена здравна помощ.</p> <ul style="list-style-type: none"> * Рационализиране възможностите за специализация и продължаващо обучение на изпълнителите на медицинска помощ. * Използване благоприятните географски климатични условия за развитие на балнеологията и лечебния туризъм. * Използване фондовете на ЕС за постигане целите на реформата. * Развитие на дейностите, свързани с долекуване, рехабилитация и грижи за възрастни хора; * Разширяване възможностите на здравната система за реагиране при кризисни ситуации. * Въвеждане на електронно здравеопазване и изграждане на интегрирана информационна система. 	<ul style="list-style-type: none"> * Намаляване броя на медицинските сестри - два пъти по-нисък от съответния показател за страните- членки на ЕС. * Недостатъчност на средствата за обновяване и поддържане на материално-техническата база и за снабдяване със съвременна медицинска апаратура и техника. * Не дофинансиране на здравната система. * Опасност от евентуално възникване и разпространение на епидемии и пандемии. * Опасност от евентуално възникване на екологични кризи и катастрофи в страната и извън нея.
---	--

Б) В района

През 2011 г. в област Кърджали има регистрирани 66 общопрактикуващи лекари и 63-ма лекари в индивидуални практики. В областта все още са налице незаети лекарски практики . Значителна част от лекарите, особено тези в малките населени места, са в пенсионна или след

пенсионна възраст, а броят на младите лекари е изключително малък. Това от своя страна води до дисбаланс между квалифицираните кадри и липса на приемственост.

Налице е и окрупняване

на лекарските практики, което води до понижаване качеството на здравното обслужване на населението.

Големите разстояния между малките населени места и градските центрове затрудняват достъпа на населението в отдалечените и труднодостъпни населени места и махали до

лекарска помощ. Настоящото състояние на системата в областта се характеризира основно с това, че част от жителите в селата нямат достъп до първична медицинска помощ.

Оказването на неотложна медицинска помощ като цяло е недостатъчно ефективно, поради затруднения достъп. Осигуреността с медицински лица е по-висока в града в сравнение със селата. Това се дължи основно на специфичната инфраструктура – разпокъсаност и отдалеченост на малките селища. Поради тази причина следва да се постави акцент върху превантивната медицина.

Лечебните заведения за първична медицинска помощ и дентална извънболнична помощ в област Кърджали през 2011 г. наброяват общо 199 заведения, от които 63 са амбулатории за индивидуална практика за първична медицинска помощ (АИППМП) и 136 амбулатории за индивидуална практика за първична дентална помощ (АИПДП). Най-голям е броят на тези видове лечебни заведения в община Кърджали – съответно 33 и 76, а най-малък в община Джебел – 2 и 5.

Таблица 27. Лечебни заведения за първична медицинска и дентална извънболнична помощ по общини в област Кърджали през 2011 г.

Община	АИППМП	АИПДП
Община Ардино	3	11
Община Крумовград	7	10
Община Момчилград	5	10
Община Кирково	8	14
Община Джебел	2	5
Община Черноочене	5	8
Община Кърджали	33	76

Източник: РЗИ Кърджали

Таблица 28. Лечебни заведения за извънболнична помощ в област Кърджали през 2011 г.

Амбулатория за индивидуална практика за първична медицинска помощ (АИППМП)	63
Амбулатория за индивидуална практика за първична дентална помощ (АИПДП)	136
Амбулатория за индивидуална практика за специализирана медицинска помощ (АИСМП)	68
Медицински центрове	6
Диагностично-консултативен център (ДКЦ)	1
Медико-техническа лаборатория (МТЛ)	9
Медико-диагностична (МДЛ)	4
Хосписи	2

Източник: РЗИ Кърджали

В област Кърджали преобладават АИПДП – 136, следвани от АИСМП – 68, и АИППМП – 63. Най-малък е броят на диагностично консултативните центрове (ДКЦ) и хосписите. Специализираната извънболнична помощ е основен интегриращ елемент в системата на здравеопазване, който осигурява на населението достъпна и качествена медицинска помощ и позволява да се намалят потребностите от по-скъпата болнична помощ чрез активна профилактика, ранна диагностика и лечение в амбулаторни условия.

При оценката на потребностите от лекарски специалисти в извънболничната медицинска помощ, е отчетена необходимост от разширяване на пакета дейности по специалности и изнасяне на някои болнични диагностично лечебни дейности в извънболничната помощ. При специалистите от АИСМП също с наблюдава неравномерно разпределение, като концентрацията им е предимно в общинските центрове. Това затруднява достъпа на населението до този вид услуга, увеличава броя на случаите с късна диагностика и настъпили усложнения, както и нарастване броя на хоспитализациите.

Таблица 29. Брой на МБАЛ, ДПБ, ОДПФЗС, леглова база и използваемостта ѝ през 2011 г. в област Кърджали

Вид леч. заведение	Брой	Легла	Брой прем. болни	Използваемост в дни	Използваемост в %	Проведени леглодни	КП
--------------------	------	-------	------------------	---------------------	-------------------	--------------------	----

-							
МБАЛ	5	598	14 991	189.16	51.82	137 409	282
ДПБ	1	320	21 78	354.73	97.19	113 514	
ДМСГД	1	140	190	273.26	88.,15	38 257	-

Източник: РЗИ Кърджали

Изградената в община Кърджали система от болнични заведения е в състояние да задоволи потребностите на населението както от общината, така и от областта от болнична медицинска помощ.

На територията на област Кърджали действат следнит МБАЛ:

- МБАЛ „Д-р Ат. Дафовски“ АД – Кърджали;
- МБАЛ „Кърджали“ ООД;
- МБАЛ „Ардино“ ЕООД гр. Ардино;
- МБАЛ „Д-р С. Ростовски“ ЕООД, гр. Момчилград;
- МБАЛ „Живот+“, гр. Крумовград.

Тяхната обща леглова база възлиза на 598 болнични легла, като през последната година използваемостта в дни е само 189.16, което представлява 51.82%.

Общият брой на пациентите, преминали болнично лечение през 2011 г., е 14 991 души. Легловата база в действащите Държавна психиатрична болница (ДПБ) и Дома за медико-социални грижи за деца (ДМСГД) е общо 460 легла, което е сравнително близо до общата леглова база на всички МБАЛ в областта. Тези две заведения успяват да използват своя капацитет почти изцяло – 97.19% в ДПБ и 88.15% в ДМСГД, но броят на преминалите през тях пациенти е значително по-малък от този в МБАЛ – само 2 368 души.

Оборудването в лечебните заведения е на добро ниво, а лекарите имат възможност да обменят опит със специалисти, канени от цялата страна. Във връзка с реформата в здравеопазването, от 01.01.2011 г. е прекратена дейността на ОДПФЗС „Д-р В. Власкиев“ ЕООД, но е разкрито отделение по Пневмология и фтизиатрия в МБАЛ „Д-р Ат. Дафовски“ АД.

Поради неравномерността на доболничната помощ, броят на хоспитализациите в областта в много от болничните заведения се увеличава. В отдалечените места консултации със специалист са невъзможни. Пациентът няма достъп до лаборатория, сектори по образна диагностика и др. и предпочита да се отнесе към болницата като към един комплекс, в който да получи нужното обслужване. В първичната извънболнична помощ не е създадена организация за безотказен 24-часов прием. Това увеличава потока на пациентите към специалисти и болничната система. С тази практика се увеличава броят на вторичните прегледи и хоспитализациите.

На територията на областния град Кърджали функционира един Център за спешна медицинска помощ (ЦСМП), който разполага с 8 филила в областта. Брот на извършените амбулаторни прегледи в спешна помощ през 2011 г. е 25 962, в т.ч. 13 704 изпълнени повиквания. От всички 6 821 са за указване на спешна медицинска помощ, 4 963 за неспешни състояния и 1 920 за санитарен транспорт. Осигуреността с щат е достатъчна, но квалификацията на висшия и среден медицински персонал – недостатъчна. Текуществото сред лекарите е голямо. Основната тежест във филиалите се поема от средния медицински персонал.

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

За подобряване качеството на спешната медицинска помощ е необходимо ресурсно осигуряване, повишаване квалификацията на персонала, готовност за бързо реагиране при аварии, бедствия и катастрофи в съответствие с европейските стандарти. Необходимо е също така да се подобри организацията на работа между съществуващите лечебни заведения и ключови звена в сектора здравеопазване – центрове за спешна медицинска помощ, семейни лекари, специализирани кабинети, здравни кабинети в учебни заведения и други за организиране на по-качествена профилактика и диагностика.

От 2001 г. в гр. Кърджали функционира първият и единствен в страната Кабинет за борба с хипертонията с безплатно измерване на кръвното налягане. Така на гражданите от цялата област е предоставена възможност да се грижат постоянно за своето здраве и получаване на квалифицирана помощ.

Специалистите от РЗИ – Кърджали периодично разработват и разпространяват здравно-информационни материали за този рисков фактор. Общият брой пациенти, посетили Кабинета до 2009 г. е 42 346 души. В РЗИ е създаден и постоянно действа Дом на здравето с постоянна експозиция и изградени клубове. Той се посещава както от граждани, така и от учещи се и гости от областта и цялата страна.

Сред основните недостатъци и проблеми в сферата на здравеопазването, върху които трябва да се работи, са:

1. Застаряване на квалифицирания медицински персонал с тенденция на задълбочаване – липса на млади лекари по определени специалности.
2. Незааетите лекарски практики в селата са непривлекателни. Основните причини са голям брой неосигурени лица, възрастни хора със специфични здравни проблеми, разпръснати селища, недобри пътища и нередовен транспорт.
3. Недостатъчен брой групови лекарски практики.
4. Като сериозен проблем РЗИ – Кърджали посочва големия брой здравно неосигурени лица.

4.1.2. Болници в района - Обхванати предмети - медицински персонал - оборудване - нужди и други

В община Момчилград има една многопрофилна болница за лечение - МБАЛ „Д-р Сергей Ростовцев“. Здравното заведение е създадено през 1952 г. Заема важно място в системата на здравеопазването в област Кърджали. Пряко обслужва населението на общините Момчилград и Кирково. Лечебното заведение е ситуирано в самостоятелен парцел в североизточната част на Момчилград и се състои от масивна сграда на три етажа и две самостоятелни едноетажни постройки. Общият брой на персонала в лечебното заведение е 65 физически лица (лекари, медицински сестри, акушерки, лаборанти, обслужващ персонал). Структурата е изградена в съответствие с конкретните нужди на обслужваното население и включва 2 функционално обособени блока:

I. Консултативно – диагностичен блок

1. Консултативни кабинети по: Вътрешни болести, Детски болести, Нервни болести, Акушерство и гинекология.
2. Образна диагностика – отделение без легла - Отделението разполага със следната апаратура: рентгенов апарат, скенер, доплер, ехокардиограф, абдоминалин ехограф.
3. Клинична лаборатория, която разполага със съвременни автоматични анализатори с голям капацитет - хематологични, биохимични, йон-селективни, кръвно-газов анализатор,

коагулометър и глюкоанализатор, хормонален - имунологичен анализатор, апарат за гликиран хемоглобин и микроалбуминурия.

4. Манипулационна.

5. Дежурен кабинет.

II. Стационарен блок – 69 легла както следва:

Вътрешно отделение – 24 легла със следните сектори:

- Кардиология – 16 легла;
- Пневмология и фтизиатрия – 6 легла;
- Вътрешни болести – 2 легла.

Отделението разполага със съвременен велоергометър и ехокардиограф.

Детско отделение – 10 легла.

Отделението разполага със стая за Интензивно наблюдение и лечение, оборудвана с апаратура за мониториране на основните жизнени показатели.

Нервно отделение – 13 легла.

Извършва следните дейности:

- Диагностика и лечение на заболявания на периферната и централна нервна система;
- Диагностика и лечение на болести на черепно-мозъчните нерви (ЧМН), на нервните коренчета и плексуси, полиневропатия и др.

Отделението е оборудвано със съвременна диагностична апаратура, с което се гарантират сигурност и достоверност на поставената диагноза. Специалистите осъществяват консултативна дейност за лежачо болни и прием в рамките на цялото денонощие.

Неврологично отделение разполага с:

- Кабинет по Доплерова сонография;
- Кабинет по електромиография;
- Кабинет по електроенцефалография.

Акушеро – гинекологично отделение – 10 легла, както следва:

- Родилно – 2 легла;
- Патологична бременност – 5 легла;
- Гинекология – 1 легло;
- Неонатология – 2 легла.

Във връзка с изпълнение на дейности по НППМДЗ в МБАЛ „Д-р Сергей Ростовцев“ ЕООД гр. Момчилград се извършва неонатален слухов скрининг на новородени. Болницата разполага с апарат за отоакустични емисии, който се намира в Родилно отделение.

Анестезиологично отделение без легла

Основната цел е съхраняване здравето и живота на пациентите чрез диагностика и адекватно наблюдение чрез гарантирана денонощна безотказна планова и спешна анестезиологична помощ на болните от всички отделения на МБАЛ „Д-р Сергей Ростовцев“ – Момчилград.

Отделение за продължително лечение по вътрешни болести – 10 легла.

Разполага с високо и нискочестотна апаратура, апарати за ултразвукова и магнитотерапия, бипулсатор, интервак, апарат за йонофореза и др.

Отделение по образна диагностика.

Разполага с рентгенов апарат, скенер, доплер, ехокардиограф и абдоминален ехограф. Извършват се всички видове рентгеноскопични, рентгенографични изследвания и контрастни рентгенови изследвания - венозна урография, цитографии, фистулографии, КАТ. Извършват се

и контрастни изследвания на жлъчен мехур и жлъчни пътища, изследвания на стомашно-чревния тракт, на яйчници и матка, ехографии на коремни органи.

III. Административно - стопански блок:

- Стерилизационна;
- Автотранспорт;
- Администрация.

В Дежурен кабинет се оказва медицинска помощ на здравноосигурени и неосигурени лица между 20.00 часа вечерта и 08.00 часа сутринта през работните дни и денонощно през почивните и празничните дни, считано от 01.11.2014 г. В здравното заведение има разкрита платена манипулационна за нуждите на населението, която работи 24 часа.

4.1.3 Медицински центрове в района - обхванати предмети - медицински персонал – оборудване - нужди и др.

Доболничното обслужване се осъществява от един Медицински център за извънболнична помощ със следните кабинети:

- Акушеро-гинекологичен кабинет;
- Пулмологичен кабинет;
- Вътрешни болести;
- Неврологичен кабинет;
- Хирургичен кабинет.

Персоналът се състои от 5 лекари и 2 медицински сестри.

Таблица 30. Регистрани за община Момчилград медицински практики и сключилите договор с РЗОК за 2018 г.

Показател	Брой практики	Сключили договор с РЗОК за 2018 г.
Лекари – общо	26	
В т.ч. общопрактикуващи	4	4
Лекари по дентална медицина	12	12
Лекари специалисти	10	6 договора ИПСМП
Медицински специалисти по здравни грижи	73	
МЦ	1	1 договор МЦ

Източник: РЗИ Кърджали и РЗОК Кърджали

4.1.4. Частни клиники

Няма.

4.1.5. Частни лекари

Няма.

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

4.1.6. Разстояние на населените места от здравните услуги в района

Отстоянието на всяко населено място в община Момчилград (в км) до общинския център е от 3 до 29 км. Най-близкото село до общинския център - с. Багрянка, е на 3 км, а най-отдалеченото – с. Синделци, на 26 км. Повечето села са с отдалеченост от 10 до 24 км.

Това затруднява населението да получи навременна и качествена здравна грижа.

.2. Предоставяне на здравни услуги (индикатори)

4.2.1. Лекари на 1000 жители (в областта, общината) към 31.12.2017 г.

Таблица 31.

	брой	На 1000 жители от населението
Област Кърджали	539	3.6
Община Момчилград	26	1.7

Източник: РЗИ – Кърджали

4.2.2. Специалисти по здравни грижи на 1000 жители към 31.12.2017 г.

Таблица 32.

	брой	На 1000 жители от населението
Област Кърджали	854	5.7
Община Момчилград	73	4.7

Източник: РЗИ – Кърджали

4.2.3. Болнични легла на 1000 жители към 31.12.2017 г.

Таблица 33.

	брой	На 1000 жители от населението
Област Кърджали	826	5.5
Община Момчилград	69	4.4

Източник: РЗИ – Кърджали

4.2.4. Брой на хората, които ползват здравни услуги/1000 жители в префектурата, по общини

Според законите на Република България населението не е лишено от здравни услуги. В случая населението на област Кърджали и съответно - община Момчилград.

Таблица 34.

Брой хора, които ползват здравни услуги/1000 жители	2015	2016	2017
Област Кърджали	151 319	150 837	151 113
Община Момчилград	45 153	44 908	44 888

Източник: РЗИ – Кърджали

4.2.5 Брой на хоспитализираните лица/1000 жители в префектурата, по общини

Таблица 35.

Хоспитализирани лица/1000 жители	2015	2016	2017
Област Кърджали	189.33	178.34	175.12
Община Момчилград	156.53	152.12	141.56

4.3. Здравни програми в района от други институции

4.3.1. Здравни програми на общината (ваксинации, информационни събития, програми за възрастни хора и др.)

Няма

4.3.2. Здравни програми от други организации

Няма

4.3.3. Политика на превенция в областта

Извън общинския център Момчилград, липсва качествено здравно обслужване, като най-засегнато е населението в отдалечените села. В много от тях няма медицинско обслужване и медицинска помощ се търси само в краен случай, често късно. Необходимо е да се работи за повишаване на здравната култура и хигиенните навици на част от населението. Отдалечеността от специализирани болници и здравни центрове може да се компенсира чрез превантивни здравни мерки и провеждане на здравни информационни кампании сред населението, което да увеличи способностите на хората да водят пълноценен и продуктивен живот.

За подобряване на качеството на здравните услуги е необходимо да се рехабилитира здравния фонд, да се извършва профилактика и ранна диагностика на социално значими заболявания, да се осигурят възможности за пред- и след родово здравеопазване. Това е особено важно, тъй като здравният статус в селата е значително по-нисък.

Анализът на новорегистрирани заболявания и болестност на населението показва, че определящи в патологията на населението са хроничните неинфекциозни заболявания на кръвообръщението и дихателната система. Наблюдаваната намалена болестност вероятно е свързана с търсенето на медицински услуги извън общинската здравна система. Демографското остаряване на населението, поставя допълнителни изисквания пред

структурата на здравните потребности, поради обстоятелството че възрастните хора са носители на повече от едно хронично заболяване, което води и до по-големи разходи за здравно обслужване.

През последните години се наблюдава тенденция към увеличаване на хоспитализираните поради инфаркт на миокарда и мозъчен инсулт в община Момчилград. Намаленият брой на приетите болни се дължи повече на факта, че повечето от тях се изпращат в областната болница. МБАЛ „Д-р Сергей Ростовцев“ Момчилград не може да предложи на тези болни следболнично възстановяване чрез прилагане на рехабилитация и физиотерапия, която е изключително важна за възстановяване на двигателните им функции. Това показва, че трябва да се вложат ресурси - човешки и финансови, за възстановяване на кабинета по физиотерапия и рехабилитация, който е жизнено необходим за тази рискова група.

4.4. Инфраструктура – социални услуги в района

4.4.1. Детски градини

През 2014 г. в общината функционират 9 целодневни детски градини (ЦДГ), две от които - в с. Ново Соколино и с. Карамфил, са филиали на ЦДГ „Щастливо детство“, гр. Момчилград и с. Звездел. Те се посещават от 521 деца на възраст от 3 до 7 години. Има и една детска ясла „Трети март“ в гр. Момчилград, която работи с 55 деца.

Таблица 36. Детски градини в община Момчилград (2008 – 2012 г.),

Показател	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012
Детски градини - общо	7	7	7	7
Детски учители	57	54	50	50
Деца	559	553	530	520
Целодневни детски градини	7	7	7	7

Източник: община Момчилград

Таблица 37. Детски градини в област Кърджали (2010 – 2013 г.)

Показател - Детски градини	2010/2011	2011/2012
Детски градини - общо	64	63
Детски учители	434	434
Деца	4 993	5 002
Целодневни детски градини	64	63
Детски учители	402	405
Деца	4 537	4 617

Източник: НСИ

Посочените данни показват, че в община Момчилград се наблюдава тенденция към намаляване броя на децата в ЦДГ (6.8% спрямо 2009 г.), за разлика от показателите на областно ниво, където броят на децата в тези заведения се увеличава през последните години.

4.4.2. Креативни центрове за деца

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

На територията на община Момчилград се предоставят следните социални услуги в общността:

Дневен център за деца с увреждания

Открит е като делегирана от държавата дейност от 01.03.2008 г. Капацитетът му е 24 места, за които се грижат социален работник, възпитатели, психолог, рехабилитатор и логопед. Наблюдава се тенденция към увеличаване търсенето на този вид услуга. Преобладаващият брой деца, които са ползвали услугите на център са на възраст от 8 до 18 години. Децата получават подкрепа за ежедневни дейности, образователни дейности – групови и индивидуални, здравна профилактика, медицинска рехабилитация, логопедична и психологична подкрепа, свободни занимания и игри по интереси. Центърът оказва и подкрепа на родителите на децата, ползващи центъра.

Броят на ползвателите на услугата е по-голям от капацитета. В края на 2012 г. е направено предложение от кмета на Община Момчилград за увеличение на капацитета на социалната услуга. Считано от 01.01.2014 г., капацитетът на Дневен център за деца с увреждания „Дъга“ е увеличен от 24 на 28 места.

Център за обществена подкрепа (ЦОП)

Центърът за обществена подкрепа (ЦОП) е комплекс от социални услуги, свързани с превенция на изоставянето, превенция на насилието и отпадане от училище.

Потребители на услугата са деца в риск и техните семейства (деца, отглеждани от един родител, децата в многодетни семейства, деца изоставяни на ниво родилен дом и настанени деца в ДМСГД; деца на непълнолетни родители; деца в риск от отпадане от училище; деца с отклоняващо се поведение; деца жертви на насилие и трафик).

Дейности на услугата:

- Превенция на изоставянето (консултиране; посредничество, училище за бременни);
- Програма семейно планиране, програми за позитивно родителстване;
- Приемна грижа и осиновяване (обучение, подбор и оценка на кандидат-приемни родители и осиновители, кампании за приемни родители);
- Услуги в подкрепа на роднини и близки за поемане на грижата за детето;
- Реинтеграция в биологичното семейство и интеграция в разширено семейство;
- Превенция от отпадане от училище (консултиране, обучение в социални умения);
- Програми за свободното време и училищна подкрепа;
- Превенция на зависимости.

Обучение в умения на самостоятелен живот и социална интеграция на младежи, напускащи системата на образование, съдействие при оказване на подкрепа и консултиране на лица, навършили 18 години, които напускат специализирани институции и предстои да водят независим начин на живот.

Подкрепа на деца с отклоняващо се поведение и техните семейства (консултиране на деца и семейства, програми за социални умения, програми за превенция на отклоняващото се поведение; програми за свободното време);

Подкрепа на деца претърпели насилие и техните семейства – подготовка на досъдебно изслушване, психологическо консултиране.

ЦОП – Момчилград

От 07.04.2011г. до 29.02.2012г. социалната услуга се предоставя и финансира в рамките на проект „Център за обществена подкрепа – Момчилград” с капацитетът 40 деца в риск и техните семейства. Като делегирана от държавата дейност съществува от 01.03.2012 г. със Заповед на Изпълнителния директор на АСП № РД01-14810.02.2012 г. Капацитетът на центъра е 35 места.

Приемна грижа

Проектно финансиране по ОП „РЧР”, схема за безвъзмездна финансова помощ „Приеми ме”, проект „И аз имам семейство”.

Социалната услуга „Приемна грижа” предоставя: Индивидуална работа с децата, подготовка за настаняване и проследяване на всеки конкретен случай; Обучение и подкрепа на семействата на роднини и близки, при които има настанени деца.

4.2.3. Обекти за грижа на възрастни

Домашен социален патронаж

Услугата е предпочитана от самотноживеещите възрастни хора. Капацитетът на услугата е 70 души, но през последните години средният брой на ползвателите е 30. От тази услуга се възползват най-вече жителите на град Момчилград за доставка на храна. Обща тенденция за персонала на Домашния социален патронаж е липсата на методическа подкрепа и обучения.

Социални услуги в семейна среда:

- „Личен асистент“ - лице, полагащо постоянни грижи за дете или възрастен с трайно увреждане, или за тежко болен, за задоволяване на ежедневните му потребности.
- „Социален асистент“ - лице, предоставящо комплекс от услуги, насочени към социална работа и консултации на потребителите и свързани със задоволяване на потребностите от организация на свободното време и осъществяване на контакти.
- „Домашен помощник“ - лице, предоставящо услуги в домашни условия, насочени към поддържане на хигиената на обитаваното жилище, пазаруване и приготвяне на храна, пране и други комунално-битови дейности.

Таблица 38. Социална услуга „личен асистент”

ОБЩИНИ	Брой лични асистенти	
	За 2011 г.	За 2012 г.
Община Ардино	9	8
Община Джебел	5	4
Община Кирково	11	13
Община Крумовград	15	16
Община Кърджали	27	24
Община Момчилград	2	2
Община Черноочене	1	1
Общо за област Кърджали	70	68

*Област Кърджали – брой лични асистенти по Национална програма „Асистенти за хора с увреждания“ 2001–2012 г., източник: Мониторингов доклад за изпълнение на Областната стратегия за развитие на социалните услуги

Социален асистент и Домашен помощник

По схема „Грижа в семейна среда за независимост и достоен живот на хора с различни видове увреждания и самотно живеещи хора“, дейности Социален асистент и Домашен помощник, Фаза 3 по ОП „РЧР“ в област Кърджали през 2012 г. са одобрени следните общини:

Таблица 39. Грижа в семейна среда

Община	Социални асистенти (бр.)	Домашни помощници (бр.)
Крумовград	-	60
Момчилград	13	20

*Брой социални асистенти и домашни помощници по ОП „РЧР“ – 2012 г. социалните услуги, източник: Мониторингов доклад за изпълнение на Областната стратегия за развитие на социалните услуги

Център за настаняване от семеен тип

Проект по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ – осигуряване на общински терен и сграда за ЦНСТ с капацитет 12 места.

Звено за услуги в домашна среда

Финансиране по проект „Качествен живот в общността“ по ОП „РЧР“, схема „Помощ в дома“ 2013-2014 г.:

- Предоставяне на ежедневни грижи в семейна среда на самотни стари хора и хора с увреждания, които поради различни ограничения от здравословен характер са изключени от социалния живот и са в риск от зависимост от институционален тип грижа;
- Изграждане на умения за самостоятелен живот.

4.4.4. Програми за благосъстоянието на общината

Програма „Предоставяне на социални помощи при прилагане на диференциран подход“: Цели осигуряване на основните жизнени потребности и допълване на доходите на бедни лица и семейства до диференцирания минимален доход, чрез предоставяне на месечни, целеви и еднократни помощи, съгласно Закона за социално подпомагане и Правилника за неговото прилагане. Помощите се отпускат след преценка на доходното и имуществено състояние, семейното положение и здравословно състояние на лицата и семействата, като се прилага диференциран подход към всеки отделен случай; осигурява здравните вноски на лицата; предоставя целеви средства за диагностика и лечение в болнични заведения на български граждани с прекъснати здравно-осигурителни права. Приоритетно помощите се предоставят на самотни възрастни хора, хора с увреждания, родители, които сами отглеждат децата си. За тях диференцираният минимален доход за определяне на размера на месечната помощ е в по-голям размер. Отчита се намаляване на

случаите, обект на социално подпомагане, което до голяма степен се дължи на промяната в условията за получаване на помощи.

Програма „Целева социална защита за отопление“: За покриване на част от разходите за отопление през зимния период се предоставят целеви помощи за отопление. Основен приоритет са самотно живеещите възрастни хора, хората с трайни увреждания и родителите, които сами отглеждат децата си, като се осигурява облекчен достъп до помощта. Тенденция е към намаляване на лицата получаващи целеви помощи по тази програма.

Програмата „Закрила на детето“: Оказва финансова подкрепа на семействата и е в съответствие и изпълнение на принципите за закрила – отглеждане на децата в семейна среда. Тя е част от работата по превенция на изоставянето, реинтеграция, настаняване на деца в семейства на роднини и близки, настаняване в приемни семейства. По тази програма има минимално увеличение на случаите през последните години. Подкрепата за децата е осъществена и чрез еднократната помощ за първокласници.

Общинска мярка за социална закрила: Като мярка за подпомагане на лица в тежка социално и/или здравословно състояние Община Момчилград е сформирала комисия със заповед на кмета, която заседава веднъж месечно. Същата разглежда постъпилите молби и прави предложение до кмета за отпускане на еднократни социални помощи на лица в нужда.

4.5. Други инфраструктури - услуги, свързани със здравето в района

4.5.1. Спортни съоръжения

В общината съществуват добри спортни традиции. В град Момчилград се намира стадион „Родопи“, плувен басейн и спортна зала. Под патронажа на общината се организират и провеждат ежегодни спортни състезания и прояви. Към момента с успехи се отличават спортовете тенис на маса и футбол. В община Момчилград са лицензирани два спортни клуба - Футболен клуб „Родопи-1935“ и Спортен клуб по тенис на маса „Родопи“.

Таблица 40. Спортна инфраструктура в община Момчилград

№	Наименование на обекта	Функционално предназначение	Местонахождение
1.	Спортен Комплекс	Спорт за всички и подготовка на клубни отбори	гр. Момчилград, обл. Кърджали, ул. „Гюмюрджинска“ № 23
2.	Спортна зала	Спорт за всички и подготовка на клубни отбори	гр. Момчилград, обл. Кърджали, ул. „Гюмюрджинска“ № 23
3.	Футболен стадион и съблекалня към него	Спорт за всички и подготовка на клубни отбори	гр. Момчилград, обл. Кърджали, ул. „Гюмюрджинска“ № 72
4.	Открити басейни със съблекалня към тях	Спорт за всички	гр. Момчилград, обл. Кърджали, ул. „Гюмюрджинска“ № 72
5.	Футболен стадион и съблекалня към него	Спорт за всички	с. Звездел, общ. Момчилград, обл. Кърджали
6.	Борцов салон	Спорт за всички и водене на учебни занятия по Физкултура	с. Звездел, общ. Момчилград, обл. Кърджали
7.	Физкултурен салон	Спорт за всички и водене на учебни занятия по Физкултура	гр. Момчилград, обл. Кърджали, кв. 15, парцел 1, пл. сн. № 424

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

8.	Физкултурен салон	Спорт за всички и водене на учебни занятия по Физкултура	гр. Момчилград, обл. Кърджали, кв. 13, ул.„Маказа“, № 33
----	-------------------	--	--

Източник: официален сайт на община Момчилград

4.5.2. Културни обекти

В община Момчилград са идентифицирани 40 археологически и исторически обекти, обявени за недвижими културни ценности, разгледани по населени места в анализа на община Момчилград. Културното наследство в общината включва едни от най-значимите недвижими културни ценности в региона и България – с категория „национално значение“: „Култов център – Татул“, обявен за групова недвижима културна ценност (НКЦ), включваща следните 8 единични НКЦ - Скални дискове в южния край на селото, Средновековна крепост – м. „Кая башъ“ (Средновековен некропол в м. „Халка тарла“), Средновековен некропол – м. „Кръглата нива“ (Халка тарла), Средновековно селище в м. „Халка тарла“, Скални ниши в м. „Вежица“, Скално светилище – м. „Каменна глава“ (Кая башъ) в м. „Вежица“, Плосък некропол на възвишение Харманджик и Надгробна могила на хълм Елтепе.

Историческото наследство е свързано с останките от старата крепост светилище на Орфей. Находките показват едно грандиозно светилище, функционирало поне 2000 години без прекъсване. Съоръжението е един от най-големите мегалитни паметници в Европа и е добра основа за развитие на културно-исторически туризъм.

Други значими обекти в община Момчилград са тракийските скални ниши, останките от селищни могили, средновековни крепости и некрополи и др. В района на община Момчилград се наблюдава най-голяма концентрация на праисторически каменни светилища. Датирани към новокаменната епоха, те са свидетелство за съществуването по тези земи на непроучена древна цивилизация. Скални ниши, днес могат да се видят в селата Татул, Равен, Биволяне Неофит Бозвелиево, Чайка, Друмче, Обичник, Чуково, Кос, Лале и Чомаково. Част от тях са в съседство със скални гробници и светилища.

Културното наследство в общината е концентрирано предимно в село Татул, както и в селата Чобанка, Седлари, Равен и Карамфил (фиг. 18). Недвижимите културни ценности в общината свидетелстват за историята, бита и културното развитие на местното население и дават възможност за осъзнаване на културната идентичност на общината.

4.6. Открити проблеми

За предоставянето на **здравните услуги** в общината могат да се направят следните изводи:

- Неравномерно териториално разпределение на практиките, което води до незадоволени потребностите от медицински и здравни грижи;
- Няма осигурен постоянен денонощен достъп до медицински услуги, силно изразено в селата;
- Затруднен достъп до навременна спешна и медицинска помощ поради разпръснати и отдалечени планински селища;
- Остарялата материално-техническа база;
- Непривлекателни лекарски практики, които остават свободни;
- Зълбочаване (липса на млади лекари по определени специалности);
- Демографското остаряване на населението поставя допълнителни изисквания пред структурата на здравните потребности, поради обстоятелството, че възрастните хора са

носители на повече от едно хронично заболяване, което води и до по-големи разходи за здравно обслужване;

- Характерно е понижаване, както на количеството, така и на качеството на здравните услуги;
- Навременното осигуряване на спешна медицинска помощ в отдалечените села и тези без лекарски практики;
- Лицата без здравно осигуряване, особено в селата, където голяма част от населението не е здравно осигурено (от 30 до 80 % в отделни селища);
- Липсата на нормативни и финансови инструменти, чрез които Общината да решава тези проблеми.

Има необходимост от **подобряване на спортната инфраструктура**.

Необходимо е да бъде актуализиран списък с недвижими **културни ценности** и включването на нови обекти притежаващи научна и културна стойност. При актуализацията е необходимо да се вземе предвид степента на съхраненост на материалната, образната и функционална автентичност. Трябва да бъде изготвена оценка на научната и художествената стойност на обектите и да се проследи мястото и значението им в съвременната среда. Важно е да се прецени и до колко обектите са част от съвременната обществена и културна област (среда), която обогатява средата и обществото. Оценката на познавателната стойност показва научния и образователен потенциал на обектите като свидетелство за развитие на материалната и духовната култура на обществото. Необходимо е да се оцени утилитарната стойност на обектите, както и до каква степен те позволяват възстановяване на оригиналните или организиране на нови функции. Така също следва да се направи анализ на икономическата целесъобразност с цел включване в културно историческата индустрия или друга инвестиционна система.

Като цяло е необходимо да се създадат и прилагат специфични правила и нормативи към Общия устройствен план на общината (ОУПО) за опазване и съхранение на недвижимите културни ценности, характерния облик на селищната структура и идентичността на общината и региона.

4.7. Синтез на глава 4

По закон българските граждани получават здравни услуги срещу платени осигуровки. На практика обаче, близо 50% от здравните услуги се заплащат директно от пациентите. Това се дължи на хроничните недостатъци при финансирането на болници и услуги от страна на Националната здравноосигурителна каса (НЗОК), главно заради несъобразени клинични пътеки и злоупотреби в системата. Повечето държавни и общински болници работят на загуба. Така от 33 европейски държави (вкл. 27-те в ЕС), България се нарежда на предпоследно място по качество на здравните услуги.

В областта все още са налице незаети лекарски практики. Заетите практики в повечето населените места в община Момчилград са предимно от пенсионери или медицински лица в предпенсионна възраст.

Оказването на неотложна медицинска помощ като цяло е недостатъчно ефективно, поради затруднения достъп. Осигуреността с медицински лица е по-висока в града в сравнение със селата. Това се дължи основно на специфичната инфраструктура – разпокъсаност и отдалеченост на малките селища. Поради тази причина следва да се постави акцент върху превантивната медицина.

В област Кърджали преобладават АИПДП – 136, следвани от АИСМП – 68, и АИППМП – 63. Най-малък е броят на диагностично консултативните центрове (ДКЦ) и хосписите. Специализираната извънболнична помощ е основен интегриращ елемент в системата на здравеопазване, който осигурява на населението достъпна и качествена медицинска помощ и позволява да се намалят потребностите от по-скъпата болнична помощ чрез активна профилактика, ранна диагностика и лечение в амбулаторни условия.

Изградената в община Кърджали система от болнични заведения е в състояние да задоволи потребностите на населението в общината от болнична медицинска помощ. На територията на област Кърджали действат следните МБАЛ: МБАЛ „Д-р Атанас Дафовски“ АД – гр. Кърджали, МБАЛ „Кърджали“ ООД, МБАЛ „Ардино“ ЕООД гр. Ардино, МБАЛ „Д-р Сергей Ростовцев“ ЕООД – гр. Момчилград, МБАЛ „Живот+“ ЕООД – гр. Крумовград.

На територията на област Кърджали функционира и един ЦСМП в гр. Кърджали, който разполага с 8 филиала в Областта.

Оборудването на всички лечебни заведения в областта е на добро ниво, а лекарите в тях имат възможност да обменят опит със специалисти, идващи от цялата страна. Поради неравномерността на доболничната помощ на територията на областта, броят на хоспитализациите в много от болнични заведения се увеличава.

В община Момчилград има една многопрофилна болница за лечение - МБАЛ „Д-р Сергей Ростовцев“.

Консултативно – диагностичният блок на болницата разполага с:

1. Консултативни кабинети по: Вътрешни болести, Детски болести, Нервни болести, Акушерство и гинекология.
2. Образна диагностика – отделение без легла - Отделението разполага със следната апаратура: рентгенов апарат, скенер, доплер, ехокардиограф, абдоминален ехограф.
3. Клинична лаборатория, която разполага със съвременни автоматични анализатори с голям капацитет - хематологични, биохимични, йон-селективни, кръвно-газов анализатор, коагулометър и глюкоанализатор, хормонален - имунологичен анализатор, апарат за гликиран хемоглобин и микроалбуминурия.
4. Манипулационна
5. Дежурен кабинет

Стационарният блок разполага с 69 легла както следва и следните отделения: вътрешно отделение; Детско отделение; нервно отделение; Акушеро-гинекологично отделение; Анестезиологично отделение без легла; Отделение за продължително лечение по вътрешни болести и Отделение по образна диагностика.

В Дежурен кабинет се оказва медицинска помощ на здравноосигурени и неосигурени лица.

Отстоянието на всяко населено място в община Момчилград (в км) до общинския център е от 28 до 4 км.

Анализът на новорегистрирани заболявания и болестност на населението в общината показва, че определящи в патологията на населението са хроничните неинфекциозни заболявания на кръвообръщението и дихателната система. През последните години се наблюдава тенденция към увеличаване на хоспитализираните поради инфаркт на миокарда и мозъчен инсулт. МБАЛ „Д-р Сергей Ростовцев“ Момчилград не може да предложи на тези болни следболнично възстановяване чрез прилагане на рехабилитация и физиотерапия.

През 2014 г. в общината има 9 целодневни детски градини (ЦДГ). Наблюдава тенденция към намаляване броя на децата в ЦДГ, за разлика от показателите на областно ниво, където броят на децата в тези заведения се увеличава през последните години.

На територията на община Момчилград се предоставят само социални услуги в общността: Дневен център за деца с увреждания (броят на ползвателите на услугата е по-голям от капацитета); Център за обществена подкрепа (ЦОП) - комплекс от социални услуги, свързани с превенция на изоставянето, превенция на насилието и отпадане от училище; Център за обществена подкрепа – Момчилград с капацитетът 40 деца в риск и техните семейства; Социална услуга „Приемна грижа“ предоставя: Индивидуална работа с децата, подготовка за настаняване и проследяване на всеки конкретен случай; Обучение и подкрепа на семействата на роднини и близки, при които има настанени деца; Домашен социален патронаж; Социални услуги в семейна среда: „Личен асистент“, „Социален асистент“ и „Домашен помощник“;

За подобряване благосъстоянието на общината, се работи по следните програми: Програма „Предоставяне на социални помощи при прилагане на диференциран подход“; Програма „Целева социална защита за отопление“; Програма „Закрила на детето.“; Общинска мярка за социална закрила за подпомагане на лица в тежка социално и/или здравословно състояние.

В общината съществуват добри спортни традиции. В град Момчилград действат целогодишно стадион „Родопи“, плувен басейн и спортна зала, в която се провеждат ежегодни спортни състезания и прояви като тенис на маса и футбол. В община Момчилград са лицензирани два спортни клуба - Футболен клуб „Родопи-1935“ и Спортен клуб по тенис на маса „Родопи“.

В община Момчилград са идентифицирани 40 археологически и исторически обекти, обявени за недвижими културни ценности. С категория „национално значение“ са: „Култов център – Татул“, Средновековна крепост – м. „Кая башъ, Средновековен некропол, Средновековно селище в м. „Халка тарла“, Скални ниши в м. „Вежица“, Скално светилище – м. „Каменна глава“ (Кая башъ) в м. „Вежица“, Плосък некропол на възвишение Харманджик и Надгробна могила на хълм Елтепе, скални ниши.

Като цяло е необходимо да се създадат и прилагат специфични правила и нормативи към Общия устройствен план на общината (ОУПО) за опазване и съхранение на недвижимите културни ценности, характерния облик на селищната структура и идентичността на общината и региона.

ГЛАВА 5: ОБЩЕСТВЕНО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ В РАЙОНА

5.1. Състояние на водоснабдителната инфраструктура (безопасна питейна вода), канализационна система

Услугите водоснабдяване и канализация на територията на област Кърджали се предоставят от оператора „Водоснабдяване и Канализация“ (Вик) ООД гр. Кърджали.

Таблица 41. Услуги водоснабдяване и канализация в областта

Община	Общ брой нселени места, ползващи Вик услугата	Общ брой население, ползващо Вик услугата
Ардино	12	8 830

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

Джебел	23	6 850
Кирково	44	18 559
Крумовград	41	15 203
Кърджали	67	63 621
Момчилград	28	14 797
Черноочене	23	7 273
Общо	238	135 133

Източник: НСИ

Населението, ползващо водоснабдителните услуги в област Кърджали, е 135 133 души от общия брой населяващи територията. Това представлява 89% водоснабденост на селищата. За сравнение в страната процентът на населението, ползващо водоснабдителни услуги, е 98.6 на сто. Водоснабдени са 238 населени места. Средното потребление на ден на човек от населението през 2007 г. достига 90.08 литра, през 2008 г. то е 90.72 литра, през 2009 г. – 86.07 литра на ден на човек, през 2010 г. – 83.17 литра и през 2011 г. – 85.69 литра.

Количество и качество на водата

Вик ООД – Кърджали ползва сурова вода от два водоизточника – язовир „Боровица“ и планинско водохващане за с. Равен, община Момчилград. Суровата вода от тях не отговаря единствено по показател „мътност“, поради което има изградени съответно пречиствателни станции (ПСПВ) и пречиствателно съоръжение – самопочистващ се филтър.

Всички останали количества сурова вода са от подземни водоизточници – дренажи, шахтови кладенци и тръбни кладенци. Особени проблеми с качеството на сурвата вода няма.

Тя е безопасна и чиста и не са налични показатели, които се нуждаят от пречистване с изключение на микробиологичните показатели, поради което се извършва дезинфекция.

За качеството на суровата вода се извършва мониторинг, съгласно нормативното законодателство. Той се изпълнява от Басейнова дирекция за управление на водите в Пловдив и от Министерството на здравеопазването.

Количествата сурова вода от яз. „Боровица“ са в достатъчен обем за предвиденото водоснабдяване на градовете Кърджали и Момчилград и още 36 села. Другият повърхностен водоизточник пресъхва през лятото. Количеството на подземните води на водоизточниците, изградени в терасите на реките Върбица, Нановишка и Перперешка, се влияят от нивото на водата в коритата, особено през летния сезон.

Качество на водата, предназначена за питейно-битови нужди

За качеството на питейната вода се извършва мониторинг по Наредба №9/2001 г., ноне в достатъчен обем като количество проби и брой показатели по задължителния минимум на постоянния и периодичния мониторинг и недостатъчен обхват на водоизточниците годишно.

Количеството на питейната вода в област Кърджали е добро. През последните седем години процентът на обща стандартност (микробиология и физикохимични показатели) не пада под 98%. Има изградено много добро хлораторно стопанство. В големите водоснабдителни групи се хлорира с хлор-газ апарати, а в останалите помпени станции са монтирани дозаторни помпи за натриев хипохлорид и флашхлор.

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

Таблица 42. Качество на питейната вода през годините

Години	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Стандартност	% 98,26	98,77	99,06	99,56	99,32	99,74

Източник: НСИ

Към момента съществуват няколко основни проблема, свързани с охранителните зони: поддържане на зоните и своевременно възстановяване на огради; привеждане на зоните, учредени по реда на Наредба №2/1989 г. за санитарно-охранителните зони (СОЗ) около водоизточниците и съоръженията за питейно-битово водоснабдяване (ДВ. Бр. 68/1989 г.) към изискванията на Наредба №3/2000 г. за условията и реда за проучване, проектиране, утвърждаване и експлоатация на СОЗ около водоизточниците и съоръженията за питейно-битово водоснабдяване и водоизточниците на минерални води (ДВ. Бр. 88/2000 г.) по отношение границите и охранителните режими в пояс II и III в срок до 10 години от обнародването ѝ в Държавен вестник. Границите на най-вътрешния пояс на СОЗ не се променят. Този срок изтича в края на 2010 г. Към 2012 г. дружеството няма изпълнение по тази разпоредба. Необходимите средства за проектиране и реализиране на предписаните в проекта мерки и мероприятия прогнозно частично са в размер на 2 160 хил. лв.

5.2. Статус на екологичната инфраструктура

Качество на атмосферен въздух

Основните източници на емисии на територията на общината, контролирани от РИОСВ-Хасково, са „Б.В.К. Винифера“ - оранжерии в Момчилград; „Горски“ ООД, с. Груево, община Момчилград – производство на дървени въглища и „Нек Груп“ ООД, Момчилград. Според данни, предоставени от РИОСВ-Хасково, при емисионния контрол на тези обекти няма констатирани нарушения на нормите на емисии. Останалите обекти на територията на общината са малки емисионни източници. Според общинската програма за опазване на околната среда (ОПОС) на община Момчилград, бензиностанциите на територията на общината са приведени в съответствие с изискванията на Наредба №16/1999 г. за ограничаване на емисиите на летливи органични съединения при съхранение, товарене или разтоварване и превоз на бензини. Извършени са проверки и са дадени предписания на обектите, използващи озоноразрушаващи вещества в своята дейност в изпълнение изискванията на ПМС №254 и Наредба за осъществяване на контрол и управление на веществата, които нарушават озоновия слой.

С оглед на гореизброеното, може да заключим, че качеството на атмосферния въздух в община Момчилград е добро и не е необходимо допълнително разработване на програма за подобряване качеството на въздуха.

Водни ресурси

Управлението на водите се осъществява на национално и басейново ниво, като съгласно Закона за водите, министърът на околната среда и водите чрез РИОСВ в границите на териториалния им обхват провежда мониторинг и контрол на отпадъчните води, поддържа база данни за извършения мониторинг и контрол за състоянието на отпадъчните води и

поддържа в актуално състояние списъците на обектите, които формират емисии на приоритетни и приоритетно опасни вещества.

При проектиране на мрежата за контролен мониторинг на повърхностни води на територията са избрани представителни мониторингови пунктове за съответните речни басейни и типовете водни тела. Общият брой на пунктовете за контролен мониторинг на територията, контролирана от РИОСВ-Хасково през 2012 г. е 9 пункта – 6 на реки и 3 на язовири. От тях пред Европейската Комисия се докладват резултатите от 6 пункта (3 на реки и 3 на язовири). В тези пунктове се извършва физико-химичен мониторинг за определяне на екологично и химично състояние на повърхностните води. За района на община Момчилград, състоянието на повърхностните води се следи в пункт разположен при с. Върли дол на р. Върбица. Съгласно данни на РИОСВ-Хасково относно екологичното състояние на повърхностните води в общината, състоянието се характеризира като „добро“ и „умерено“. Като цяло анализът на данните показва трайна тенденция за добро качество на водите. Констатирано се еднократни отклонения за Феноли и Общ Фосфор. По данни на Изпълнителната агенция по околна среда (ИАОС) през последните години хидробиологичният мониторинг в пунктовете по р. Върбица не показва съществени различия. Река Върбица и притоците ѝ са определени като пресъхващ тип реки със силно изразено лятно маловодие. При тях се приема, че състоянието им може да се определи като добро. Изключение прави горното течение на р. Върбица, което е силно повлияно от рудодобива и водите са в лошо състояние и то практически представлява екологически поразен участък, което се дължи на изпусканите руднични и хвостови води от Флотационна фабрика в с. Ерма река.

Според общинската програма за околна среда, съществен проблем представлява изземването на инертни материали. В резултат на тези дейности реките, протичащи през територията на общината, р. Върбица и притоците ѝ, са силно изменени от естественото им състояние. Това повишава риска от наводнения, ерозия/обезлесяване и процеса на опустиняване в поречието на р. Върбица.

Основен водоприемник на отпадъчните води от промишлеността и питейно-битовото водоснабдяване на гр. Момчилград е река Върбица. Битовите отпадъчни води се заустват директно, без пречистване в реката. Регистрирани са концентрации на олово, цинк, кадмий, рН и неразтворими вещества, които превишават определените индивидуални емисионни ограничения.

Земни и почви

На територията на община Момчилград се срещат предимно канелени горски почви със съдържание на хумус между 2-4% и алувиално-ливадни и делувиално-ливадни почви около реките. Пунктовете, в които се извършва пробонабирането на почвени проби, са определени от ИАОС, гр. София. Те са разположени на цялата територия на РИОСВ и са в зависимост от източниците на замърсяване. За община Момчилград има три пункта, разположени в землищата на с. Петлино, с. Татул и с. Ралица.

Най-общо казано почвите в района на общината са чисти, като през последните години се наблюдава тенденция към намаляване замърсяването на почвите. Това се отнася основно за земеделските земи и се дължи на кризата в земеделието, а от тук ограниченото ползване на пестициди и торове. Контрол по качеството на почвите ежегодно се извършва в 3 пункта, разположени на територията на общината. Всички измерени съдържания на тежки метали и металоиди са под максимално допустимите концентрации, които са гранични стойности за оценка на замърсяване. Изключение прави пункт Ралица, с измерени наднормени

съдържания на арсен. Налице е значителна флукуацията на измерените съдържания в три последователни години, включително и в дълбочина на профила, което е потвърждение че не е налице антропогенно замърсяване.

Друг сериозен проблем, свързан с почвите, е този с ерозията им, който е обхванал и териториите на община Момчилград, вследствие климатичните промени, повишаване на температурите и продължителните засушавания. Ерозията е процес, който механично уврежда почвите като унищожават хумусния слой, което води до намаляване на почвеното плодородие ежегодно.

Защитени територии и биоразнообразие

Районът на община Момчилград се характеризира с богато биоразнообразие, разнообразен релеф, климатични условия, видове, местообитания и ландшафти. Липсата на силно замърсяващи индустрии, екстензивните форми на стопанисване на горите и земите в общината, в съчетание с хилядолетните традиции в ползването на местните природни ресурси, допринасят за сравнително добре запазените съобщества и популации на множество видове, които са от европейско и световно значение. Общината е характерна с наличието на множество птици и по-специално грабливите птици като белоглавия, черния и египетския лешояди, скалния орел, черния щъркел, далматинския сокол и др. Интерес представляват и двата вида сухоземни костенурки и установените на територията на общината редки видове влечуги и земноводни. От растенията интерес представлява резервата „Боровец“ създаден за съхраняване на естествена гора от черен бор. Към настоящия момент на територията на общината по Закона за защитените територии са обявени 2 защитени територии, които са малки на площ и не могат да осигурят адекватна защита на представените съобщества и видове. Собствеността на земите в ЗЗТ е основно държавен горски фонд и те се стопанисват съответно от ДГС Момчилград за ПЗ „Вкаменената гора“ и от РИОСВ-Хасково.

5.3. Инсектициди (комари и др.)

Община Момчилград няма разработена Програма на общината за борба с инсектициди.

Всяка година въз основа на получени предписания от РЗИ се извършва:

- Два пъти годишно деакаризация на тревните площи в населените места на озеленените градски площи, дворове на детски градини и училища;
- Четири пъти годишно се извършват дезинсекционни мероприятия за ограничаване популацията на комарите.

5.4. Земеделски практики, методи за напояване

Регистрираните земеделски производители през 2011 г. са 647 броя. Регистрацията е свързана предимно с политиката по субсидиране на селскостопанските производители. Земеделието в общината е основано на натуралното стопанство, с моноотраслова структура и ниска ефективност. Семейните земеделски стопанства са от затворен тип, земята се обработва почти без използването на техника, не се провеждат агротехнически мероприятия, което води до ниски добиви.

Таблица 42. Собственост на селскостопанския фонд

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

община	ССФ, общо в т.ч. ОЗ	ОЗ	Държав- на	Общинс- ка	Част- на	Остатъ- чен фонд	Религ.	Чужде- странна	Юрид. лица
	площ дка	площ дка	площ дка	площ дка	площ дка	площ дка	площ дка	площ дка	площ дка
Момчилград	159 269	62 557	1 230	1 106	28 126	29 846	200	1 449	600

Източник: Обща агро-характеристика на област Кърджали за периода 01.01.2012 г. - 31.12.2012 г.

На територията на общината съществува система от 23 микроязовири и водоеми с обща площ 3 628 дка. Изградените хидромелиоративни съоръжения (напоителните площи са 18 879 дка) в голямата си част са неизползвани и неподдържани. Основната причина е възстановяването на частната собственост върху земята и създаването на нови кооперации, които нямат финансовите ресурси за поддръжка и изграждане на нови хидромелиоративни съоръжения. В настоящия момент използваемите напоителни системи са по-малко от 5% от съществуващите. Техническото състояние е крайно незадоволително и на много от местата е необходимо да бъдат изградени нови на мястото на вече съществуващите. На много места от полетата липсват основни хидромелиоративни съоръжения.

Запазването, обновяването и създаването на нови поливни площи ще спомогне за развитието на по-ефективно и конкурентноспособно земеделие. Това е важно условие и за развитие на земеделието в посока на алтернативни (биологични) производства, както и възстановяване на зеленчукопроизводството в региона. Възстановяването на хидромелиоративната мрежа е свързано с привличане на инвестиции и следва да се съобрази с особеностите на дребните земеделски стопанства.

5.5. Животновъдство, кланични трупове, причини за замърсяване на отпадъците

В община Момчилград 2 734 домакинства се занимават с животновъдство (78,45% от домакинствата, развиващи селскостопанска дейност), което е над средното за областта 74,5%, като почти 100% от животните са частна собственост. В общината се отглеждат характерните за областта животни – говеда (в т.ч. крави), птици, кози, овце и пчелни семейства. Животните се отглеждат в семейни стопанства (5-7 животни), няма големи ферми. В преобладаваща част от случаите животните се отглеждат при примитивни условия, липсва контрол на качеството на произвежданата продукция. Познанията на стопаните са недостатъчни, липсва адекватна информация за възможностите за прилагане на нови технологии и по-добра пазарна реализация. Животновъдството в общината има характера на натуралното стопанство. Отглеждат се предимно крави за мляко и месо, добре развито е и овцевъдството. В личните стопанства се отглеждат също птици, кози, и пчелни семейства.

5.6. Условия на живот

Стратегическо географско положение, осигуряващо трансгранични перспективи за развитие е Транспортен коридор №9 и ГКПП Маказа в близост до общината.

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

Съхранена природа, богато биоразнообразие и наличие на атрактивни от рекреационна гледна точка природни и културно-исторически забележителности.

Наличие на достатъчно качествени водни ресурси, които да обезпечават нуждите на общината. Сравнително благоприятна демографска ситуация, отличаваща се с по-висока раждаемост от средната за страната поради запазени традиции в репродуктивната нагласа и поведение на местното население.

Добре разпределена образователна инфраструктура на територията на общината.

Традиции в земеделието, съчетани с наличните природни ресурси като предпоставка за развитие на биоземеделие и устойчив агробизнес с висока добавена стойност.

Наличие на възможности за развитие на съвременна, компактна индустрия.

Богат културен календар – народни традиции и културни обичаи.

Добра транспортно-комуникационна инфраструктура, осигуряваща сравнително добра достъпност до общинският център.

Наличие до достъп до Националната ЖП инфраструктура, което предопределя по-висока степен на инвестиционна атрактивност на общината.

Електрифицирани са всички населени места на територията на общината, като липсват такива с режим на тока.

През територията на общината преминава оптично-кабелно трасе – възможност за осъществяване на високоскоростен трансфер на данни.

Добро състояние на околна среда, без наличие на крупни замърсители.

Екологичното състояние на въздуха и почвите е добро, в района на общината няма големи замърсители.

5.7. Отрасли от промишлеността, причиняващи проблеми

На територията на общината има налични значителни залежи на минерални ресурси, които дават възможност за развитие на добивната промишленост. В общината се добиват полиметални руди със сребърно и златно съдържание в рудник на „ГОРУБСО“. Рудите, добити по открит способ, ще се преработват в действащите мощности на Обогатителната фабрика. Съществува проблем с възстановяването на терените в близост до трите рудника, а контрола по пречистването на промишлените води от рудодобива не е ефективен.

Важни за общината са залежите на перлити, които са база за развитие на бизнес и нови технологии, но и тук основния проблем е свързан със замърсяването на околната среда.

За осъществяване на ефективен контрол на шума, излъчван от промишлени инсталации и съоръжения и съгласно разпоредбите на Закона за защита на шума в околната среда, РИОСВ -

Хасково осъществява контрол по утвърден график на общо 41 бр. промишлени обекти. От които един попада в община Момчилград – „Яйцепром“ АД – площадка гр. Момчилград. След проведени проверки е установено, че измерените стойности не надвишават граничните стойности.

5.8. Управление на твърди и течни отпадъци

Съгласно Закона за управление на отпадъците, кметът на община Момчилград е създал необходимата организация за недопускане образуването и обособяването на нерегламентирани сметища, като е обхванал всички 41 населени места в системата за организирано сметосъбиране и сметоизвозване.

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

Битовите отпадъци, образувани на територията на общината, се извозват за обезвреждане на временна площ в землището на с. Вишеград. През 2013г. община Момчилград окончателно приключи с рекултивацията на старото общинско депо за твърди битови отпадъци. Най-общо казано проблемите с управлението на отпадъците в община Момчилград са идентични с тези които съществуват в повечето малки общини в страната. И тук, основният проблем е липсата на достоверна информация за количествата генерирани отпадъци на територията на общината и техният състав поради липсата на изградени измервателни съоръжения на общинското депо за ТБО. Оскъдните и ненадеждни данни налагат използването на косвени методи за определяне на количествата генерирани отпадъци, което носи значителни рискове при планирането на дейността и оразмеряването на специализираните съоръжения.

По отношение на **болничните** отпадъци, в общинската болница МБАЛ „Д-р С. Ростовцев“ ЕООД е създадено специализирано хранилище за временно съхраняване на отпадъци от хуманна медицина и е въведена система за разделно събиране.

По отношение **почистването на улиците**, не е формулирана стандартизирана система за предлагане на услугата, нито е фиксирана честотата, на която следва да се извършва тази услуга. Нейното предоставяне на практика има неорганизиран характер, което е пряко свързано с неефективното разходване на и без това силно ограничените средства на общината.

Друг съществен проблем е, че на територията на общината няма добре действаща организирана система за разделно събиране на отпадъци от опаковки. За изпълнение на разпоредбите на чл. 33 ал. 1 от Закона за управление на отпадъците, общината е разработила Програма за разделно събиране на отпадъците (2012) и е потърсила съдействие на две организации по оползотворяване на отпадъци от опаковки за организиране на система за събирането им. Въпреки това, разделното събиране е един от приоритетите на общинската администрация, която цели да количеството на депонирани битови отпадъци, извозвано за депото в Кърджали. За 2012 година депонираният отпадък е 6 000 тона, а за 2013 година – 4 500 тона. Намеренията на местната власт са до 2020 година количеството на депониран отпадък да се смъкне до 1 500 тона годишно.

5.9. Други

Важни религиозни обекти и комплекси в общината са представени от:

Религиозен комплекс „Елмалъ баба“ в село Биволяне - Исторически обособен и действащ религиозен комплекс, състоящ се от тюрбе, джамия, обреден дом и прилежащи сгради. Изграден е през втората половина на XIV век. В местността се намира и многовековно гробище. В периода 2009-2011 година е извършена реконструкция, реставрация и ремонт на сградите в комплекса. „Елмалъ баба“ се превръща в обект на засилен туристически, но напоследък и научен интерес, предвид историята на турската и мюсюлманска общност на Балканите от заселването им по тези земи до наши дни; **Църквата „Св. Цар Борис I“ в град Момчилград** - Построена е през 1938/39г., претърпява основен ремонт през 2006 г. До нея през 1970 г. е изградена Костница, посветена на загиналите през Руско-турската (1877-78 г.) и Балканските войни (1912-13 г.). Комплексът се допълва от паметник на ген. Никола Генов – командир на Кърджалийския отряд по време на Балканските войни; **Старата градска джамия в Момчилград** - Построена преди около 300 и до днес е изпълнява фикцията си на религиозен

храм. Това е единствената джамия в областта с две минарета и събира за молитва стотици вярващи.

5.10. Открити проблеми

Непрекъснатост на водоснабдяването, наличие на режимно водоснабдяване. През лятото някои от водоснабдителните групи не могат да покрият нарасналите нужди от вода (главно за стопански цели) и се налага въвеждане на воден режим. Основен проблем е, че нуждите от вода през летния сезон надхвърлят възможностите на даден водоизточник, а оттук и на цялата система да подsigури необходимите количества. Не е налице адекватно функционираща инфраструктура за осигуряване на вода за поливни цели. През трите летни месеца реките Върбица, Нановишка и Перперешка пресъхват почти изцяло, а в тяхното поречие са изградени по-голямата част от водоизточниците, които експлоатира ВиК ООД. Една от причините реките да пресъхват е, че на притоците им са изградени язовири. Съгласно Закона за водите, собствениците на язовири трябва да изпускат минимални водни количества, които да поддържат екосистемата в поречията, но на практика това не се осъществява. Оросяването на терасите от изградените язовири все още не е решено трайно и много селища остават без вода. Налага се чрез съдействие на кметовете на общини да се осигурява от собствениците на язовири да изпускат периодично водни количества.

Друг проблем за нарушаване редовността на водоподаване са и високите вълни и повишената защита на ВиК съоръженията от поражения и наводнения.

По-голямата част от значимите водоизточници са изградени в терасите на реките и са силно зависими от състоянието на коритата им, бреговете им и нивото на водите. Съществува реална опасност за разрушаване на ВиК съоръжения за водоснабдителните мрежи „Фотиново“ „Островица“, вследствие изравяне брега на р. Върбица. Основна заплаха за всички ВиК съоръжения, земи, пътища и други инженерни съоръжения, са разрушените диги на коригираните реки, които не се поддържат, а дружеството-оператор не може да влага средства за поддръжка и ремонт на съоръжения, които не са вписани в активите му.

Към момента все още съществуват и проблеми по трасето на магистралния водопровод, който е положен успоредно на общинския път, обслужващ селата Панчево, Бленика, Дъждовница, Ненково, яз. „Боровица“ и Безводно. Положените водостоци на малки реки и дерета, пресичащи пътя, често се задръстват и не се почистват навреме. Не се почистват своевременно и крайпътните канавки. При прииждане, вследствие дъждове и снеготопене, оттичането на водите е възпрепятствано и това нарушава целостта на пътя, което е предпоставка за аварии на магистралния водопровод и нарушаване на водоподаването.

За преодоляване на проблема са необходими промени в нормативната база за създаване на дружества, които да са по-функционални и по-оперативни в условията на пазарна икономика, с което ще се преодолее и монополното положение.

5.11. Синтез на глава 5

Услугите водоснабдяване и канализация в област Кърджали се предоставят от ВиК ООД – Кърджали. Водоснабдени са 238 селища от общия брой 471, което представлява 50.53%. Неводоснабденото население живее в 233 селища - 16 876 души.

Особени проблеми с качеството на суровата вода няма. Тя е безопасна и чиста и не са налице налични показатели, които се нуждаят от пречистване с изключение на микробиологичните, поради което се извършва редовна дезинфекция.

Качеството на питейната вода в област Кърджали, респ. община Момчилград, е добро.

Качеството на атмосферния въздух в община Момчилград е добро и не е необходимо допълнително разработване на програма за подобряване качеството на въздуха.

Относно екологичното състояние на повърхностите води в общината, състоянието се характеризира като „добро“ и „умерено“. Като цяло анализа на данните показва трайна тенденция за добро качество на водите. Констатирано са еднократни отклонения. Основен водоприемник на отпадъчните води от промишлеността и питейно-битовото водоснабдяване на гр. Момчилград е река Върбица. Битовите отпадъчни води се заустват директно, без пречистване в реката. Регистрирани са концентрации на олово, цинк, кадмий, рН и неразтворими вещества, които превишават определените индивидуални емисионни ограничения.

На територията на община Момчилград се срещат предимно канелени горски почви със съдържание на хумус между 2-4% и алувиално-ливадни и делувиално-ливадни почви около реките. Почвите в района на общината са чисти, като през последните години се наблюдава тенденция към намаляване замърсяването. Всички измерени съдържания на тежки метали и металоиди са под максимално допустимите концентрации, които са гранични стойности за оценка на замърсяване. Сериозен проблем, свързан с почвите, е този с ерозията им.

Районът на община Момчилград се характеризира с богато биоразнообразие - наличието на множество птици и по-специално грабливите птици като белоглавия, черния и египетския лешояди, скалния орел, черния щъркел, далматинския сокол и др. Интерес представляват и двата вида сухоземни костенурки и установените на територията на общината редки видове влечуги и земноводни. От растенията интерес представлява резервата „Боровец“ създаден за съхраняване на естествена гора от черен бор.

Община Момчилград няма разработена Програма за борба с инсектициди, но се спазват предписаните от РЗИ – Кърджали мерки за дезакаризация на тревните площи и дезинсекционни мероприятия за ограничаване популацията на комарите.

Земеделието в общината е основано на натуралното стопанство, с моноотраслова структура и ниска ефективност. Семейните земеделски стопанства са от затворен тип, земята се обработва почти без използването на техника, не се провеждат агротехнически мероприятия, което води до ниски добиви.

На територията на общината съществува система от 23 микроязовири и водоеми с обща площ 3 628 дка. Изградените хидромелиоративни съоръжения (напоителните площи са 18 879 дка) в голямата си част са неизползвани и неподдържани. Възстановяването на хидромелиоративната мрежа е свързано с привличане на инвестиции и следва да се съобрази с особеностите на дребните земеделски стопанства.

Животновъдството в общината има характера на натуралното стопанство. Отглеждат се предимно крави за мляко и месо, добре развито е и овцевъдството. В личните стопанства се отглеждат също птици, кози, и пчелни семейства.

Стратегическо географско положение, осигуряващо трансгранични перспективи за развитие на общината, е Транспортен коридор №9 и ГКПП Маказа в близост до общината. Условието за живот се характеризират с добър климат, природни ресурси, добро състояние на околна среда, достъп до ЖП транспорт, добра транспортно-комуникационна инфраструктура, богат културен календар,

На територията на общината има налични значителни залежи на минерални ресурси - полиметални руди със сребърно и златно съдържание и залежи от перлит.

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

Съществува необходимата организация за недопускане образуването и обособяването на нерегламентирани сметища, като са обхванати всички 41 населени места в системата за организирано сметосъбиране и сметоизвозване. Болничните отпадъци се събират в специализирано хранилище за временно съхраняване, въведена е система за разделно събиране. Не е формулирана стандартизирана система за почистването на улиците. На територията на общината няма добре действаща организирана система за разделно събиране на отпадъци от опаковки.

Важните религиозни обекти и комплекси в общината са представени от: Религиозен комплекс „Елмалъ баба“ в село Биволяне; Църквата „Св. Цар Борис I“ в град Момчилград; Старата градска джамия в Момчилград.

ГЛАВА 6: ЗАКЛЮЧЕНИЯ ОТНОСНО РАЙОНА

Общи характеристики

Община Момчилград се намира в област Кърджали и е разположена в югоизточните части на Източните Родопи в Южна България. Има площ от 360 км² и се простира между 41°53' северна ширина и 25°42' източна дължина по Гринуич. На изток граничи с община Крумовград, на юг – с община Кирково, на запад – с община Джебел и на север с община Кърджали.

Релефът е предимно планински.

Климатът се характеризира като умерено континентален до средиземноморски.

Най-разпространените рискове с природен характер са свлачищата. В района има две активни свлачища. Реализирани са няколко проекта за тяхното укрепване и трайно стабилизиране, но рискът от активизиране остава голям и са необходими допълнителни инвестиции в предотвратяването му.

Общината е съставена от 49 населени места, като повечето от тях са с население под 200 души, а едно от селищата е обезлюдено – с. Юнаци. Населението на цялата община е 16 263 души (към 01.02.2011 г.), като центърът на общината - гр. Момчилград, е с население 7 831 души. Второто по големина населено място е с. Груево със 715 души, следвано от Звездел (491) и Нановица (478).

През територията на община Момчилград преминава паневропейски транспортен коридор №9. Разстоянието до ГКПП Маказа е 42 км, което дава възможност за развитието ѝ в социално-икономическо и културно отношение. Републиканската пътна мрежа на територията на общината е с дължина 81,5 км. Общинската пътната мрежа е добре развита. Липсват населени места без достъп до общинския център. По-голямата част от пътищата са в лошо състояние. Асфалтовата настилка е износена и пътищата се нуждаят от рехабилитация.

През територията на общината преминава ЖП линия Кърджали – Момчилград – с. Подкова с дължина 22 км.

Водоснабдяването на населението е от язовир „Боровица“ и се извършва от „Водоснабдяване и канализация“ ООД – Кърджали. От общо 49 селища в общината са водоснабдени 33. На сезонен режим или с постоянен воден режим са част от населените места. В общинския център гр. Момчилград и в с. Соколино има изградена канализационна мрежа, а единствената пречиствателна станция на територията на общината е в с. Соколино.

Поддържането на електропреносната и електроразпределителната мрежа и съоръженията към нея, както и електроснабдяването, се осъществява от „EVN България“. Електрифицирани са всички населени места на територията на общината, като липсват такива

с режим на тока. Липсва газопреносна мрежа, както и централно топлоснабдяване. Обществените сгради и училища се отопляват чрез локални отоплителни инсталации на течно гориво, които са остарели, с висок експлоатационен разход и ниска ефективност.

На територията на общината има Технологичен възел на далекосъобщенията, както и оптично-кабелно трасе, даващо възможност за осъществяване на високоскоростен трансфер на данни. Трите национални мобилни оператора осигуряват 100% покритие със сигнал на територията на общината.

Основните проблеми пред местната икономика са:

- ниско общоикономическо развитие на общината и липса на диверсифицирана икономика;
- отдалеченост от голям икономически и административен център;
- ниска конкурентоспособност на местните стопански субекти, остарелият сграден фонд и амортизирано оборудване, както и ниското технологично ниво;
- ниско образователно ниво на заетите;
- липса на финансови ресурси за технологично обновяване;
- ниско ниво на инвестиционна активност от страна на външни инвеститори.

Ключов проблем със сериозна социално-икономическа значимост е и бъдещето на тютюнопроизводството, както и устойчивото използване на горските ресурси.

За постигането на икономически растеж важен фактор са изграденият ГКПП “Маказа” и функционирането на международен транспортен коридор №8, който да повлияе благоприятно на развитието на бизнеса, както с привличането на инвестиции от гръцки и български предприемачи и развитие на подизпълнителски вериги и доставчици, така и достъпа до външни пазари за експорт на продукцията от местните предприятия.

Възможностите за постигане на устойчив икономически растеж са свързани с развитие на селското стопанство като сектор с потенциал за нарастване в общинската икономика. Перспективите за икономическо развитие са свързани с насърчаване възникването и развитие на свързани отрасли в селското и горското стопанство и преработвателната промишленост.

Социално-икономически характеристики на района

Върху демографското развитие на община Момчилград влияние оказват различни по характер фактори и условия. Данните от последните преброявания показват съществуването на трайна тенденция към намаляване броя на населението. Темпът на намаление за периода 2005-2012 г. е 3.67%, а средногодишният темп на намаление - 0.46%. Гъстотата на населението в общината е значително по-малка в сравнение със средната за страната (67 д./кв.км). Около половината от населението живее в селата. Негативните изменения в броя на населението са един от основните неблагоприятни фактори за бъдещото демографско и социално-икономическо развитие на общината.

Възрастовият синтез на населението (2011 г.) показва, че 13.09% от него е на възраст от 0-14 години; 49.65% на възраст 15-49 години и 37.25% – на 65+ години. В сравнение с 2015 г. броят на младежите през 2016 г. в община Момчилград е увеличен с 581 души.

Деформациите във формата на полово-възрастовата пирамида показват тенденция на застаряване на населението и при двата пола. През първата половина от периода 2007-2012 г. раждаемостта на населението в община Момчилград е по-висока от средната за страната, Южния централен статистически район и област Кърджали. Повишената миграционна подвижност при населението в репродуктивна възраст през последните години се отразява

неблагоприятно върху възрастовата структура на населението. В резултат след 2009 г. раждаемостта намалява, а през 2012 г. е вече по-ниска от средната за страната, района и областта.

Община Момчилград разполага с достатъчна мрежа от учебни заведения, с оптимална за досегашните потребности структура за общо образование и професионална подготовка. Средните училища са съсредоточени в общинския център и са с добра материално-техническа база. В основните училища, които са отдалечени от общинския център, се допуска ниска пълняемост на паралелките или слети класове. Като тенденция се очертава намаляване на броя на учениците, респективно и на паралелките. През учебната 2017/2018 г. на територията на община Момчилград функционират осем учебни заведения, в които се обучават 1 345 ученика, разпределени в 81 паралелки от I-ви до XII клас; шест детски градини, които се посещават от 369 деца на възраст от 3 до 7 години; една детска ясла, която работи с 55 деца на възраст до 3 години и едно обслужващо звено – Център за подкрепа на личностното развитие – Обединен детски комплекс (ЦПЛР – ОДК).

Данните за община Момчилград показват най-голям относителен дял на завършилите основно образование. След тях се нареждат лицата със завършено средно и начално образование. Подобно разпределение има и в област Кърджали като стойностите за дяловете на образователните категории са твърде близки. В сравнение със средните за страната те показват по-ниска степен на образование на населението.

Най-големи са разликите при лицата със завършено висше образование. В община Момчилград делът на висшистите е почти 2.5 пъти по-малък от средния за страната. В същото време делът на лицата, попадащи в категорията никога не посещавали училище в общината е по-висок от средния за областта и страната.

По данни от преброяването през 2011 г. общият брой население на 15 и повече навършени години в община Момчилград е 14 139 души, или 10.7% от общия брой на това население в област Кърджали. Броят на икономически активните лица в общината е 6 561, които представляват 46.4% от населението на 15 и повече навършени години. По този показател община Момчилград се изравнява със средната стойност за област Кърджали – 4.5 на сто. Броят на заетите в общината е 5 276 души, а на безработните 1 285. Отношението на техните дялове 80.4:19.6 е също около средното за областта 81.0:19.0.

По отношение на икономически неактивните лица, община Момчилград заема челно място при учащите (12.2%) заедно с община Джебел. Пенсионерите заемат относително малък дял (50.7%) в сравнение с другите общини на територията на област Кърджали.

През последните години в община Момчилград броят на безработните се запазва относително висок. Равнището на безработица в община Момчилград през 2012 г. е 14.2%.

Тази стойност е над средната за страната (11.1%), но по-ниска от тази за област Кърджали (15.1%). По отношение на възрастовите характеристики, най-голям е относителният дял на регистрираните безработни от възрастовите групи над 55 години и 50-54 години. Анализът на данните за община Момчилград показва, че проблемите с безработицата се решават особено трудно в малките общини и населени места. Мерките в тази насока трябва да съчетават възможностите за откриване на нови работни места с изпълнението на програми за повишаването на образованието на населението и неговата професионална подготовка.

С наличния жилищен фонд и разполагаемата жилищна площ, отнесени към наличното население в общината, е постигнат относително добър стандарт на обитаване във всички

населени места. Преобладаващата част от наличните към 2011 г. 7 759 жилища са частна собственост. Значителен е броят на необитаемите жилища - общо за общината възлиза на 2723, което е 35,1% от всички налични жилища. Качествените характеристики на жилищата по отношение на степен на благоустроеност за част от жилищата са с влошени параметри. Това се отнася за наличието на жилища, които са без баня и на такива, в които банята е извън жилищната сграда.

Брутният вътрешен продукт (БВП) на човек от населението в община Момчилград е на относително ниски нива спрямо средните за страната. Въпреки това, общината бележи подобрение – през последните години се наблюдава нарастване на разходите за материални дълготрайни активи в основните сектори на икономиката.

Равнището на безработица (11%) е над средното за страната, но ниската стойност на нетните приходи от продажба на наето лице, са косвен показател за по-ниска производителност и конкурентоспособност на местната икономика и продукцията, произвеждана в общината.

С водещо значение за икономиката са тютюнопроизводството и преработващата промишленост, и по-конкретно - хранително-вкусовата промишленост, текстилната и шивашката. Животновъдството е една от основните дейности. Растениевъдството е представено главно от тютюнопроизводството, отглеждането в последните година на пшеница и ечемик е незначително. За лични нужди се отглеждат боб, картофи и зеленчуци.

Община Момчилград притежава висок природен потенциал и богата културна история, които са предпоставка за развитие на туризма, както и свързаните с него икономически дейности. Сферата на услугите е представена от търговията.

Над 50% от селскостопанския фонд на общината е представен от пасища и мери, докато обработваемата земя представлява близо 40%. Площта на горския фонд надвишава площта на селскостопанския, като едва 1,2% от фонда е частна собственост. Общо пустеещите земи в общината са 35 401 дка (24% от земеделските земи).

Необходими са мерки за окрупняване на земеделските площи и изграждане на прилежаща инфраструктура (хидромелиоративна, преработвателна, транспортна), което да оправдае и позволи инвестирането в техника и човешки ресурс за развитието на растениевъдството.

В община Момчилград относителният дял на турския етнос е 84.8%, а в област Кърджали - 66.2% от броя на лицата, отговорили доброволно на въпроса за етническа принадлежност. Като българи в общината се самоопределят 10.7%, като роми – 1.4%, други – 0.2% и не се самоопределят по етнически признак 2.9 на сто от житлите й.

Културните обекти от национално и местно значение са потенциал, които трябва да бъде използван за привличане на социално-икономическа активност в общината. Необходимо е да се изготвят проекти за консервация, реставрация и адаптация на обектите и интегрирането им в обща мрежа, обвързвана със селищната структура в общината.

Характеристика на здравето на населението

Общата смъртност за община Момчилград е 11.6‰. Сред причините са типичните за област Кърджали страната:

- Задълбочаващото се застаряване на населението;

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

➤ Нарастване на смъртността в активна възраст от социално-значими заболявания;

➤ Рискови фактори, свързани с начина на живот на населението: нерационално хранене, тютюнопушене, хиподинамия и стрес;

➤ Социално-икономически и екологични фактори на средата.

Процентът на смъртност по основни причини на 100 000 души от населението за област Кърджали за 2017 г. е 1 263.95. За общин Момчилград той е 1 199.41.

Отчита се трайна тенденция за намаляване на детската смъртност – 8.7 за 2010 г. Процентът на перинаталната смъртност за периода 2015-2017 г. е съответно 31.3 и 10.10%.

Коефициентът на възрастова зависимост за 2016 г. за общината е 19.2 за населението под 15 години.

Очакваната средна продължителност на предстоящия живот общо за населението на страната, изчислена за периода 2015-2017 г., е 74.8 години. Средната продължителност на живота при мъжете е 71.3 години, докато при жените е със 7.1 години по-висока - 78.4 години.

В структурата на хоспитализираните пациенти в област Кърджали през последните 3 години водещи заболявания са: Болести на органите на кръвообръщението, следвани от Болести на дихателната система и на трето място Бременност, раждане и послеродов период. Аналогично е състоянието в община Момчилград.

Част от негативните процеси в здравеопазването са свързани до известна степен с недостатъците в дейността на здравната система.

Услуги за здраве и благосъстояние в района

По закон българските граждани получават здравни услуги срещу платени осигуровки. На практика обаче, близо 50% от здравните услуги се заплащат директно от пациентите. Това се дължи на хроничните недостатъци при финансирането на болници и услуги от страна на Националната здравноосигурителна каса (НЗОК), главно заради несъобразени клинични пътеки и злоупотреби в системата. Повечето държавни и общински болници работят на загуба. Така от 33 европейски държави (вкл. 27-те в ЕС), България се нарежда на предпоследно място по качество на здравните услуги.

В областта все още са налице незаети лекарски практики. Заетите практики в повечето населените места в община Момчилград са предимно от пенсионери или медицински лица в предпензионна възраст, частни клиники и частни лекари няма. Доболничното обслужване се осъществява от един медицински център за извънболнична помощ с акушеро-гинекологичен кабинет, пулмологичен кабинет, вътрешни болести, неврологичен кабинет и хирургически кабинет, които се обслужват от 5 лекари и 2 медицински сестри.

Към 31.12.2017 г. на 1000 жители в общината се падат 1.7 лекари (26); специалисти по здравни гиржи (73) — 4.7 на 1000 жители, а болничните легла (69) на 1000 жители - 4.4..

Оказването на неотложна медицинска помощ като цяло е недостатъчно ефективно, поради затруднения достъп. Осигуреността с медицински лица е по-висока в града в сравнение със селата. Това се дължи основно на специфичната инфраструктура – разпокъсаност и отдалеченост на малките селища. Поради тази причина следва да се постави акцент върху превантивната медицина.

В област Кърджали преобладават АИПДП – 136, следвани от АИСМП – 68, и АИППМП – 63. Най-малък е броят на диагностично консултативните центрове (ДКЦ) и хосписите.

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

Специализираната извънболнична помощ е основен интегриращ елемент в системата на здравеопазване, който осигурява на населението достъпна и качествена медицинска помощ и позволява да се намалят потребностите от по-скъпата болнична помощ чрез активна профилактика, ранна диагностика и лечение в амбулаторни условия.

Изградената в община Кърджали система от болнични заведения е в състояние да задоволи потребностите на населението в цялата област, на чиято територия има 5 МБАЛ и един ЦСМП с 8 филиала. Оборудването на всички лечебни заведения е на добро технологично ниво, за консултации се привличат специалисти от цялата страна. Поради неравномерността на болничната помощ, броят на хоспитализациите в областта е висок. За община Момчилград през 2017 г. той 141.56 на 1000 жители.

В община Момчилград има една многопрофилна болница за лечение - МБАЛ „Д-р Сергей Ростовцев“ ЕООД.

Консултативно-диагностичният блок на болницата разполага с: Консултативни кабинети по Вътрешни болести, Детски болести, Нервни болести, Акушерство и гинекология; Образна диагностика; Клинична лаборатория със съвременни автоматични анализатори с голям капацитет; Манипулационна и Дежурен кабинет.

Стационарният блок разполага с 69 легла.

Отстоянието на всяко населено място в община Момчилград (в км) до общинския център е от 28 до 4 км.

Анализът на новорегистрирани заболявания и болестност на населението в общината показва, че определящи в патологията на населението са хроничните неинфекциозни заболявания на кръвообращението и дихателната система. Наблюдава се тенденция към увеличаване на хоспитализираните поради инфаркт на миокарда и мозъчен инсулт. МБАЛ „Д-р Сергей Ростовцев“ ЕООД Момчилград не може да предложи на тези болни следболнично възстановяване чрез прилагане на рехабилитация и физиотерапия.

През 2014 г. в общината има 9 целодневни детски градини (ЦДГ). Наблюдава тенденция към намаляване броя на децата в ЦДГ.

На територията на община Момчилград се предоставят социални услуги в общността: Дневен център за деца с увреждания; Център за обществена подкрепа (ЦОП); Център за обществена подкрепа; Социална услуга „Приемна грижа“; Обучение и подкрепа на семействата на роднини и близки, при които има настанени деца; Домашен социален патронаж; Социални услуги в семейна среда: „Личен асистент“, „Социален асистент“ и „Домашен помощник“.

За подобряване благосъстоянието, се работи по следните програми: Програма „Предоставяне на социални помощи при прилагане на диференциран подход“; Програма „Целева социална защита за отопление“; Програма „Закрила на детето.“; Общинска мярка за социална закрила за подпомагане на лица в тежка социално и/или здравословно състояние.

В общината съществуват добри спортни традиции. В град Момчилград действат целогодишно стадион „Родопи“, плувен басейн и спортна зала, в която се провеждат ежегодни спортни състезания и прояви като тенис на маса и футбол. В община Момчилград са лицензирани два спортни клуба - Футболен клуб „Родопи-1935“ и Спортен клуб по тенис на маса „Родопи“.

В община Момчилград са идентифицирани 40 археологически и исторически обекта, обявени за недвижими културни ценности. С категория „национално значение“ са 8 от тях.

Откритите проблеми за предоставянето на здравните услуги в общината са:

- Неравномерно териториално разпределение на практиките, което води до незадоволени потребностите от медицински и здравни грижи;
- Няма осигурен постоянен денонощен достъп до медицински услуги, силно изразено в селата;
- Затруднен достъп до навременна спешна и медицинска помощ поради разпръснати и отдалечени планински селища;
- Остарялата материално-техническа база;
- Непривлекателни лекарски практики, които остават свободни;
- Зълбочаване (липса на млади лекари по определени специалности);
- Демографското остаряване на населението поставя допълнителни изисквания пред структурата на здравните потребности, поради обстоятелството, че възрастните хора са носители на повече от едно хронично заболяване, което води и до по-големи разходи за здравно обслужване;
- Характерно е понижаване, както на количеството, така и на качеството на здравните услуги;
- Навременното осигуряване на спешна медицинска помощ в отдалечените села и тези без лекарски практики;
- Лицата без здравно осигуряване, особено в селата, където голяма част от населението не е здравно осигурено (от 30 до 80% в отделни селища);
- Липсата на нормативни и финансови инструменти, чрез които Общината да решава тези проблеми.

Обществено здравеопазване в района

Водоснабдяването се характеризира с непрекъснатост, но има режим, особено през летния сезон. Не е налице адекватно функционираща инфраструктура за осигуряване на вода за поливни цели.

Услугите водоснабдяване и канализация в област Кърджали се предоставят от ВиК ООД – Кърджали. Водоснабдени са 238 селища от общия брой 471, което представлява 50.53%. Неводоснабденото население живее в 233 селища - 16 876 души.

Особени проблеми с качеството на суровата вода няма. Тя е безопасна и чиста. За подобряване на микробиологичните показатели се извършва редовна дезинфекция.

Качеството на птиейната вода в област Кърджали, респ. община Момчилград, е добро.

Относно екологичното състояние на повърхностите води в общината, състоянието се характеризира като „добро“ и „умерено“. Като цяло анализът на данните показва трайна тенденция за добро качество на водите. Констатират се еднократни отклонения.

Качеството на атмосферния въздух в община Момчилград е добро и не е необходимо допълнително разработване на програма за подобряване качеството на въздуха.

Почвите в района на общината са чисти, като през последните години се наблюдава тенденция към намаляване замърсяването. Всички измерени съдържания на тежки метали и металоиди са под максимално допустимите концентрации. Сериозен проблем, свързан с почвите, е този с ерозията им.

Районът на община Момчилград се характеризира с богато биоразнообразие - наличието на множество птици и по-специално грабливите птици като белоглавия, черния и египетския лешояди, скалния орел, черния щъркел, далматинския сокол и др. Интерес

представляват и двата вида сухоземни костенурки и установените на територията на общината редки видове влечуги и земноводни. От растенията интерес представлява резерватът „Боровец“, създаден за съхраняване на естествена гора от черен бор.

Община Момчилград няма разработена Програма за борба с инсектициди, но се спазват предписаните от РЗИ - Кърджали мерки за деакаризация на тревните площи и дезинсекционни мероприятия за ограничаване популацията на комарите.

Земеделието в общината е основано на натуралното стопанство, с моноотраслова структура и ниска ефективност. Семейните земеделски стопанства са от затворен тип, земята се обработва почти без използването на техника, не се провеждат агротехнически мероприятия, което води до ниски добиви.

На територията на общината съществува система от 23 микроязовири и водоеми с обща площ 3 628 дка. Изградените хидромелиоративни съоръжения (напоителните площи са

18 879 дка) в голямата си част са неизползвани и неподдържани.

Животновъдството в общината има характера на натуралното стопанство. Отглеждат се предимно крави за мляко и месо, добре развито е и овцевъдството. В личните стопанства се отглеждат също птици, кози, и пчелни семейства.

Стратегическо географско положение, осигуряващо трансгранични перспективи за развитие на общината, е Транспортен коридор №9 и ГКПП Маказа в близост до общината. Условието за живот се характеризират с добър климат, природни ресурси, добро състояние на околна среда, достъп до ЖП транспорт, добра транспортно-комуникационна инфраструктура, богат културен календар.

На територията на общината има налични значителни залежи на минерални ресурси - полиметални руди със сребърно и златно съдържание и залежи от перлит.

Съществува необходимата организация за недопускане образуването и обособяването на нерегламентирани сметища. Не е формулирана стандартизирана система за почистването на улиците. На територията на общината няма добре действаща организирана система за разделно събиране на отпадъци от опаковки.

Важните религиозни обекти и комплекси в общината са три.

ЧАСТ 2. ОБЩИНА КРУМОВГРАД

ГЛАВА 1: ОБЩИ ХАРАКТЕРИСТИКА НА РАЙОНА

1.1. Географски – геоморфологични характеристики

Община Крумовград е административна единица от област Кърджали, територията на която попада изцяло в района на Източните Родопи. Тя заема 26% от територията на област Кърджали и 0,75% от територията на страната.

На изток граничи с общините Ивайловград и Маджарово, на запад - с Кирково и Момчилград, на север - с Кърджали и Стамболово, а на юг - с Република Гърция.

Общата територия на общината е 843,320 кв.км., от която 48,79% са горски територии, 47,83% - земеделски територии, 2,18% са територии на населени места и други урбанизирани територии, 1,2% са площите с водни площи, транспортна инфраструктура и други.

1.2. Административна структура

Общината се състои от 80 населени места, съставени от 403 махали. Административен център е град Крумовград, който е отдалечен от столицата на 310 км и от областния център Кърджали на 48 км. Най-близкият граничен сухопътен пункт е Капитан Андреево, отстоящ на 130 км. Най-близкият воден граничен пункт е Бургас, отстоящ на 310 км от Крумовград.

Най-близкият железопътен възел е Момчилград, отстоящ на 32 км. Гранично-пропускателен пункт „Маказа“ отстои на 40 км от гр.Крумовград и на 18 км от западната граница на общината.

Големи села в общината са Вранско, Голяма Чинка, Горна Кула, Звънарка, Полковник Желязово, Поточница и Рогач (с население над 1000 души), 56 средноголеми села (с население между 200 и 1000 души) и 14 малки села (с население под 200 души). Без постоянно население е с. Бойник.

1.3. Данни за климата

Територията на община Крумовград попада в северната периферия на средиземноморското климатично влияние и се характеризира с преходно-средиземноморски климат. Средната годишна температура е 13,20°C, с максимална температура 37,00°C и минимална температура -16,00°C. Зимите са сравнително меки, като дните със задържане на снежна покривка са 43, а лятото е продължително и горещо. Средната годишна сума на валежите е 52,1 л/м², която е около средните стойности, измерени в метеорологичните станции през 2001 г. Нископланинският релеф, отвореността през долината на река Крумовица на север, позволяват безпрепятственото нахлуване както на средиземноморски, така и на студени континентални въздушни маси, в резултат на това се получава твърде голямо разнообразие на климата.

1.4. Пътна и транспортна инфраструктура и транспортни връзки

Транспортна мрежа

Изградената пътна мрежа в общината е с дължина 360,6 км, от които 264,6 км са асфалтирани. Второкласните пътища са 27 км, третокласните - 75 км и общинските пътища - 261 км. Гъстотата на пътната мрежа е 43 км/100 кв. км., която е по-висока от средната за страната (33км/100 кв. км.). Основни пътни артерии са път III-509 Харманли - Долно

Черковище - Долна Кула - Крумовград - Токачка - Маказа и път II-59 Момчилград - Крумовград - Ивайловград, които преминават през общинския център гр. Крумовград и свързват общината

със съседните общини, областния град и националната пътна мрежа. Те имат важно значение за социално-икономическото развитие на общината като връзка с транспортен коридор № 9 Кърджали -Маказа – Александрополис и създават предпоставки за активно стопанско развитие и повишаване атрактивността на общината пред външния бизнес. Значението на тези пътни връзки нараства след откриване на ГКПП Маказа и реалната експлоатация на транспортния коридор.

Водоснабдяване и канализация

Водоизточниците в община Крумовград са недостатъчни в количествено и качествено отношение. Централно водоснабдени са 38 населени места и едно е частично водоснабдено. Останалите населени места се водоснабдяват от локални водоизточници, като през летните месеци се налага доставяне на вода с цистерни. Водоснабдителната мрежа се стопанисва от "Вик" ООД, гр. Крумовград, което е с държавно и общинско участие. Количеството на доставената вода на човек от населението в общината през 2003 г. е 88 л/ч/ден, което е значително по-малко от стойността на показателя за област Кърджали (101 л/ч/ден) и страната (137 л/ч/ден). Главната причина е сравнително ниската степен на индустриализация на общинската икономика и незначителното потребление на вода от индустриалните предприятия. Количествата на доставената вода за домакинствата в община Крумовград (85 л/ч/ден) са по-високи от стойностите за областта и по-ниски от стойностите за страната - съответно 71 и 90 л/ч/ден, като основен проблем е липсата на достатъчно водоизточници с качествена питейна вода.

Канализационна мрежа има само общинския център гр. Крумовград, а в останалите населени места се използват септични ями и попивни кладенци.

Електроенергийни мрежи и системи

Всички населени места на територията на община Крумовград са електроснабдени, което се осъществява от "EVN Електроразпределение" ЕАД - Пловдив, клон Кърджали, район Крумовград. На територията на общината функционира ВЕЦ "Студен кладенец", изградена на едноименния язовир, който се използва за енергопроизводство. Централата разполага с инсталирана мощност от 60 мегавата и произвежда годишно 153,1 млн.квч електроенергия. Трансформацията на електроенергия от високо напрежение (110 киловолта) в средно напрежение (20 киловолта) се осъществява от подстанция "Крумовград", която е свързана с електропроводи 110 киловолта напрежение с ВЕЦ "Студен кладенец" и подстанция "Момчилград". Подстанция "Крумовград" има обща трансформаторна мощност от 40 мегавата.

Хидромелиорации

Необходимостта от напояване е важна предпоставка за повишаване добивите от отглежданите култури. Изграждането и усъвършенстването на хидромелиоративния парк би довело до повишаване приходите на населението от произвежданата продукция. Основно напояването на този етап се извършва в землищата близки до поречието на р. Крумовица и до р. Арда по метода на разгъване на тръби за поливане. Не се използват достатъчно язовирните

води. Няма изградени дружества за напояване, чиито членове биха стопанисвали и използвали язовирните води на по-ниска цена.

Телекомуникации

Община Крумовград се обслужва от регионалната телефонна мрежа с главна АТЦ Кърджали, възлова централа функционира в общинския център Крумовград, а крайните централи са 13. Почти всички населени места са включени в системата за автоматично телефонно избиране.

Извършена е цифровизация на преносната мрежа на територията на общината. Достъпът до Интернет се осъществява посредством наети линии на “БТК” АД и мрежата, изградена от кабелните оператори. Възможностите за развитието на съобщителната мрежа са свързани с близостта до оптичната кабелна мрежа Хасково – Комотини.

1.5. Открити проблеми

Основните проблеми са свързани с поддръжката и развитието на общинската пътна мрежа. Налице е липса на средства за ремонт и инвестиции в пътна инфраструктура и тенденция за продължаващо влошаване качество на инфраструктурата, породено от интензивността на водната ерозия, особено на пътищата с трошенокаменна настилка и пътищата на земно легло. Бюджетните ресурси на община Крумовград, както и на повечето малки общини в България, са силно зависими от субсидиите от републиканския бюджет, ограничени са възможностите за реализация на собствени приходи за финансиране на значими инфраструктурни проекти.

1.6. Синтез на глава 1

Община Крумовград е административна единица от област Кърджали, територията ѝ попада изцяло в района на Източните Родопи. Тя заема 26% от територията на областта и 0,75% от територията на страната.

На изток граничи с общините Ивайловград и Маджарово, на запад - с Кирково и Момчилград, на север - с Кърджали и Стамболово, а на юг - с Република Гърция.

Общата ѝ територия е 843,320 кв.км., от която 48,79% са горски територии, 47,83% - земеделски територии, 2,18% са територии на населени места и други урбанизирани територии, 1,2% са площите с водни площи, транспортна инфраструктура и други.

Общината се състои от 80 населени места, съставени от 403 махали. Административен център е град Крумовград, отдалечен от столицата на 310 км и от областния център Кърджали на 48 км. Най-близкият граничен сухопътен пункт е Капитан Андреево, отстоящ на 130 км. Най-близкият воден граничен пункт е Бургас - на 310 км от Крумовград. Най-близкият железопътен възел е Момчилград - на 32 км. Гранично-пропускателен пункт „Маказа” отстои на 40 км от гр.Крумовград и на 18 км от западната граница на общината.

Територията на община Крумовград попада в северната периферия на средиземноморското климатично влияние и се характеризира с преходно-средиземноморски климат. Зимите са сравнително меки. Средната годишна сума на валежите е 52,1 л/м² или около средните стойности, измерени в метеорологичните станции през 2001 г. Нископланинският релеф, отвореността през долината на река Крумовица на север,

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

позволяват безпрепятственото нахлуване както на средиземноморски, така и на студени континентални въздушни маси, в резултат на това се получава твърде голямо разнообразие на климата.

Изградената пътна мрежа в общината е с дължина 360,6 км, от които 264,6 км са асфалтирани. Второкласните пътища са 27 км, третокласните - 75 км и общинските пътища - 261 км. Гъстотата на пътната мрежа в общината е 43 км/100 кв. км., която е по-висока от средната за страната (33км/100 кв. км.). Основни пътни артерии са път III-509 Харманли – Долно Черковище – Долна Кула – Крумовград – Токачка – Маказа и път II-59 Момчилград – Крумовград – Ивайловград, които преминават през общинския център гр. Крумовград и свързват общината със съседните общини, областния град и националната пътна мрежа. Те имат важно значение за социално-икономическото развитие на общината, като връзка с транспортен коридор № 9 Кърджали – Маказа – Александруполис, създават предпоставки за активно стопанско развитие и се повишава атрактивността на общината пред външния бизнес.

Основните проблеми за поддръжката и развитието на общинската пътна мрежа са свързани с липса на средства за ремонт и инвестиции в пътна инфраструктура и тенденция за продължаващо влошаване качество на инфраструктурата, породено от интензивността на водната ерозия, особено на пътищата с трошенокаменна настилка и пътищата на земно легло. Бюджетните ресурси на община Крумовград, както и на повечето малки общини в България са силно зависими от субсидиите от републиканския бюджет, ограничени са възможностите за реализация на собствени приходи за финансиране на значими инфраструктурни проекти.

Водоизточниците в община Крумовград са недостатъчни в количествено и качествено отношение. Централно водоснабдени са 38 населени места и едно е частично водоснабдено. Останалите се водоснабдяват от локални водоизточници, а през летните месеци се налага доставяне на вода с цистерни. Водоснабдителната мрежа се стопанисва от “Вик” ООД, гр. Крумовград, което е с държавно и общинско участие. Количествата на доставената вода за домакинствата в община Крумовград (85 л/чден) са по-високи от стойностите за областта и по-ниски от стойностите за страната (съответно 71 и 90 л/чден), като основен проблем е липсата на достатъчно водоизточници с качествена питейна вода. Канализационна мрежа има само общинския център гр. Крумовград, в останалите населени места се използват септични ями и попивни кладенци.

Всички населени места в община Крумовград са електроснабдени, което се осъществява от “Електроразпределение” ЕАД - Пловдив, клон Кърджали, район Крумовград. На територията на общината функционира ВЕЦ “Студен кладенец”, изградена на едноименния язовир. Нейната мощност от 60 мегавата и произвежда годишно 153,1 млн.квч електроенергия. Трансформацията на електроенергия от високо в средно напрежение се осъществява от подстанция “Крумовград”, която е свързана с електропроводи с ВЕЦ “Студен кладенец” и подстанция “Момчилград”. Подстанция “Крумовград” има обща трансформаторна мощност от 40 мегавата.

Изграждането и усъвършенстването на хидромелиоративния парк би довело до повишаване приходите на населението от произвежданата продукция. Основно напояването на този етап се извършва в землищата близо до поречието на р.Крумовица и до р.Арда по метода на разгъване на тръби за поливане. Не се използват достатъчно язовирните води. Няма изградени дружества за напояване, чиито членове биха стопанисвали и използвали язовирните води на по-ниска цена.

Община Крумовград се обслужва от регионалната телефонна мрежа с главна АТЦ Кърджали, възлова централа функционира в общинския център Крумовград, а крайните

централи са 13. Почти всички населени места са включени в системата за автоматично телефонно избиране. Достъпът до Интернет се осъществява посредством наети линии на “БТК” АД и мрежа, изградена от кабелни оператори. Възможностите за развитието на съобщителната мрежа са свързани с близостта до оптичната кабелна мрежа Хасково – Комотини.

ГЛАВА 2: СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА РАЙОНА

2.1. Демографски и социални характеристики

Поради специфичните особености на релефа, населените места в общината са разпокъсани и отдалечени. Най-отдалеченото село от общинския център е с.Бряговец - на 55 км. Автобус до там пътува веднъж дневно. Махалите са отдалечени една от друга и са с влошена пътна мрежа по между им.

Населението на община Крумовград за 2011 г. е 17 662 души. От тях 5 019 живеят в гр. Крумовград и 12 643 в селските населени места на общината.

Население на 15 и повече години и икономическа активност към 01.02.2011 г. по данни на НСИ от 2011 г.:

- Общо – 15 085;
- Икономически активни общо – 7 283;
- От тях заети – 5 921;
- Безработни – 1 332;
- Икономически неактивни – 7 802.

Наблюдава се тенденция на увеличаване на делът на лицата в над трудоспособна възраст, особено по селата. Там основно живеят самотни възрастни хора, които по-трудно успяват да организират ежедневието си.

2.1.1. Население

Намаляването на населението в община Крумовград, както и в цялата област Кърджали, започва след 1990 г. и продължава досега. Дължи се преди всичко на отрицателния естествен прираст и засилената миграция към вътрешността.

Таблица 1. Население на област Кърджали и община Крумовград

години	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
област Кърджали	163341	162332	161002	159878	158541	157463	156652	156008	154719	153571	152009
община Крумовград	19792	19549	19347	19107	18836	18594	18374	18198	17985	17574	17662

Източник: НСИ

2.1.2. Възрастов синтез на община Крумовград

Таблица 2.

население брой			население процент		
до 19 г	19-64 г.	над 65 г.	до 19 г.	19- 64 г.	над 65 г.

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

2009 г.	3 045	11 172	3 768	16,93%	62,12%	20,95%
2010 г.	3 884	10 642	3 048	22,10%	60,56%	17,34%
2011 г.	3 788	9 754	3 141	19,02%	61,65%	19,18 %

Източник: НСИ

Таблица 3. Възрастов синтез на област Кърджали

години	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
0-14 г.	28363	27255	26155	25192	24445	23671	23095	22861	22588	22502	21170
15-65 г.	113242	112690	112032	111704	110665	109934	109249	108804	107850	106463	104779
над 65 г.	21736	22387	22815	22982	23431	23858	24308	24343	24281	24606	26060

Източник: НСИ

2.1.3. Индекс на стареене, индекс на зависимост

Таблица 4.

Област и Пол	Коефициент на възрастова зависимост по области и пол, в перспектива до 2080 г.												
	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050	2055	2060	2065	2070	2075	2080
Кърджали	55.40	61.86	67.26	71.39	77.08	85.72	92.94	96.81	96.35	90.90	87.44	86.92	86.61
Мъже	49.98	55.31	60.27	64.50	70.91	80.11	86.96	90.35	89.71	84.13	80.46	80.08	80.51
Жени	61.13	68.80	74.65	78.62	83.46	91.45	99.06	103.45	103.16	97.85	94.63	93.98	92.89

Коефициентът на възрастова зависимост

Показва броя на лицата от населението в „зависимите“ възрасти (населението под 15 и на 65 и повече години) на 100 лица от населението в „независимите“ възрасти (от 15 до 64 години). Изчислява се в проценти.

Източник: НСИ

Таблица 5.

Област и Пол	Коефициент на възрастова зависимост (относно старшите възрасти) по области и пол, в перспектива до 2080 г.												
	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050	2055	2060	2065	2070	2075	2080
Кърджали	33.33	39.85	45.48	50.13	55.04	61.98	67.81	71.14	70.88	66.04	62.57	61.49	60.81
Мъже	27.73	33.20	38.44	43.15	48.61	55.96	61.40	64.28	63.84	58.89	55.22	54.30	54.33
Жени	39.24	46.92	52.92	57.45	61.68	68.13	74.37	78.18	78.09	73.38	70.13	68.91	67.47

Коефициент на възрастова зависимост (старши възрасти)

Показва броя на лицата на възраст 65 и повече години на 100 лица от населението на възраст от 15 до 64 години. Изчислява се в проценти.

Източник: НСИ

2.1.4. Население по пол

Таблица 6. Население по пол за община Крумовград

година	Население по пол в община Крумовград		
	общо	мъже	жени
2001	19 792	10 018	9 774
2002	19 549	9 864	9 685
2003	19 347	9 764	9 583
2004	19 107	9 609	9 498
2005	18 836	9 477	9 359
2006	18 594	9 335	9 259
2007	18 374	9 238	9 136
2008	18 198	9 158	9 040
2009	17 985	9 025	8 960
2010	17 574	8 797	8 777
2011	17 662	8 903	8 759

Източник: НСИ

2.1.5. Развитие на ражданията

Таблица 8. Раждания за периода 2001-2011г. в област Кърджали и община Крумовград

Раждания	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
област Кърджали	1572	1527	1591	1811	2100	1701	1525	1643	1617	1668	1700
община Крумовград	244	210	213	241	278	249	189	226	226	202	225

Източник: НСИ

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-A Гърция - България 2014- 2020

Таблица 9. Коефициент на раждаемост за Република България и област Кърджали (‰)

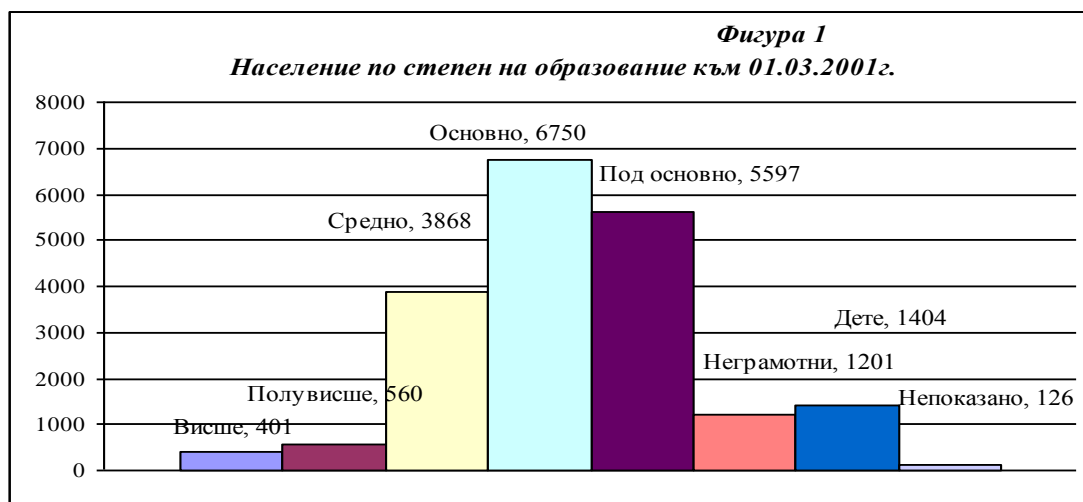
Раждания	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Република България	8,6	8,5	8,6	9	9,2	9,6	9,8	10,2	10,7	10	9,6
област Кърджали	10,9	9,1	9,6	10,7	10	10,8	10,8	11,3	11,1	10,4	9,5

Източник: НСИ

Тенденцията при ражданията е към намаляване на абсолютната стойност.

2.1.6. Ниво на образование, развитие

Образователното ниво на населението е ниско, като делът на специалистите с висше и полувисше образование е малък – общо 4.81% от населението на общината (продължаваща миграция в чужбина и в по-големите градове на страната). Групата на населението със средно образование (19.43%) е достатъчна, за да се гарантира с изпълнителски състав общинската икономика. Преобладаваща е групата на жителите с основно (33.91%) и начално образование – (28.12%). Неграмотните са 6.03%, а децата в предучилищна възраст - 7.05%. Непоказано е образователното ниво на 0.63% от населението.

Фигура 1. Степен на образование на населението

Специфични характеристики

- Недостатъчно развита транспортна инфраструктура, затрудняваща придвижването на учениците. Във връзка с това се създават условия за функциониране на средищни училища. Подобрява се осигуряването с училищни превозни средства за всички общини;
- Недостатъчно владеене на български език от голяма част от учениците;
- Обучение на учениците в част от училищата и главно в селските и отдалечени райони в поднормативни и слети паралелки, което снижава качеството на образованието;

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

- Трудности при формиране на норматив и наличие на учители неспециалисти поради малкия брой паралелки. Много от учителите в основните училища преподават по няколко предмета;
- В ЦДГ са с максимален и над максимален норматив деца в подготвителните групи, а в малките населени места – децата са обхванати в смесени групи;
- Затруднена комуникация с детските градини поради недостатъчната им осигуреност с компютърна техника и достъп до интернет;
- Нисък социален статус на част от населението, което дава осезателно отражение върху мотивацията за учебен труд;
- Недостатъчна осигуреност с учебници на учениците от гимназиален етап поради материални затруднения на семействата, което поставя учениците в неравни условия, влияе негативно върху подготовката и мотивацията им за учене.

➤

Таблица 10. Училища, паралелки, учители и учащи в община Крумовград

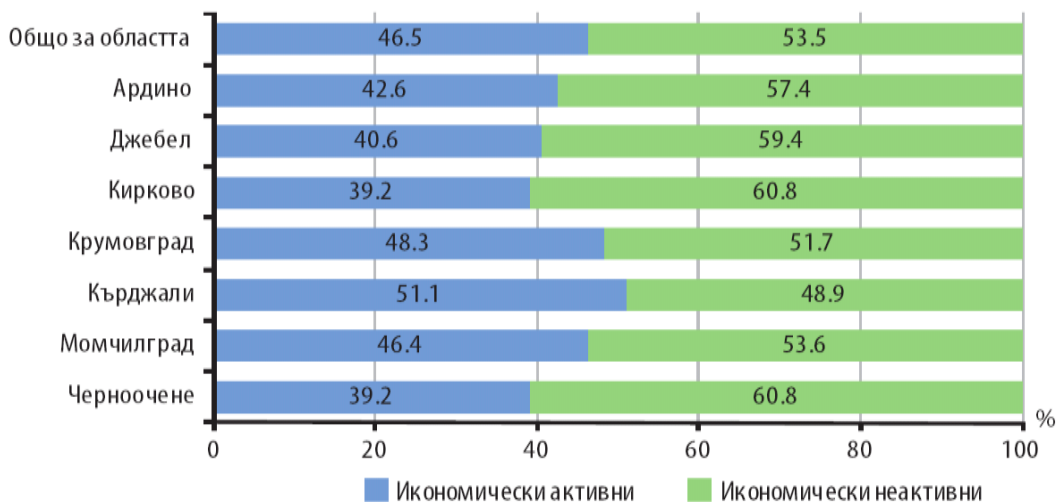
Година	Училища	I - IV клас				V - VII клас				
		паралелки	учители	учащи		паралелки	учители	учащи		завършили основно образование
				общо	в т.ч. жени			общо	в т.ч. жени	
2012-2013	11	28	45	679	334	31	67	716	346	149
2013-2014	11	28	46	681	340	33	70	702	328	149
2014-2015	11	29	46	653	294	34	69	720	343	157
2015-2016	11	30	47	677	319	33	68	673	331	187
Година	IX - XII клас					завършили основно образование				
	паралелки	учители	учащи							
			общо	в т.ч. жени						
2012-2013	13	23	343	190	72					
2013-2014	19	41	408	212	139					
2014-2015	17	22	321	178	75					
2015-2016	13	22	327	174	67					

Източник: сайт на Община Крумовград

2.1.7. Икономическа активност на населението

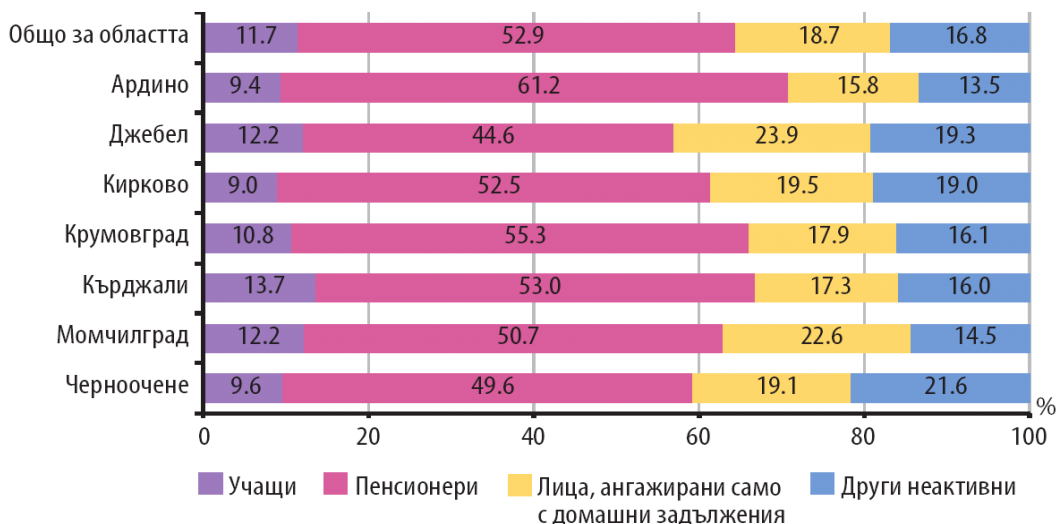
По данни от преброяването през 2011г. общият брой население на 15 и повече навършени години в община Крумовград е 17 662 души и представлява 48.3% от населението на общината.

Икономически активното население обхваща всички лица на 15 и повече навършени години, които са заети или безработни. По този показател община Крумовград е над средната стойност за област Кърджали – 46.5%.

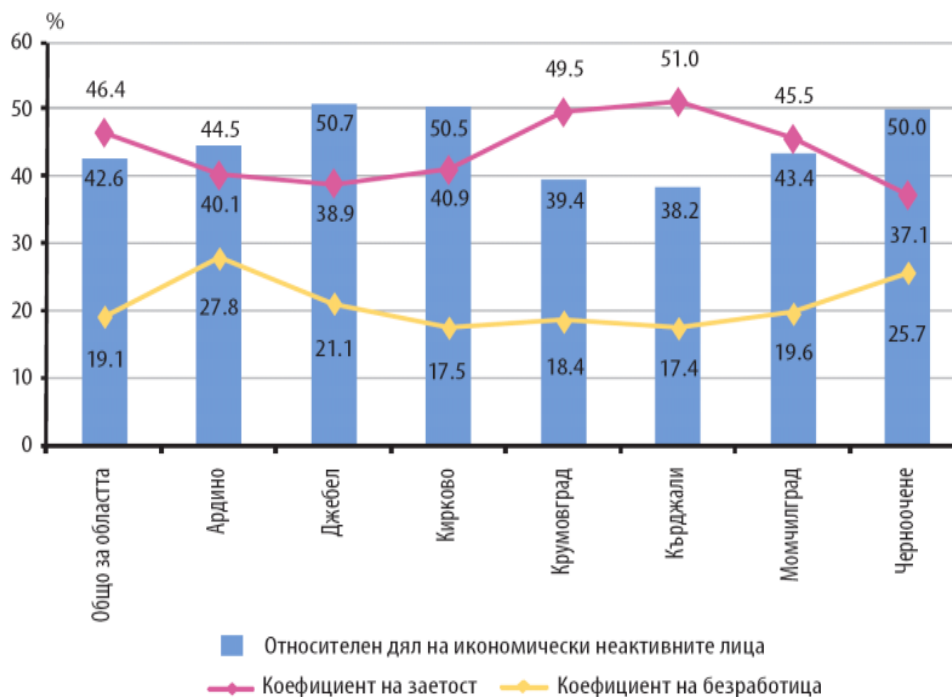
Фигура 2. Структура на населението на 15 и повече навършени години по икономическа активност и общини, 2011 г. (%), източник: НСИ

По отношение на икономически неактивните лица, община Крумовград заема челно място при пенсионерите (55.3%).

Фигура 3. Структура на икономически неактивните лица на възраст 15 и повече навършени години по общини (%), 2011 г., източник: НСИ

Най-висок е коефициентът на заетост в община Кърджали - 51.0%, или с 4.6 процентни пункта по-висок от този за областта. Община Крумовград се намира на второ място с 49.5%. Най-нисък коефициент на заетост има в общините Черноочене (37.1%) и Джебел (38.9%).

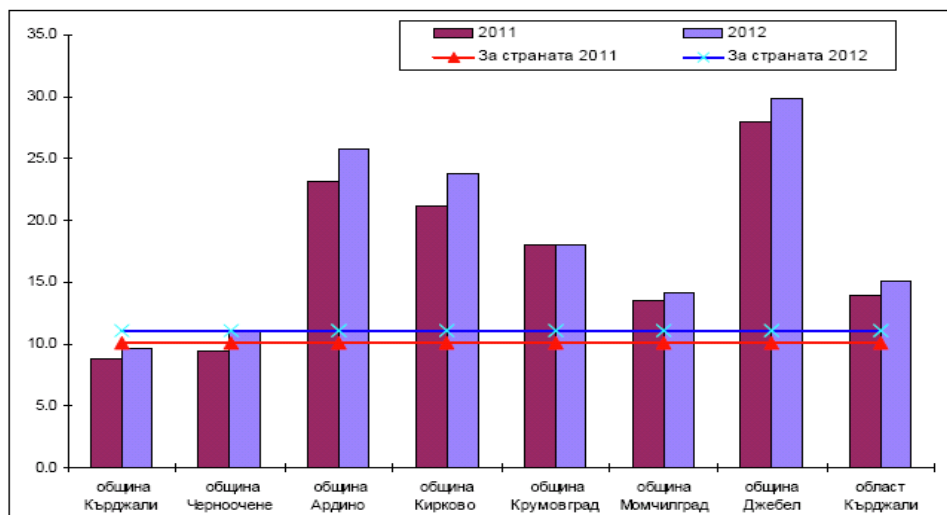
Фигура 4. Коефициент на заетост и безработица и относителен дял на икономически неактивните лица по общини (%), 2011 г., източник: НСИ

С най-голям дял на зетите се отличава секторът на преработващата промишленост, следван от селското, рибно и горско стопанство, както и строителството, търговията и ремонта автомобили и мотоциклети. С най малък дял се отличават секторите: операции с недвижими имоти, култура, спорт и развлечение.

2.1.8. Безработица

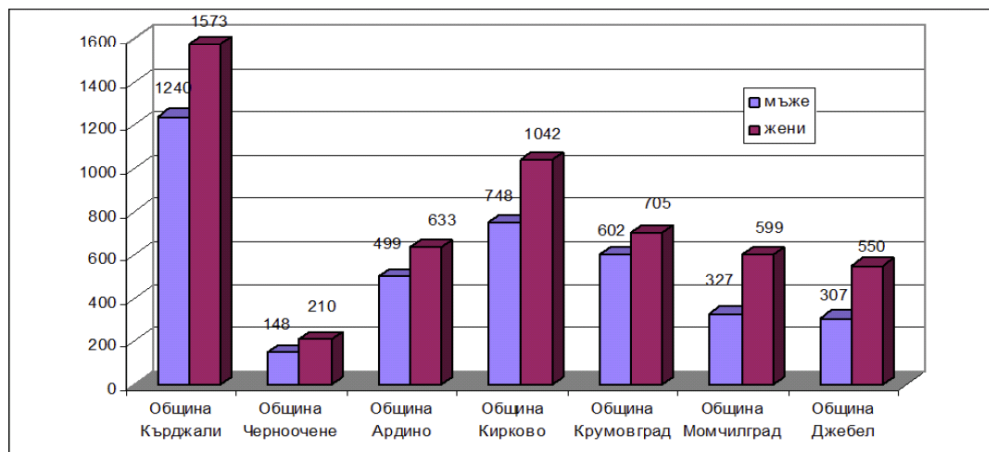
Равнището на безработица е важен показател за икономическата ситуация във всяка една административно-териториална единица. През последните години в община Крумовград броят на безработните се запазва относително висок.

Равнището на безработица в общината през 2012 г. е 18%. Тази стойност е над средната за страната (11.1%) и по-висока от тази за област Кърджали (15.1%). Стойността за общината е значително по-ниска в сравнение с други общини в областта - Джебел (29.9%), Кирково (23.0%), Ардино (25.8%). В това отношение с по-добри показатели са само общините Кърджали (9.7%) и Черноочене (11.0%) и Момчилград (14.2%).

Фигура 5. Относителен дял на безработните в общините на област Кърджали, източник: ДРСЗ - Хасково

Броят на регистрираните безработни жени превишава този на регистрираните безработни мъже, както в община Крумовград, така и във всички общини в Кърджалийска област. Това се дължи най-вече на по-ниското образование и квалификация на женското население.

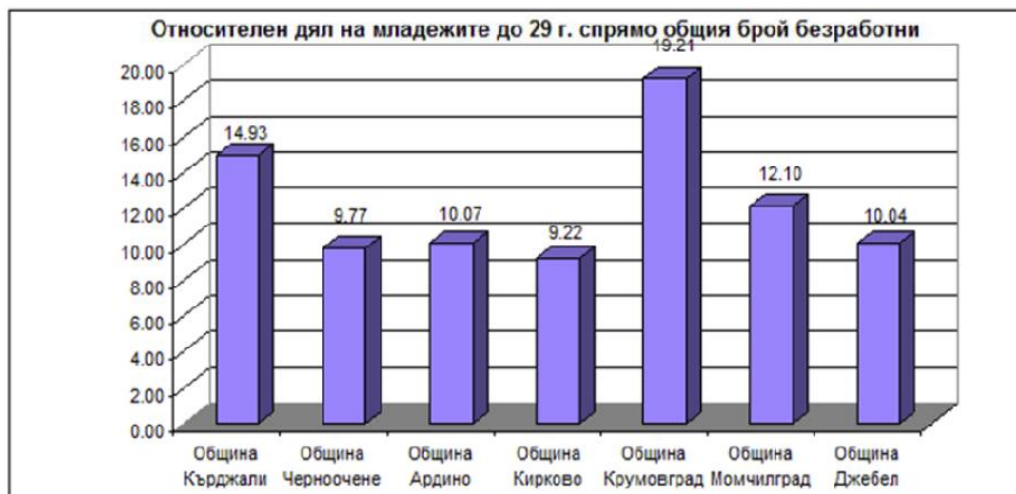

Фигура 6. Регистрирани безработни мъже и жени в бюрата по труда в област Кърджали, източник: ДРСЗ - Хасково

По отношение на възрастовите характеристики, най-голям е относителният дял на регистрираните безработни от възрастовите групи над 55 години и 50-54 години. Както в останалите части на страната, хората в пред пенсионна възраст най-трудно намират работа. В

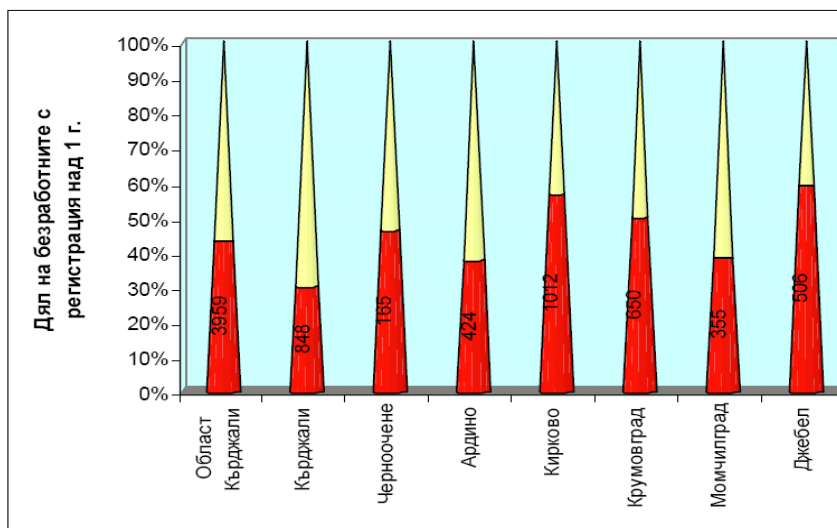

този случай община Крумовград не прави изключение от общите тенденции в страната и областта. Освен населението в пред пенсионна възраст, като рисков контингент от гледна точка на безработицата са и младежите до 29 години. Като допълнителен неблагоприятен фактор за общината и областта като цяло е по-ниското образование и квалификация на младите хора. Относителният дял на безработните младежи до 29 години в общината е 19.21%. По този показател община Крумовград се нарежда на първо място в областта.

Фигура 7. Относителен дял младежите до 29 г. спрямо общия брой безработни, източник: ДРСЗ - Хасково

Към рисковите групи се отнасят и регистрираните продължително безработни (над 1 година). В областта най-голям е техният дял в малките общини, в т.ч. и Крумовград. Продължително безработните обикновено са с по-ниска степен на образование и квалификация и това се явява пречка за бързото им адаптиране към изискванията на работодателите.

Фигура 8. Дял на безработните, регистрирани над 1 година, източник: ДРСЗ - Хасково

Анализът на данните за община Крумовград показва, че проблемите с безработицата се решават особено трудно в малките общини и населени места. Мерките в тази насока трябва да съчетават възможностите за откриване на нови работни места с изпълнението на програми за повишаването на образованието на населението и неговата професионална подготовка.

2.1.9. Характеристика на жилищата 2011 г.

По данни на НСИ за 2012 г. броят жилищни сгради е 7 753, като статистиката за предната година показва, че 53% от жилищния фонд е обитаван. През 2011 г. едва 805 сгради са преброени в града, като мнозинството от фонда е на територията на селата. Гъстотата на населението е 20.7 души/кв.км.:

- Полезна площ – 809 064 кв.м.;
- Жилищна – 637 923 кв.м.;
- Спомагателна – 137 824 кв.м.;
- Площ на кухня – 33 017 кв.м.

През 2011 г. 96.1% от застрояването е до два етажа. Едноетажните сгради са 1 525, докато двуетажните са 5 923. Триетажните са едва 267. Ниската етажност е обусловена от големите парцели, предоставящи възможност за площно, а не високоетажно строителство. Жилищата се разделят и по брой стаи, като най-многобройни са четиристайните и тристайните. Те са съответно 3 155 и 2 162, като следват и многостайните и двустайните, 1 791 и 1 691 броя. Жилищата с пет и една стаи са най-малко, общо са 978, като пет стаи имат 745 жилища, а една – 223 броя.

Основен проблем в общината е липсата на достатъчно водоизточници с качествена питейна вода. Канализационна мрежа има общинския център гр. Крумовград и в селата Вранско, Полковник Желязово, Егрек, Студен кладенец и частично в Токачка, Аврен, Гулийка, Сливарка, Поточница и Странджево. В останалите населени места се използват септични ями.

В гр. Крумовград и селата, в които има канализационна мрежа, тоалетните са вътрешни. В отдалечените и по-малки населени места тоалетните са външни.

Населението в община Крумовград се отоплява предимно с твърдо гориво - дърва и въглища.

Община Крумовград се обслужва от регионалната телефонна мрежа с главна АТЦ Кърджали, възлова централа функционира в общинския център Крумовград, а крайните централи са 13. Три моблни оператора осигуряват почти 100% покритие и предлагат като услуга достъп до интернет. Възможностите за развитието на съобщителната мрежа са свързани с близостта на оптичната кабелна мрежа Хасково – Кавала, която да осигурява качествени международни връзки, необходими за бизнеса, образованието и управлението на територията. Делът на жилищата в областта с достъп до интернет е по-нисък от средните нива за България. Към 01.02.2011 г. с достъп са 31.7% спрямо 43.9% средно за страната. Жилищата с достъп до компютър са 35.3% спрямо 46.6 за страната (данни: НСИ, преброяване 2011 г.).

Като вжен фактор, подкрепящ развитието на бизнеса в региона и създаващ условия за въвеждането на съвременни информационни услуги и технологии, телекомуникационната мрежа се нуждае от допълнително развитие, иновации и модернизирание.

2.1.10. Население под прага на бедността

В настоящия документ жизненият стандарт в област Кърджали е разгледан от гледна точка на нивото на бедност в областта и дела на хората, живеещи в материални лишения, сравнени с общото ниво за страната. По този начин се демонстрира каква част от домакинствата могат да си позволят да покрият своите нужди и каква част от тях живеят под средното за страната ниво на жизнен стандарт (Табл. 11).

Таблица 11.

	Едно лице				Двама възрастни с две деца под 14 години			
	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2010 г.
Общо за страната	2,548	3,318	3,540	3,405	5,351	6,968	7,434	7,150
област Кърджали	2,190	2,388	2,444	2,636	4,600	5,015	5,132	5,536

Източник: НСИ

Видно от представените данни за линията на бедност общо за страната и тази в област Кърджали е, че единичните лица, както и семействата с по 2 деца под 14-годишна възраст, живеят под определената линия на бедност в страната. Най-ниска е разликата през 2007 г. – 358 лв. за едно лице и 769 лв за семейство с 2 деца под 14 години. Най-висока е през 2009 г. - 1 096 за едно лице и 2302 лв. за семейство с 2 деца под 14 години. Забелязва се подобрене в показателя за последната година с налични статистически данни от 2010 г. – увеличение от 327 лв. за едно лице и 688 за семейство с 2 деца под 14 години.

Таблица 12.

	2007 г.		2008 г.		2009 г.		2010 г.					
	общо	мъже жени	общо	мъже жени	общо	мъже жени	общо	мъже жени				
Общо												
За страната	41.2	39.6	42.8	41.9	40.1	43.5	45.7	44.2	47.2	43.6	42.5	44.6
област												

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

Кърджали	35.6	37.3	33.8	49.0	47.9	50.2	69.2	68.1	70.3	38.6	36.7	40.6
----------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

Източник: НСИ

По отношение процента на населението в област Кърджали, живеещо с материални лишения, впечатление правят флукуациите през разглежданите години. Докато през 2007 г. този процент е под средния за страната, то през следващите две е значително по-висок от този в страната.

2.1.11. Отпадане от училище

По данни на НСИ и Регионалното управление на образованието (РУО) - Кърджали, общият брой на отпадналите ученици в община Крумовград за периода 2012-2016 г. е 86.

За учебната 2012/2013 година са отпаднали от училище 29 ученици, а през 2013/2014 – 12. Наблюдава се намаляване на броя на децата с проблеми в образованието, което до голяма степен се дължи на практиката да не се отразяват отсъствията на учениците.

Таблица 13. Брой отпаднали ученици

години	брой учащи
2012-2013	29
2013-2014	12
2014-2015	30
2015-2016	15
общо	86

Източник: РУО – Кърджали

2.. Икономически данни

2.2.1. БВП на глава от населението в региона

Брутният вътрешен продукт на човек от населението в община Крумовград е на относително ниски нива спрямо средните за страната. Въпреки това общината бележи подобрение – през последните години се наблюдава нарастване на разходите за материални дълготрайни активи в основните сектори на икономиката. Равнището на безработица (11%) е над средното за страната, но ниската стойност на нетните приходи от продажба на наето лице са косвен показател за по-ниска производителност и конкурентоспособност на местната икономика и продукцията, произвеждана в общината.

В разгара на кризата (2011 г.) заетостта в общината е една от най-ниските в страната, но през последните две години се наблюдава подобрение, като заетостта вече доближава 45% при населението на 15 и повече години. Официалните данни за безработицата показват трудно обясними ниски нива, но и самата статистика поставя под въпрос верността на данните. Разминаването донякъде се обяснява и с много ниската степен на икономическа активност, което означава, че много хора, които не работят, не се броят официално като безработни.

През последните години се отчита известен ръст на броя на предприятията, но общината продължава да се характеризира с малко на брой предприятия спрямо населението, които са с по-ниска производителност и конкурентоспособност на фона на средното за страната. Наблюдава се известна обвързаност на икономическите реалности в общината с политическите процеси в страната, например при обществените проекти в строителството и политиката към тютюнопроизводителите.

2.2.2. БДС по сектор, развитие

В секторен план, с водещо значение за икономиката на общината са тютюнопроизводството и преработващата промишленост, и по-конкретно хранително-вкусовата промишленост и текстилната и шивашката промишленост. Данните за пазара на труда сочат, че промишлеността осигурява сравнително повече работни места спрямо страната, докато търговията не съумява да достигне нивата на заетост, които се наблюдават в други области. Според относителния дял на нетните приходи от продажби, тежестта на най-значимите отрасли в областната икономика има следния вид през 2011 г.:

- Преработваща промишленост – 39.92% (повишение с около 4% спрямо 2009 г.);
- Търговия и ремонт – 33% (повишение с 3% спрямо 2009 г.);
- Строителство – 9.37% (съществен спад спрямо 2009 г., с около 8.5%);
- Транспорт и съобщения – 3.4% (устойчив дял спрямо 2009 г., когато този сектор е представлявал 3,56% от областната икономика);

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

➤ Селско, ловно, горско и рибно стопанство – 3.10% (повишение спрямо 2009 г., когато е бил 2.34%).

Брутната добавена стойност (БДС) е мярка за приноса на отделен производител, икономическа дейност, институционален сектор в БВП. БДС представлява разлика между стойността на произведените през даден период стоки и услуги (продукция) и стойността на изразходваните за тяхното производство стоки и услуги (междинно потребление). Брутната добавена стойност, за разлика от нетната добавена стойност, включва потреблението на основен капитал през периода. Показателят Брутна добавена стойност е измерител на жизнеността на икономиката и в този смисъл разглеждането му е от съществено значение за стопанския анализ на област Кърджали.

Таблица 14. Брутна добавена стойност (в милиони лева)

	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.
България	46 401	57 733	58 695	60 716	64 830
ЮЦР	7 345,7	8 145.0	8 240.1	8 545.4	.....
Обл. Кърджали	584,7	.....	.....	.....	.....

Източник: НСИ

БДС е и един от начините да се проследи доколко доминирането на определени сектори има отношение към степента на бедност или богатство в този регион.

Данните за 2009 г. (последните, с които разполагаме) показват, че безспорен лидер за област Кърджали (51%), както и за повечето области, е секторът на услугите. Аграрният сектор заема малък дял от БДС, но в областта е значително по-висок в сравнение с други региони. Същевременно се наблюдава корелация между размера на аграрния сектор от една страна и икономическото развитие на областта и бедността от друга. Аграрният сектор през 2009 г. представлява 19.2 % от общата БДС на област Кърджали и бележи спад в сравнение с 2007 г., когато е 25,9%. Голяма част от земеделската земя е под наем или аренда (90% от тяхната ИЗП). Дейността е насочена към отглеждане на основни земеделски култури и едро животновъдство. Растениевъдството в областта е доминирано от ориенталския тютюн и има почти монокултурен характер. Други по-широко застъпени култури в областта са зърнено-хлебните и зърнено-фуражните култури (главно пшеница и ръж), както и зеленчуците (най-вече картофи и пипер). Трайните насаждения като лозя, овощни дървета и маслодайни култури са с незначителен дял, но с потенциал за разширяване. До 2009 г. се отчита непрекъснат спад в животноводството и най-вече свиневъдството, но след това има устойчивост. Пчеларството се развива с бързи темпове до 2009 г., а след това, включително и през 2011 г. има спад в сравнение с предходни години. Индустрията има около 30% дял в БДС на областта, а през 2007 г. е била 25,1%. Преработвателните предприятия ползват като суровини продуктите от селското стопанство, а леката промишленост – предимно текстилни суровини от внос или произвеждани извън региона. Характерно за местната икономика и през 2011 г. е концентрацията на промишленото производство главно в общинските центрове и най-вече в община Кърджали.

2.2.3. Икономически дейности (описание)

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

Област Кърджали е богата на природни изкопаеми и е с изградени традиции в сферата на преработващата и добивната промишленост. Значителен икономически растеж бележат строителството и предприятията от текстилната, трикотажната и хранително-вкусовата промишленост. Областта има най-добрите традиции в България в отглеждането на ориенталски тютюни и суровинна база за развитието на цветната металургия, златодобива, дърводобива, преработката на нерудни изкопаеми, машиностроенето и леката промишленост.

Важно място в икономическото развитие на област Кърджали заема преработващата промишленост. В този отрасъл са направени най-много разходи за дълготрайни материални активи. Фирмите от отрасъла са специализирани в преработката на нерудни и рудни изкопаеми и производство на олово, цинк, калай и техните сплави, злато, пластмасови изделия, продукти от бентонит, перлит и зеолит, както и изделия след металообработка.

Значимите за региона подотрасли на преработващата промишленост са текстилната и шивашката промишленост, където е и значителна част от чуждестранните преки инвестиции - Гърция, Турция, Германия и Холандия.

Фирмите от сектора за производство на хранителни продукти, напитки и тютюневи изделия са ориентирани предимно в хлебопроизводство, сладкарство, млекопреработване, месопреработване и преработка на тютюн.

Най-динамично развиващият се сектор в област Кърджали е строителството. В този сектор разходите за дълготрайни материални активи за последната година са удвоени.

Най-голям брой регистрирани стопански единици са в сектор Търговия на дребно, ремонт на лични вещи и стоки за домакинството. Основните дейности са търговия на дребно и едро.

Следващият сектор по значимост за Област Кърджали е Транспорт и съобщения. Той е сред най-прогресиращите през последните години. Разходите за ДМА за 2005 г. в сектора са се повишили почти четири пъти.

Добивната промишленост е представена с добива на нерудни изкопаеми и оловно-цинкова руда.

Дърводобивът е много добре развит. Дървеният материал се изнася за вътрешността на страната и в чужбина, като дървесината не се преработва дълбочинно в региона. Дърводобивът е дейност, с която се занимават предимно държавните лесничества, които на територията на Област Кърджали са шест.

Състояние и тенденции на икономиката в община Крумовград

Брутният вътрешен продукт произведен в община Крумовград през 2001 г. е 40 059 000 лв. Брутният вътрешен продукт на човек от населението за същата година е в размер на 2024 лв. и по този показател заема 127 място от общо 262 общини в България.

През 2003 г. са реализирани нетни приходи от продажби в размер на 17,5 млн. лв. или 0,9 хил. лв. на един жител, което е 12 пъти по-малко от средното за страната. Динамиката на показателя показва тенденция за устойчиво нарастване за периода 1999-2003 г., като в сравнение с базовата година увеличението е 3.5 пъти.

Броят на регистрираните в община Крумовград стопански субекти е 929, от които 99,4% са частни, в т.ч 10% са чуждестранни. Активни са 263 фирми, от които 95 са микрофирми (със заети до 10 човека). Като едноличен търговец са регистрирани 90% от стопанските субекти. Най-голям е относителният дял на регистрираните фирми в търговията

(45%), транспортните фирми (22%), общественото хранене и хотелиерството (15%) и селското стопанство (5%).

Структуроопределящ отрасъл в местната икономика е селското стопанство, доминирано от тютюнопроизводството. Представени са обувната и шивашката промишленост.

През последните няколко години най-мощен стопански фактор в община Крумовград е „Дънди прешъс металс“ ЕАД. Сключените договори за услуги с местни фирми от компанията са 46. Те са свързани със следните услуги - строителни дейности: общи работи, храна, пране, хотелски услуги, поддръжка на автомобили, доставка на офис консумативи и дребна железария, строителни работи, консултантски услуги. Обща стойност на услугите е 5 780 хил. лв. Наетите жилища в община Крумовград от „Дънди прешъс металс“ ЕАД, в това число апартаменти и етажи от къщи, са 66. Средна цена на наема на месец е 520 лева.

На базата на меморандум „Дънди Прешъс Металс“ ЕАД има подписан рамков договор с община Крумовград и годишно осигурява по 500 хил. лева за общински проекти, свързани с инфраструктурата, образованието и здравеопазването. Освен това фирмата подкрепя финансово и професионалната гимназия по транспорт в града. 50% от концесионната такса също се връща в граничната община.

Ключов проблем със сериозна социално-икономическа значимост е и бъдещето на тютюнопроизводството, както и устойчивото използване на горските ресурси.

За постигането на икономически растеж се очаква да допринесат паневропейските коридори №9 и №8, които да повлияят благоприятно на развитието на бизнеса, както с привличането на инвестиции от чужди и български предприемачи и развитие на подизпълнителски вериги и доставчици, така и достъпа до външни пазари за експорт на продукцията от местните предприятия.

Възможностите за постигане на устойчив икономически растеж са свързани с развитието на селското стопанство като сектор с потенциал за нарастване в общинската икономика. Перспективите за икономическо развитие са свързани с насърчаване възникването и развитие на свързани отрасли в селското и горското стопанство и преработвателната промишленост.

Основните проблеми пред местната икономика са:

- Ниско общоикономическо развитие на общината и липса на диверсифицирана икономика;
- Отдалеченост от голям икономически и административен център;
- Ниска конкурентоспособност на местните стопански субекти, остарелият сграден фонд и амортизирано оборудване, както и ниското технологично ниво;
- Ниско образователно ниво на заетите;
- Липса на финансови ресурси за технологично обновяване;
- Ниско ниво на инвестиционна активност от страна на външни инвеститори.

2.2.4. Заетост, развитие по отрасли на икономически дейности

В община Крумовград е развита леката промишленост, която е специализирана в производството на обувни и шивашки изделия. Предприятията са средни и са съсредоточени в гр. Крумовград. Материално-техническата база е добра и отговаря на технологичните

изисквания. Дейността на фирмите е насочена основно към износ на база поръчки на ишлеме и произвежданата промишлена продукция е под капацитетните им възможности.

Предприятия на обувната промишленост в общината са "Хан Крум" АД и "Крумица" АД. Те изработват саи на ишлеме за италианската фирма "Аделки". "Крумица" АД е с минимално държавно участие и средно месечно произвежда 40 хил.чифта саи. "Хан Крум" АД е изцяло частна фирма и средно месечното производство е 50- 60 хил.чифта саи. "Сутекс" ООД и "Клант" ЕООД произвеждат трикотажни облекла. Те са изцяло частни предприятия и работят на ишлеме за чуждестранни фирми. Заетите в леката промишленост са 908 души. Основен проблем пред фирмите е ниската стойност на продукцията на ишлеме, което не позволява да се извършва реинвестиция. В общината има изградени малък брой микропредприятия за производство на хляб, хлебни изделия и безалкохолни напитки.

Наетите местни жители на община Крумовград от фирмата „Дънди прешъс металс“ ЕАД са 155, от тях жени – 15. Те са директно ангажирани. От началото на 2018 г. са наети още 41 работници. Индиректно работещи за подизпълнители на „Дънди прешъс металс“ са 232 души, 48 от които са жени. Вече работи откритият рудник за добив на злotosъдържащи руди Ада тепе край Крумовград, а до края на 2018 г. ще бъде произведен и първия концентрат в обогатителната фабрика. През 2017 г. в „Дънди прешъс металс Крумовград“ ЕАД са инвестирани 80 млн. долара. На Ада тепе ще бъдат изградени две пречиствателни станции. Първата е за битово-фекални води, а втората ще се използва при нужда от заустване на води в коритото на река Крумовица като водата, достигаща от реката, ще бъде с качество на питейна. За работа в рудника вече са назначени над 170 човека. В добивната част на Ада тепе ще бъдат ангажирани около 210 - 220 души, като от тях само около десетина не са от района на Крумовград. За всички видове професии има достатъчно качествени кандидати от община Крумовград, с изключение на електроперсонала, поради което се търсят кадри от гр. Кърджали, тъй като са необходими 22-23 специалисти за електроподдръжката. При дейността на рудник Ада тепе ще се използват едни от най-съвременните технологии. Затова успоредно с неговото изграждане и с изграждането на обогатителната фабрика е организирана и подготовка на персонала - практическо обучение на операторите и шофьорите на модерната минно-добивна техника.

Строителство

Част от строителната дейност на територията на Общината се осъществява от фирма "БКС" ЕООД. Дружеството притежава мощности (техника, транспорт, складови помещения). Заетите са над 80 души. Със строителна дейност се занимават и други частни фирми като: ЕТ "ФиС Инженеринг", ЕТ "Внимание", ЕТ "Дурал" и ЕТ "Совастрой". В тях са заети около 40 души.

Растениевъдство

Тютюнопроизводството дава икономическия облик и характеристика на общината. Тютюнът е основната култура, която осигурява средства за препитание на голяма част от населението. През последните години тютюнопроизводството бележи ръст в развитието си, което е резултат от осигурения пазар за произведената продукция, традициите в отрасъла и опита на производителите. В община Крумовград се произвежда висококачествен ориенталски тютюн от типа "Баши-бали", произход Крумовград. Продукцията се котира високо както на вътрешния, така и на международния пазар. Крумовградските тютюни са основен и незаменим компонент при производството на най-известните и реномирани марки цигари.

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

Дългогодишният опит и целенасочената селекция са довели до създаване на редица утвърдени сортове ориенталски тютюни, произход Крумовград, които се отличават с изключителна биологична пластичност и добри пушателни качества.

Ежегодно в общината се рекултивират над 25 000 дка земеделски земи и се произвежда над 3 000 тона тютюн. Производствените възможности са далеч по-големи, като може да се достигне и по-високо производство, ако не се допускат ежегодните слабости при изкупуването и окачествяването на продукцията. Селскостопанските производители проявяват все по-голям интерес към развитието и на алтернативно земеделие, като възможност за осигуряване на по-високи доходи и трудова заетост. През последните години са създадени насаждения и се отглеждат ефективно бял риган на площ от 500 дка, жълт кантарион над 30 дка, маточина над 50 дка, шипка 50 дка. Ежегодно се рекултивират площи с пипер над 500 дка, градинска чубрица над 500 дка и др. Тези култури не могат да бъдат алтернатива на тютюна, тъй като в производството им се ангажира много малко работна ръка.

Животновъдство

Полупланинският релеф на община Крумовград е подходящ за развитие на животновъдството. Слабата механизация и автоматизация, големите разходи за отглеждане на животни и не добре функциониращият пазар оказват неблагоприятно влияние на броя на отглежданите животни и произвежданата продукция. Най-добре развити са говедовъдството и овцевъдството. В началото на 2004 година броят на говедата е 7374, в т.ч. крави 4295, и на овцете – 14 480. Въпреки екологично чистия район, в общината няма създадени животновъдни ферми. Животните са пръснати по частните земеделски стопанства и се отглеждат основно за лични нужди. Произведеното мляко не се изкупува, което лишава производителите от възможността за реализация на произведената продукция и за получаване на субсидии. На територията на общината няма изградени предприятия за преработка на произведената селскостопанска продукция.

2.2.5. Основни характеристики на селските дейности

Община Крумовград се намира в полупланински район, където местната икономика е силно зависима от земеделието като източник на доходи и заетост. В земеделски стопанства са ангажирани 54.2% от заетите.

Земеделските земи в общината са 382 228 дка, в т.ч. обработваема земя 147545 дка (38.6%), мери и пасища 141 140 дка (36.9%), гори в земеделски фонд 93 543 дка (24.5%). Поливните площи са 3000 дка, но хидромелиоративната система е силно амортизирана. Основният прилаган поливен метод е разгъване на тръби за поливане. На територията на общината са изградени 60 микроязовира, които могат да се използват за напояване. Възстановяването на хидромелиоративната мрежа е свързано с привличане на инвестиции и следва да се съобрази с особеностите на дребните земеделски стопанства.

По форма на собственост 19% от земеделската земя е частна, 60% е общинска (почти напълно се формира от т.нар. общински остатъчен фонд), а 21% е държавна.

Основна част от обработваемата земя е заета с тютюн (26 583 дка). Отглеждат се лечебни растения (700 дка бял риган и 70 дка шипки и 25 дка маточина), овощни насаждения (562 дка), лозя (270 дка), други трайни насаждения (823 дка), пипер (270 дка) и чубрица (70 дка).

Броят на регистрираните тютюнопроизводители е 4 031 души, а квотата за 2004 г. е 4370т. За общината са характерна изключително силна зависимост на селскостопанските

производители от тютюнопроизводството. Съществува положителен опит в култивирането на лечебни растения, подправки и зеленчуци. Тези култури са алтернатива за заетост на малка част от земеделските стопани.

Собствеността върху земята е раздробена и преобладават стопанствата, които обработват по-малко от 10 декара. Под аренда се обработват 2009 дка. Въпреки, че през последните години броят на малогабаритната и средногабаритната техника се е увеличил, липсва съвременна техника за провеждане на агротехнически мероприятия с по-продължителен ефект, което сериозно намалява ефективността на стопанската дейност.

Обработват се по-плодородните земи, а нископродуктивната земя се изоставя, като изоставените земи към края на 2001 г. са над 3 600 дка. Ерозионните процеси, провокирани от наклонения терен намаляват площите обработваема земя. Отсъствието на крупни земеделски стопанства, намалява производителността на труда и възможностите за реализиране на по-ниска себестойност на продукцията, както и за нейната пазарна реализация.

Животновъдството има по-малък дял в произведената селскостопанска продукция. Представени са почти всички видове домашни животни, като доминира говедовъдството и овцевъдството. Към началото на 2005 г. броят на отглежданите домашни животни е както следва: говеда 7 204 броя, в т.ч. крави 4 371, овце 16 563 бр.

Намаляването на броя на животните през последните 15 години затихва като процес, но затрудненията, свързани с реализацията на продукцията, продължава да бъде основен проблем пред животновъдите.

Животните се отглеждат в семейни стопанства, няма големи ферми. В преобладаваща част от случаите животните се отглеждат при примитивни условия, липсва контрол на качеството на произвежданата продукция. Познанията на стопаните са недостатъчни, липсва адекватна информация за възможностите за прилагане на нови технологии.

Основните проблеми пред селското стопанство са:

Семейните земеделски стопанства са от затворен тип, не се провеждат агротехнически мероприятия, което води до ниски добиви.

Пазарната реализация на селскостопанската продукция е силно затруднена, като предлаганите цени често са под себестойността на продукцията. Изключение е реализацията на произведения тютюн, където изкупната кампания е на задоволително ниво.

Липсва модерна селскостопанска техника и съвременен сграден фонд, както и финансови ресурси за технологично обновяване на земеделските стопанства. Липсват познания за адекватно провеждане на агротехническите мероприятия.

Семейните ферми не са пазарно ориентирани. Не се прилагат мерки за подобряване и поддържане на породния състав, което не позволява увеличаване на количеството на произвежданата продукция.

Изложените проблеми провокират негативна тенденция за неефективно използване на обработваемата земя, влошаване на техническата обезпеченост на селското стопанство и намаляване на добивите. В животновъдството тенденциите са за продължаващо влошаване на породния състав и добивите.

Перспективите за развитие на селското стопанство на община Крумовград са свързани със запазване на водещото значение на тютюнопроизводството, предвид на натрупания опит и обществените нагласи, въвеждане на алтернативни култури, като лечебни растения, подправки и зеленчуци. Подобряването на конкурентоспособността на селскостопанския отрасъл е свързано с разнообразяване на отглежданите култури и преход към интензивно земеделие, предимно чрез:

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

- Производство на екологично чиста селскостопанска продукция, при спазване на технологичните изисквания;
- Култивиране на лечебни растения, като алтернативна форма на заетост и редуциране на безработицата, както за незаетите, така и за значителна част от тютюнопроизводителите;
- Активен инвестиционен маркетинг за привличане на частни инвестиции в земеделски стопанства и малки предприятия за преработка на селскостопанска продукция;

- Наличието на значителен земеделски фонд представлява ресурс за привличането на външни инвестиции за изграждане на големи стопанства. Важно значение за развитието на селското стопанство има и развитието на свързаните отрасли, предимно хранително-вкусовата промишленост и селския туризъм.

2.2.5. Основни характеристики на вторичния сектор (преработващ)
Описани са по-горе.

2.2.7. Основни характеристики на третичния сектор.
Описани са по-горе.

2.3. Специфични особености на района

2.3.1. Специални групи от населението

Етническата структура на населението оказва влияние върху начина на живот и поведение на населението в определена административно-териториална единица. Особено силно изразена е връзката между етническата принадлежност и репродуктивната нагласа и поведение на населението.

Област Кърджали и община Крумовград притежават някои особености на етническата си структура в сравнение с тази на България. От представената по-долу таблица, ясно се вижда по-високия относителен дял на населението от турската етническа група в общината и областта спрямо средния за страната. Тази особеност, характерна за общините в Източните Родопи, има значение за процеса на възпроизводство на населението. Запазените традиции в репродуктивната нагласа и поведение на местното население са основен фактор за поддържаната по-висока раждаемост от средната за страната. Етническата принадлежност оказва влияние и върху външната миграция на населението в общината и областта, както и неговата трудовата заетост, образование и др.

Таблица 15. Численост и дял на етническите групи според преброяването на населението през 2011 г.

	Численост	Дял (в %)
Общо	17 823	100.00
Българи	3 968	22.26
Турци	10 161	57.01
Цигани	36	0.20
Други	97	0.54

	Численост	Дял (в %)
Не се самоопределят	223	1.25
Не отговорили	3 338	18.73

Източник: НСИ

2.3.2. Културно-социални особености

За културно-историческото наследство на община Крумовград свидетелстват над 2 хиляди експоната, подредени в музейна сбирка с изложбена площ 250 кв.м. и обособени в отдели археология, нова история и етнография. Сбирката е открита през 1971 г. и се помещава в сграда строена през 1901 г., декларирана за паметник на културата през 1982 г.

На територията на община Крумовград са разположени 31 археологически обекта и 12 архитектурни паметници, имащи статут на паметници на културата с местно значение. Разкрити са останки от тракийски светилища, надгробни могили, некрополи и средновековни крепости, които свидетелстват за интензивен и продължителен живот през всички исторически епохи. В централната част на гр.Крумовград е разкрито праисторическо селище с материали от неолита, палеолита и бронзовата ера. Интересни тракийски култови паметници са нишите, изсечени в отвесни скали по поречието на р. Арда.

Групов паметник на културата с местно значение са къщи на ул."Съединение" в историческата зона на гр.Крумовград, тютюневи складове, джамията "Сейтляр Джамиси", строена през 1855 г., декларирани през 2002 г.

Архитектурно-строителни и художествени паметници са църквата "Св.Иван Рилски" в гр.Крумовград, построена през 1934 г., църквата "Св.Илия" в с.Аврел, построена през 1870 г. и църквата "Св. Атанасий" в с.Черничево, построена през 1847-1848 г. В с. Егрек се намират римски мост и воденици, декларирани за паметници на културата през 1982 г.

Ежегодно през м.май в гр.Крумовград се провежда събор на народното творчество, в който индивидуални изпълнители, певчески и танцови колективи представят местни родопски, тракийски и турски песни и танци. В събора вземат участие както изпълнители от общината, така и от съседни общини, различни региони на страната и гости от чужбина.

Най-значимото културно събитие в Крумовград, с двадесет и пет годишна история са традиционните културни празници " Крумовградски светлини ", провеждани ежегодно в навечерието на 24 май. Форумът привлича културни дейци от различни области на изкуството.

Културни дейности на територията на общината се организират в 12 читалища, всяко от които разполага с библиотека с библиотечен фонд между 4 и 10 хил. тома, като читалището в гр. Крумовград разполага с почти 50 хил. тома. Читалищата в селата са разположени в сгради общинска собственост, а читалището в общинския център разполага със собствена сграда. Читалищата в гр. Крумовград и по-големите села разполагат с кинозалони.

2.3.3. Друго

Туризъм

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-A Гърция - България 2014- 2020

Туристическото предлагане на територията на общината не е сериозно застъпено и туризмът формира незначителна част от приходите. По данни от Националния статистически институт в общината има едно средство за подслон с капацитет от 70 легла, в което през 2003 г. са реализирани общо 1 831 нощувки, в т.ч. 333 на чужденци. През 2004 г. се наблюдава увеличение на нощувките до 2 514, в т.ч. 495 на чужденци.

Не се използва потенциалът за развитие на селския и екологичния туризъм, поради липсата на средства за създаване на настанителна база и липса на инвеститорски интерес в областта на туристическото предлагане на територията на общината. Наличието на антропогенни и природни ресурси не кореспондира с изградена туристическа инфраструктура и настанителна база, наблюдава се остър недостиг на квалифициран персонал.

Потенциалът за развитие на туризма на територията на общината е свързан предимно със създаване и промоция на екотуристически продукти и културни маршрути. Перспективите за развитие на туристическия бизнес са свързани предимно с разработването на наличните културно-исторически и антропогенни ресурси и предлагане на регионален туристически продукт в рамките на сътрудничество с останалите общини от района на Източни Родопи.

2.4. Открити проблеми

Основните проблеми пред местната икономика са:

- Ниско общоикономическо развитие на общината и липса на диверсифицирана икономика;
- Отдалеченост от голям икономически и административен център;
- Ниска конкурентоспособност на местните стопански субекти, остарелият сграден фонд и амортизирано оборудване, както и ниското технологично ниво;
- Ниско образователно ниво на заетите;
- Липса на финансови ресурси за технологично обновяване;

- Ниско ниво на инвестиционна активност от страна на външни инвеститори.

Ключов проблем със сериозна социално-икономическа значимост е и бъдещето на тютюнопроизводството, както и устойчивото използване на горските ресурси.

За постигането на икономически растеж се очаква да допринесе изграденият ГКПП “Маказа” и функционирането на международен транспортен коридор №8, който да повлияе благоприятно на развитието на бизнеса, както с привличането на инвестиции от гръцки и български предприемачи и развитие на подизпълнителски вериги и доставчици, така и достъпа до външни пазари за експорт на продукцията от местните предприятия.

Възможностите за постигане на устойчив икономически растеж са свързани с развитие на селското стопанство, като сектор с потенциал за нарастване в общинската икономика. Перспективите за икономическо развитие са свързани с насърчаване възникването и развитие на свързани отрасли в селското и горското стопанство и преработвателната промишленост.

2.5. Синтез на глава 2

Поради специфичните особености на релефа, населените места в общината са разпокъсани и отдалечени. Най-отдалеченото село от общинския център е с.Бряговец - на 55 км. Махалите са отдалечени една от друга и са с влошена пътна мрежа по между им.

Населението на община Крумовград за 2011 г. е 17 662 души. От тях 5 019 живеят в гр. Крумовград и 12 643 в селските населени места на общината.

Населението на 15 и повече години и икономическа активност към 01.02.2011 г. по данни на НСИ от 2011 г., е както следва:

- Общо – 15 085;
- Икономически активни общо – 7 283;
- От тях заети – 5 921;
- Безработни – 1 332;
- Икономически неактивни – 7 802.

Наблюдава се тенденция на увеличаване на делът на лицата в над трудоспособна възраст, особено по селата. Там основно живеят самотни възрастни хора, които по-трудно успяват да организират ежедневието си.

Намаляването на населението в община Крумовград, както и в цялата област Кърджализапочва след 1990 г. и продължава досега. Дължи се преди всичко на отрицателния естествен прираст и засилената миграция към вътрешността и чужбина.

Населението по пол се разпределя както следва: от общо 17 662 жители на общината, 8 903 са мъже и 8 759 – жени.

Тенденцията при ражданията е към намаляване на абсолютната стойност.

Образователното ниво на населението е ниско, като делът на специалистите с висше и полувисше образование е малък – общо 4.81% от населението на общината. Групата на населението със средно образование (19.43%) е достатъчна, за да се гарантира с изпълнителски състав общинската икономика. Преобладаваща е групата на жителите с основно (33.91%) и начално образование – (28.12%). Неграмотните са 6.03%, а децата в предучилищна възраст - 7.05%. Непоказано е образователното ниво на 0.63% от населението.

Специфични характеристики за община Крумовград са:

➤ Недостатъчно развита транспортна инфраструктура, затрудняваща придвижването на учениците. Във връзка с това се създават условия за функциониране на средищни училища. Подобрява се осигуряването с училищни превозни средства за всички общини;

- Недостатъчно владеене на български език от голяма част от учениците;
- Обучение на учениците в част от училищата и главно в селските и отдалечени райони в поднормативни и слети паралелки, което снижава качеството на образованието;
- Трудности при формиране на норматив и наличие на учители неспециалисти поради малкия брой паралелки. Много от учителите в основните училища преподават по няколко предмета;
- В ЦДГ са с максимален и над максимален норматив деца в подготвителните групи, а в малките населени места – децата са обхванати в смесени групи;
- Затруднена комуникация с детските градини поради недостатъчната им осигуреност с компютърна техника и достъп до интернет;
- Нисък социален статус на част от населението, което дава осезателно отражение върху мотивацията за учебен труд;

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

➤ Недостатъчна осигуреност с учебници на учениците от гимназиален етап поради материални затруднения на семействата, което поставя учениците в неравни условия, влияе негативно върху подготовката и мотивацията им за учене.

Икономически активното население обхваща всички лица на 15 и повече навършени години, които са заети или безработни. По този показател община Крумовград е над средната стойност за област Кърджали – 46.5%. По отношение на икономически неактивните лица, община Крумовград заема челно място при пенсионерите (55.3%). Най-висок е коефициентът на заетост в община Кърджали - 51.0%, или с 4.6 процентни пункта по-висок от този за областта. Община Крумовград се намира на второ място с 49.5%.

Равнището на безработица в общината през 2012 г. е 18%. Тази стойност е над средната за страната (11.1%) и по-висока от тази за област Кърджали (15.1%). Стойността за общината е значително по-ниска в сравнение с други общини в областта. Броят на регистрираните безработни жени превишава този на регистрираните безработни мъже, както в община Крумовград, така и във всички общини в Кърджалийска област. Това се дължи най-вече на по-ниското образование и квалификация на женското население.

По отношение на възрастовите характеристики, най-голям е относителният дял на регистрираните безработни от възрастовите групи над 55 години и 50-54 години. В този случай община Крумовград не прави изключение от общите тенденции в страната и областта. Като допълнителен неблагоприятен фактор за общината и областта като цяло е по-ниското образование и квалификация на младите хора. Относителният дял на безработните младежи до 29 години в общината е 19.21%. По този показател община Крумовград се нарежда на първо място в областта.

Анализът на данните за община Крумовград показва, че проблемите с безработицата се решават особено трудно в малките общини и населени места.

По данни на НСИ за 2012 г. броят жилищни сгради е 7 753, като статистиката за предната година показва, че 53% от жилищния фонд е обитаван. През 2011 г. едва 805 сгради са преброени в града, като мнозинството от фонда е на територията на селата. Гъстотата на населението е 20.7 души/кв.км.:

- Полезна площ – 809 064 кв.м.;
- Жилищна – 637 923 кв.м.;
- Спомагателна – 137 824 кв.м.;
- Площ на кухня – 33 017 кв.м.

Основен проблем в общината е липсата на достатъчно водоизточници с качествена питейна вода. Канализационна мрежа има общинския център и 4 села, частично изградена е в 6 села. В останалите населени места се използват септични ями. В гр. Крумовград и селата, в които има канализационна мрежа, тоалетните са вътрешни. В отдалечените и по-малки населени места тоалетните са външни.

Населението се отоплява предимно с твърдо гориво - дърва и въглища.

Община Крумовград се обслужва от регионалната телефонна мрежа с главна АТЦ Кърджали, а крайните централи са 13. С почти 100% покритие са трите мобилни оператора, те предлагат и безжичен интернет.

Възможностите за развитието на съобщителната мрежа са свързани с близостта на оптичната кабелна мрежа Хасково - Кавала. Като фактор, подкрепящ развитието на бизнеса в региона и създаващ условия за въвеждането на съвременни информационни услуги и

технологии, телекомуникационната мрежа се нуждае от допълнително развитие, иновации и модернизирание.

От наличните данни за линията на бедност общо за страната и тази в област Кърджали е видно, че единичните лица, както и семействата с по 2 деца под 14-годишна възраст, живеят под определената линия на бедност в страната. Най-ниска е разликата през 2007 г. – 358 лв. за едно лице и 769 лв за семейство с 2 деца под 14 години. Най-висока е през 2009 г. -1 096 за едно лице и 2302 лв. за семейство с 2 деца под 14 години. Забелязва се подобрене в показателя за последната година с налични статистически данни от 2010 г. – увеличение от 327 лв. за едно лице и 688 за семейство с 2 деца под 14 години.

По данни на НСИ и РУО - Кърджали, общият брой на отпадналите ученици в общината за периода 2012-2016 г. е 86.

БВП на човек от населението е на относително ниски нива спрямо средните за страната. Въпреки това, общината бележи подобрене – през последните години се наблюдава нарастване на разходите за материални дълготрайни активи в основните сектори на икономиката. Равнището на безработица (11%) е над средното за страната, но ниската стойност на нетните приходи от продажба на наето лице са косвен показател за по-ниска производителност и конкурентоспособност на местната икономика и продукцията, произвеждана в общината.

В разгара на кризата (2011 г.) заетостта в общината е една от най-ниските в страната, но през последните две години се наблюдава подобрене, като заетостта вече доближава 45% при населението на 15 и повече години.

През последните години се отчита известен ръст на броя на предприятията, но общината продължава да се характеризира с малко на брой предприятия спрямо населението, които са с по-ниска производителност и конкурентоспособност на фона на средното за страната.

В секторен план, с водещо значение за икономиката на общината са тютюнопроизводството и преработващата промишленост, и по-конкретно хранително-вкусовата промишленост и текстилната и шивашката промишленост. Данните за пазара на труда сочат, че промишлеността осигурява сравнително повече работни места спрямо страната, докато търговията не съумява да достигне нивата на заетост, които се наблюдават в други области. Според относителния дял на нетните приходи от продажби, тежестта на най-значимите отрасли в областната икономика има следния вид през 2011 г.:

- Преработваща промишленост – 39.92% (повишение с около 4% спрямо 2009 г.);
- Търговия и ремонт – 33.0% (повишение с 3% спрямо 2009 г.);
- Строителство – 9.37% (съществен спад спрямо 2009 г., с около 8.5%);
- Транспорт и съобщения – 3.4% (устойчив дял спрямо 2009 г., когато този сектор е представлявал 3,56% от областната икономика);

- Селско, ловно, горско и рибно стопанство – 3.10% (повишение спрямо 2009 г., когато е бил 2.34%).

Данните за 2009 г. (последните, с които разполагаме) показват, че безспорен лидер за област Кърджали (51%), както и за повечето области, е секторът на услугите. Аграрният сектор заема малък дял от БДС, но в областта е значително по-висок в сравнение с други региони. Същевременно се наблюдава корелация между размера на аграрния сектор от една страна и икономическото развитие на областта и бедността от друга. Аграрният сектор през 2009 г. представлява 19.2% от общата БДС на област Кърджали и бележи спад в сравнение с 2007 г.

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

когато е 25,9%. Голяма част от земеделската земя е под наем или аренда (90% от тяхната ИЗП). Дейността е насочена към отглеждане на основни земеделски култури и едро животновъдство. Растениевъдството в областта е доминирано от ориенталския тютюн и има почти монокултурен характер. Други по-широко застъпени култури в областта са зърнено-хлебните и зърнено-фуражните култури (главно пшеница и ръж), както и зеленчуците (най-вече картофи и пипер). Трайните насаждения като лозя, овощни дървета и маслодайни култури са с незначителен дял, но с потенциал за разширяване. До 2009 г. се отчита непрекъснат спад в животноводството и най-вече свиневъдството, но след това има устойчивост. Пчеларството се развива с бързи темпове до 2009 г., а след това, включително и през 2011 г. има спад в сравнение с предходни години. Индустрията има около 30% дял в БДС на областта, а през 2007 г. е била 25,1%. Преработвателните предприятия ползват като суровини продуктите от селското стопанство, а леката промишленост – предимно текстилни суровини от внос или произвеждани извън региона. Характерно за местната икономика и през 2011 г. е концентрацията на промишленото производство главно в общинските центрове и най-вече в община Кърджали.

Област Кърджали е богата на природни изкопаеми и е с изградени традиции в сферата на преработващата и добивната промишленост. Значителен икономически растеж бележат строителството и предприятията от текстилната, трикотажната и хранително-вкусовата промишленост. Областта има най-добрите традиции в България в отглеждането на ориенталски тютюни и суровинна база за развитието на цветната металургия, златодобива, дърводобива, преработката на нерудни изкопаеми, машиностроенето и леката промишленост.

Важно място в икономическото развитие на област Кърджали заема преработващата промишленост. В този отрасъл са направени най-много разходи за дълготрайни материални активи. Фирмите от отрасъла са специализирани в преработката на нерудни и рудни изкопаеми и производство на олово, цинк, калай и техните сплави, злато, пластмасови изделия, продукти от бентонит, перлит и зеолит, както и изделия след металообработка.

Значимите за региона подотрасли на преработващата промишленост са текстилната и шивашката промишленост, където е и значителна част от чуждестранните преки инвестиции – Гърция, Турция, Германия и Холандия.

Фирмите от сектора за производство на хранителни продукти, напитки и тютюневи изделия са ориентирани предимно в хлебопроизводство, сладкарство, млекопреработване, месопреработване и преработка на тютюн.

Най-динамично развиващият се сектор в област Кърджали е строителството. В този сектор разходите за дълготрайни материални активи за последната година са удвоени.

Най-голям брой регистрирани стопански единици са в сектор Търговия на дребно, ремонт на лични вещи и стоки за домакинството. Основните дейности са търговия на дребно и едро.

Следващият сектор по значимост за Област Кърджали е Транспорт и съобщения. Той е сред най-прогресиращите през последните години. Разходите за ДМА за 2005 г. в сектора са се повишили почти четири пъти.

Добивната промишленост е представена с добива на нерудни изкопаеми и оловно-цинкова руда.

Дърводобивът е много добре развит. Дървеният материал се изнася за вътрешността на страната и в чужбина, като дървесината не се преработва дълбочинно в региона.

Дърводобивът е дейност, с която се занимават предимно държавните лесничейства, които на територията на Област Кърджали са шест.

БВП, т произведен в община Крумовград през 2001 г., е 40 059 000 лв., а на човек от населението за същата година е в размер на 2 024 лв. и по този показател заема 127 място от общо 262 общини в България.

През 2003 г. са реализирани нетни приходи от продажби в размер на 17,5 млн. лв. или 0,9 хил. лв. на един жител, което е 12 пъти по-малко от средното за страната. Динамиката на показателя показва тенденция за устойчиво нарастване за периода 1999-2003 г., като в сравнение с базовата година увеличението е 3.5 пъти.

Броят на регистрираните в община Крумовград стопански субекти е 929, от които 99,4% са частни, в т.ч 10% са чуждестранни. Активни са 263 фирми, от които 95 са микрофирми (със заети до 10 човека). Като едноличен търговец са регистрирани 90% от стопанските субекти. Най-голям е относителният дял на регистрираните фирми в търговията (45%), транспортните фирми (22%), общественото хранене и хотелиерството (15%) и селското стопанство (5%).

Структуроопределящ отрасъл в местната икономика е селското стопанство, доминирано от тютюнопроизводството. Представени са обувната и шивашката промишленост.

През последните няколко години най-мощен стопански фактор в община Крумовград е „Дънди прешъс металс“ ЕАД. Сключените договори за услуги с местни фирми от компанията са 46. Те са свързани със следните услуги - строителни дейности: общи работи, храна, пране, хотелски услуги, поддръжка на автомобили, доставка на офис консумативи и дребна железария, строителни работи, консултантски услуги. Обща стойност на услугите е 5 780 хил. лв. Наетите жилища в община Крумовград от „Дънди прешъс металс“ ЕАД, в това число апартаменти и етажи от къщи, са 66. Средна цена на наема на месец е 520 лева.

На базата на меморандум „Дънди Прешъс Металс“ ЕАД има подписан рамков договор с община Крумовград и годишно осигурява по 500 хил. лева за общински проекти, свързани с инфраструктурата, образованието и здравеопазването. Освен това фирмата подкрепя финансово и професионалната гимназия по транспорт в града. 50% от концесионната такса също се връща в граничната община.

Ключов проблем със сериозна социално-икономическа значимост е бъдещето на тютюнопроизводството, както и устойчивото използване на горските ресурси.

За постигането на икономически растеж се очаква да допринесат паневропейските коридори №9 и №8, които да повлияят благоприятно на развитието на бизнеса, както с привличането на инвестиции от чужди и български предприемачи и развитие на подизпълнителски вериги и доставчици, така и достъпа до външни пазари за експорт на продукцията от местните предприятия.

Възможностите за постигане на устойчив икономически растеж са свързани с развитието на селското стопанство като сектор с потенциал за нарастване в общинската икономика. Перспективите за икономическо развитие са свързани с насърчаване възникването и развитие на свързани отрасли в селското и горското стопанство и преработвателната промишленост.

Основните проблеми пред местната икономика са:

- Ниско общо икономическо развитие на общината и липса на диверсифицирана икономика;
- Отдалеченост от голям икономически и административен център;

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

- Ниска конкурентоспособност на местните стопански субекти, остарелият сграден фонд и амортизирано оборудване, както и ниското технологично ниво;
- Ниско образователно ниво на заетите;
- Липса на финансови ресурси за технологично обновяване;
- Ниско ниво на инвестиционна активност от страна на външни инвеститори.

В община Крумовград е развита леката промишленост, която е специализирана в производството на обувни и шивашки изделия. Предприятията са средни и са съсредоточени в гр. Крумовград. Материално-техническата база е добра и отговаря на технологичните изисквания. Дейността на фирмите е насочена основно към износ на база поръчки на ишлема и произвежданата промишлена продукция е под капацитетните им възможности. Заетите в леката промишленост са 908 души. Основен проблем е ниската стойност на продукцията на ишлема, което не позволява да се извършва реинвестиция. В общината има изградени малък брой микропредприятия за производство на хляб, хлебни изделия и безалкохолни напитки.

Наетите местни жители на община Крумовград от фирмата „Дънди прешъс металс“ ЕАД са 155, от тях жени – 15. От началото на 2018 г. са наети още 41 работници. Индиректно работещи за подизпълнители на „Дънди прешъс металс“ са 232 души, 48 от които са жени. Вече работи откритият рудник за добив на злotosъдържащи руди Ада тепе край Крумовград, а до края на 2018 г. ще бъде произведен и първия концентрат в обогатителната фабрика. През 2017 г. в „Дънди прешъс металс Крумовград“ ЕАД са инвестирани 80 млн. долара. На Ада тепе се изграждат две пречиствателни станции. Първата е за битово-фекални води, а втората ще се използва при нужда от заустване на води в коритото на река Крумовица като водата, достигаща от реката, ще бъде с качество на питейна.

За работа в рудника вече са назначени над 170 човека. В добивната част на Ада тепе ще бъдат ангажирани около 210 - 220 души, като от тях само около десетина не са от района на Крумовград. За всички видове професии има достатъчно качествени кандидати от община Крумовград, с изключение на електроперсонала, за който се търсят кадри от гр. Кърджали - 22-23 специалисти за електроподдръжка. При дейността на рудник Ада тепе ще се използват едни от най-съвременните технологии. Затова успоредно с неговото изграждане и с изграждането на обогатителната фабрика е организирана и подготовка на персонала - практическо обучение на операторите и шофьорите на модерната минно-добивна техника.

Част от строителната дейност на територията на Общината се осъществява от фирма "БКС" ЕООД. Дружеството притежава мощности (техника, транспорт, складови помещения). Заетите са над 80 души. Със строителна дейност се занимават и други частни фирми като. В тях са заети около 40 души.

Тютюнопроизводството дава икономическия облик и характеристика на общината. Тютюнът е основната култура, която осигурява средства за препитание на голяма част от населението. През последните години тютюнопроизводството бележи ръст в развитието си, което е резултат от осигурения пазар за произведената продукция, традициите в отрасъла и опита на производителите. В община Крумовград се произвежда висококачествен ориенталски тютюн от типа "Баши-бали", произход Крумовград. Продукцията се котира високо както на вътрешния, така и на международния пазар. Крумовградските тютюни са основен и незаменим компонент при производството на най-известните и реномирани марки цигари.

Ежегодно в общината се рекултивират над 25 000 дка земеделски земи и се произвежда над 3 000 тона тютюн. Производствените възможности са далеч по-големи, като може да се достигне и по-високо производство, ако не се допускат ежегодните слабости при

изкупуването и окачествяването на продукцията. Селскостопанските производители проявяват все по-голям интерес към развитието и на алтернативно земеделие, като възможност за осигуряване на по-високи доходи и трудова заетост. През последните години са създадени насаждения и се отглеждат ефективно бял риган на площ от 500 дка, жълт кантарион над 30 дка, маточина над 50 дка, шипка 50 дка. Ежегодно се рекултивират площи с пипер над 500 дка, градинска чубрица над 500 дка и др. Тези култури не могат да бъдат алтернатива на тютюна, тъй като в производството им се ангажира много малко работна ръка.

Полупланинският релеф на община Крумовград е подходящ за развитие на животновъдството. Слабата механизация и автоматизация, големите разходи за отглеждане на животни и не добре функциониращият пазар оказват неблагоприятно влияние на броя на отглежданите животни и произвежданата продукция. Най-добре развити са говедовъдството и овцевъдството. В началото на 2004 година броят на говедата е 7374, в т.ч. крави 4295, и на овцете – 14 480. Въпреки екологично чистия район, в общината няма създадени животновъдни ферми. Животните са пръснати по частните земеделски стопанства и се отглеждат основно за лични нужди. Произведеното мляко не се изкупува, което лишава производителите от възможността за реализация на произведената продукция и за получаване на субсидии. На територията на общината няма изградени предприятия за преработка на произведената селскостопанска продукция.

Община Крумовград се намира в полупланински район, където местната икономика е силно зависима от земеделието като източник на доходи и заетост. В земеделски стопанства са ангажирани 54.2% от заетите.

Земеделските земи в общината са 382 228 дка, в т.ч. обработваема земя 147545 дка (38.6%), мери и пасища 141 140 дка (36.9%), гори в земеделски фонд 93 543 дка (24.5%). Поливните площи са 3000 дка, но хидромелиоративната система е силно амортизирана. Основният прилаган поливен метод е разгъване на тръби за поливане. На територията на общината са изградени 60 микроязовира, които могат да се използват за напояване. Възстановяването на хидромелиоративната мрежа е свързано с привличане на инвестиции и следва да се съобрази с особеностите на дребните земеделски стопанства.

По форма на собственост 19% от земеделската земя е частна, 60% е общинска (почти напълно се формира от т.нар. общински остатъчен фонд), а 21% е държавна.

Основна част от обработваемата земя е заета с тютюн (26 583 дка). Отглеждат се лечебни растения (700 дка бял риган и 70 дка шипки и 25 дка маточина), овощни насаждения (562 дка), лозя (270 дка), други трайни насаждения (823 дка), пипер (270 дка) и чубрица (70 дка).

Броят на регистрираните тютюнопроизводители е 4 031 души, а квотата за 2004 г. е 4370 тона. За общината са характерна изключително силна зависимост на селскостопанските производители от тютюнопроизводството. Съществува положителен опит в култивирането на лечебни растения, подправки и зеленчуци. Тези култури са алтернатива за заетост на малка част от земеделските стопани.

Собствеността върху земята е раздробена и преобладават стопанствата, които обработват по-малко от 10 декара. Под аренда се обработват 20 09 дка. Въпреки, че през

последните години броят на малогабаритната и средно габаритната техника се е увеличил, липсва съвременна техника за провеждане на агротехнически мероприятия с по-продължителен ефект, което сериозно намалява ефективността на стопанската дейност.

Обработват се по-плодородните земи, а нископродуктивната земя се изоставя, като изоставените земи към края на 2001 г. са над 3 600 дка. Ерозионните процеси, провокирани от наклонения терен, намаляват площите обработваема земя. Отсъствието на крупни земеделски стопанства, намалява производителността на труда и възможностите за реализиране на по-ниска себестойност на продукцията, както и за нейната пазарна реализация.

Животновъдството има по-малък дял в произведената селскостопанска продукция. Представени са почти всички видове домашни животни, като доминира говедовъдството и овцевъдството. Към началото на 2005 г. броят на отглежданите домашни животни е както следва: говеда 7 204 броя, в т.ч. крави 4 371, овце 16 563 бр. Намаляването на броя на животните през последните 15 години затихва като процес, но затрудненията, свързани с реализацията на продукцията, продължава да бъде основен проблем пред животновъдите. Животните се отглеждат в семейни стопанства, няма големи ферми. В преобладаваща част от случаите животните се отглеждат при примитивни условия, липсва контрол на качеството на произвежданата продукция. Познанията на стопаните са недостатъчни, липсва адекватна информация за възможностите за прилагане на нови технологии.

Основните проблеми пред селското стопанство са:

➤ Семейните земеделски стопанства са от затворен тип, не се провеждат агротехнически мероприятия, което води до ниски добиви;

➤ Пазарната реализация на селскостопанската продукция е силно затруднена, като предлаганите цени често са под себестойността на продукцията. Изключение е реализацията на произведения тютюн, където изкупната кампания е на задоволително ниво;

➤ Липсва модерна селскостопанска техника и съвременен сграден фонд, както и финансови ресурси за технологично обновяване на земеделските стопанства. Липсват познания за адекватно провеждане на агротехническите мероприятия;

➤ Семейните ферми не са пазарно ориентирани. Не се прилагат мерки за подобряване и поддържане на породния състав, което не позволява увеличаване на количеството на произвежданата продукция.

Изложените проблеми провокират негативна тенденция за неефективно използване на обработваемата земя, влошаване на техническата обезпеченост на селското стопанство и намаляване на добивите. В животновъдството тенденциите са за продължаващо влошаване на породния състав и добивите.

Перспективите за развитие на селското стопанство на община Крумовград са свързани със запазване на водещото значение на тютюнопроизводството, предвид на натрупания опит и обществените нагласи, въвеждане на алтернативни култури, като лечебни растения, подправки и зеленчуци. Подобряването на конкурентоспособността на селскостопанския отрасъл е свързано с разнообразяване на отглежданите култури и преход към интензивно земеделие, предимно чрез:

➤ Производство на екологично чиста селскостопанска продукция, при спазване на технологичните изисквания;

➤ Култивиране на лечебни растения, като алтернативна форма на заетост и редуциране на безработицата, както за незаетите, така и за значителна част от тютюнопроизводителите;

➤ Активен инвестиционен маркетинг за привличане на частни инвестиции в земеделски стопанства и малки предприятия за преработка на селскостопанска продукция;

➤ Наличието на значителен земеделски фонд представлява ресурс за привличането на външни инвестиции за изграждане на големи стопанства. Важно значение за развитието на селското стопанство има и развитието на свързаните отрасли, предимно хранително-вкусовата промишленост и селския туризъм.

Област Кърджали и община Крумовград притежават някои особености на етническата си структура в сравнение с тази на България. От намерените данни ясно се вижда по-високият относителен дял на населението от турската етническа група в общината и областта спрямо средния за страната. Тази особеност, характерна за общините в Източните Родопи, има значение за процеса на възпроизводство на населението. Запазените традиции в репродуктивната нагласа и поведение на местното население са основен фактор за поддържаната по-висока раждаемост от средната за страната. Етническата принадлежност оказва влияние и върху външната миграция на населението в общината и областта, както и неговата трудовата заетост, образование и др.

Според преброяването на населението през 2011 г. в община Крумовград като българи се самоопределят 22.26%, като турци – 57.01%, като роми – 0.20%, не се самоопределят 1.25%, а 18.73% не са отговорили на този въпрос.

За културно-историческото наследство на община Крумовград свидетелстват над 2 хиляди експоната, подредени в музейна сбирка с изложбена площ 250 кв.м. и обособени в отдели археология, нова история и етнография. Сбирката е открита през 1971 г. и се помещава в сграда строена през 1901 г., декларирана за паметник на културата през 1982 г.

На територията на община Крумовград са разположени 31 археологически обекта и 12 архитектурни паметници, имащи статут на паметници на културата с местно значение. Разкрити са останки от тракийски светилища, надгробни могили, некрополи и средновековни крепости, които свидетелстват за интензивен и продължителен живот през всички исторически епохи. В централната част на гр.Крумовград е разкрито праисторическо селище с материали от неолита, палеолита и бронзовата ера. Интересни тракийски култови паметници са нишите, изсечени в отвесни скали по поречието на р. Арда.

Групов паметник на културата с местно значение са няколко стари къщи, тютюневи складове и една джамия, а архитектурно-строителни и художествени паметници са църквите в селата Аврен, Черничево и Егрек.

Ежегодно през м.май в гр.Крумовград се провежда събор на народното творчество, в който се представят местни родопски, тракийски и турски песни и танци с участие както изпълнители от общината, така и от съседни общини, различни региони на страната и гости от чужбина. Най-значимото културно събитие в Крумовград, с 25-годишна история, са традиционните културни празници "Крумовградски светлини", провеждани ежегодно в навечерието на 24 май. Форумът привлича културни дейци от различни области на изкуството.

Културни дейности на територията на общината се организират в 12 читалища, всяко от които разполага с библиотека с библиотечен фонд между 4 и 10 хил. тома, като читалището в гр. Крумовград разполага с почти 50 хил. тома. Читалищата в селата са разположени в

сгради общинска собственост, а читалището в общинския център разполага със собствена сграда. Читалищата в гр. Крумовград и по-големите села разполагат с кинозалони.

Туристическото предлагане на територията на общината не е сериозно застъпено и туризмът формира незначителна част от приходите. Не се използва потенциалът за развитие на селския и екологичния туризъм, поради липсата на средства за създаване на настанителна база и липса на инвеститорски интерес в областта на туристическото предлагане на територията на общината. Наличието на антропогенни и природни ресурси не кореспондира с изградена туристическа инфраструктура и настанителна база, наблюдава се остър недостиг на квалифициран персонал.

Потенциалът за развитие на туризма на територията на общината е свързан предимно със създаване и промоция на еко-туристически продукти и културни маршрути. Перспективите за развитие на туристическия бизнес са свързани предимно с разработването на наличните културно-исторически и антропогенни ресурси и предлагане на регионален туристически продукт в рамките на сътрудничество с останалите общини от района на Източни Родопи.

ГЛАВА 3: ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ЗДРАВЕТО НА НАСЕЛЕНИЕТО

3.1. Смъртност, смъртни случаи по местоживее, развитие в региона, префектура, по общини

Таблица 16. Коефициент на обща смъртност за област Кърджали и Република България

години	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
обл.Кърджали	10.8	10.3	10.9	10.8	11.0	11.0	11.4	11.7	11.3	11.1
Р България	14.2	14.3	14.3	14.2	14.6	14.7	14.8	14.5	14.2	14.6

Източник: НСИ

Общата смъртност за област Кърджали през 2011 г. е 12.7‰. Най-висока е в община Ардино - 15.6‰, следват общините: Кирково – 14.7‰; Крумовград – 13.9‰, Черноочене – 13.6‰; Джебел 12.2‰, Момчилград – 11.6‰ и Кърджали – 11.4‰. Разликата между стойностите на показателя в градовете и селата е значителна: Ардино село – 17.8‰, Крумовград село – 15.4‰, Момчилград село – 15.2‰, Джебел село – 13.6‰, Кърджали село – 13.3‰. Чувствителната разлика в смъртността на градското и селското население е резултат преди всичко на по-интензивния процес на остаряване на населението в селата. Увеличението на смъртността и емиграционните процеси формират отрицателния естествен прираст - минус 1.5, като се наблюдават значими различия по общини: Кирково – минус 5.8; Черноочене – минус 4.2; Ардино – минус 3.9; Крумовград – минус 1.2; Джебел – минус 0.2; Кърджали – 0. Положителен - 0.5 в община Момчилград.

Разликата в стойностите на показателите смъртност и раждаемост (по-висока в градовете), формира като резултат драстично намаление на естествения прираст в селата на област Кърджали в сравнение с този в градовете: Ардино/село - минус 7.8; Момчилград/село - минус 3.7; Кърджали/село - минус 2.7.

Сред причините за нарастване на смъртността в областта са:

- Задълбочаващото се застаряване на населението;

- Нарастване на смъртността в активна възраст от социално-значими заболявания;
- Рискови фактори, свързани с начина на живот на населението: нерационално хранене, тютюнопушене, хиподинамия и стрес;
- Социално-икономически и екологични фактори на средата.

Таблица 17. Смъртни случаи за община Крумовград

години	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
умирания	252	225	192	205	223	231	249	238	221	242
брой/ смъртност	12,7	11,5	9,9	10,7	11,8	12,4	13,6	13,1	12,3	13,8

Източник: НСИ

3.2. Детска смъртност, развитие в регион, префектура, община

През последните години се отчита трайна тенденция за намаляване на детската смъртност. През 2011 г. в областта са умрели 5 деца до една годишна възраст – детска смъртност 2,9‰. През 2011 г. най-висока е детската смъртност в община Крумовград – 8,9‰. В община Кърджали детската смъртност е 3,9‰. През 2011 г. няма регистрирана детска смъртност в общините Ардино, Джебел, Момчилград, Кирково и Черноочене.

Основните причини за умиранията на децата под 1 година и през 2011 г. са някои състояния, възникващи в перинаталния период – 7.6. Сравнително по-ниска е честотата на умиранията сред новородените в неонатална възраст – 2.9. През 2011 г. няма починали деца в постнеонаталния период.

Таблица 18. Коефициент на детска смъртност за област Кърджали и Р България

години	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
област Кърджали	14.5	13.5	11.6	8.2	11.9	7.6	11.2	10.8	8.7	8.7
Р България	14.4	13.3	12.3	11.6	10.4	9.7	9.2	8.6	9.0	9.4

Източник: НСИ

3.3. Процент на перинаталната смъртност, развитие, в регион, префектура, по общини

Таблица 19. Перинатална смъртност за последните 3 години за Р България, област Кърджали и община Крумовград

Година	Перинатална ДС 2015	Перинатална ДС 2016	Перинатална ДС 2017
Р България	9,1	9,8	8,9

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

Област Кърджали	14,8	6,2	6,7
Община Крумовград	0	13,7	0

Източник: РЗИ - Кърджали

3.4. Процент смъртност по основни причини (брой смъртни случаи, развитие, ключови причини за смърт)

Таблица 20. Смъртност по причини за Р България

Р България		2015	2016	2017
клас	Смъртност по причини на 100 000 души от населението	1534,1	1509,3	1551,6
I	Някои инфекциозни и паразитни болести	8,4	9,3	9,9
II	Новообразувания	251,0	242,6	246,3
III	Болести на кръвта, кръвотворните органи и отделни нарушения, включващи имунния механизъм	2,0	1,8	2,0
IV	Болести на ендокринната система, разстройства на храненето и на обмяната на веществата	25,3	22,9	22,4
V	Психични и поведенчески разстройства	1,3	1,3	1,1
VI	Болести на нервната система	15,8	13,9	12,5
VII	Болести на окото и придатъците му	-	-	-
VIII	Болести на ухото и мастоидния израстък	0	-	-
IX	Болести на органите на кръвообращението	1003,5	988,5	1017,5
X	Болести на дихателната система	56,4	62,1	64,5
XI	Болести на храносмилателната система	53,7	55,2	54,8
XII	Болести на кожата и подкожната тъкан	0,7	0,8	0,8
XIII	Болести на костно-мускулната система и на съединителната тъкан	0,6	0,4	0,5
XIV	Болести на пикочо-половата система	19,9	20,7	21,9
XV	Бременност, раждане и послеродов период	0,1	0	0,1
XVI	Някои състояния, възникващи през перинаталния период	2,6	2,9	2,9
XVII	Вродени аномалии [пороци на развитието], деформации и хромозомни аберации	2,1	1,7	1,5
XVIII	Симптоми, признаци и отклонения от нормата, открити при клинични и лабораторни изследвания, неклассифицирани другаде	50,8	47,5	54,9
XIX	Травми, отравяния и някои други последици от въздействието на външни причини	40,0	37,7	38,1

Източник: НЦОЗА

Таблица 21. Смъртност по причини за област Кърджали

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

Област Кърджали		2015	2016	2017
клас	Смъртност по причини на 100 000 души от населението	1261,57	1260,96	1263,95
I	Някои инфекциозни и паразитни болести	7,27	10,61	9,93
II	Новообразувания	168,52	181,65	192,57
III	Болести на кръвта, кръвотворните органи и отделни нарушения, включващи имунния механизъм			
IV	Болести на ендокринната система, разстройства на храненето и на обмяната на веществата	3,30	5,97	6,62
V	Психични и поведенчески разстройства			
VI	Болести на нервната система	4,62	2,65	2,65
VII	Болести на окото и придатъците му			
VIII	Болести на ухото и мастоидния израстък			
IX	Болести на органите на кръвообращението	776,50	795,56	798,74
X	Болести на дихателната система	68,07	40,44	52,28
XI	Болести на храносмилателната система	35,02	44,41	39,04
XII	Болести на кожата и подкожната тъкан			1,32
XIII	Болести на костно-мускулната система и на съединителната тъкан	0,66		
XIV	Болести на пикочо-половата система	18,50	17,90	17,87
XV	Бременност, раждане и послеродов период			
XVI	Някои състояния, възникващи през перинаталния период	3,96	3,98	3,97
XVII	Вродени аномалии [пороци на развитието], деформации и хромозомни аберации	1,32	1,33	1,32
XVIII	Симптоми, признаци и отклонения от нормата, открити при клинични и лабораторни изследвания, неклассифицирани другаде	139,44	117,34	137,64
XIX	Травми, отравяния и някои други последици от въздействието на външни причини	34,36	39,11	32,43

Източник: РЗИ - Кърджали

Таблица 22. Смъртност по причини за община Крумовград

Община Крумовград		2015	2016	2017
клас	Смъртност по причини на 100000 души от населението	1557,85	1369,78	1512,02
I	Някои инфекциозни и паразитни болести		5,90	5,91
II	Новообразувания	210,05	177,13	224,44
III	Болести на кръвта, кръвотворните органи и отделни нарушения, включващи имунния механизъм			
IV	Болести на ендокринната система, разстройства на храненето и на обмяната на веществата			5,91

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

V	Психични и поведенчески разстройства			
VI	Болести на нервната система	5,83	5,90	
VII	Болести на окото и придатъците му			
VIII	Болести на ухото и мастоидния израстък			
IX	Болести на органите на кръвообращението	904,37	903,35	897,76
X	Болести на дихателната система	99,19	5,90	70,88
XI	Болести на храносмилателната система		47,23	59,06
XII	Болести на кожата и подкожната тъкан			
XIII	Болести на костно-мускулната система и на съединителната тъкан			
XIV	Болести на пикочо-половата система	11,67	17,71	11,81
XV	Бременност, раждане и послеродов период			
XVI	Някои състояния, възникващи през перинаталния период		11,81	
XVII	Вродени аномалии [пороци на развитието], деформации и хромозомни аберации			
XVIII	Симптоми, признаци и отклонения от нормата, открити при клинични и лабораторни изследвания, неклассифицирани другаде	262,56	165,32	218,53
XIX	Травми, отравяния и някои други последици от въздействието на външни причини	29,17	23,62	17,72

Източник: РЗИ - Кърджали

3.5 . Очаквана продължителност на живота при раждане, по пол, развитие

Коефициентът на възрастова зависимост, показва броя на лицата от населението в „зависимите“ възрасти (населението под 15 и на 65 и повече години) на 100 лица от населението в „независимите“ възрасти (от 15 до 64 години). Изчислява се в проценти.

Коефициентът на възрастова зависимост за 2016 г. за община Крумовград е 22.8 за населението под 15 години.

Показателят измерва средно колко години се очаква новороденото да живее при настоящите специфични възрастови условия на смъртност. Очакваната продължителност е основен показател, тясно свързан със здравните условия, които са неделими части от развитието. Смъртността, фертилността и миграцията определят броя на населението, техния състав (тяхното разпределение) по пол и възраст и потенциала на населението за бъдещо нарастване. Удължаването на очакваната продължителност на живота е главна цел на общественото здраве. Средната продължителност на предстоящия живот (ex) е отношение на сумата на човекогодините, които предстои да преживеят хората, достигнали дадена възраст (x) за целия период от престояния им живот (от възраст x до пределната възраст) - Тх, към броя на доживелите възрастта x - (Ix)

Очакваната средна продължителност на предстоящия живот общо за населението на страната, изчислена за периода 2015 - 2017 г., е 74.8 години.

Средната продължителност на живота при мъжете е 71.3 години, докато при жените е със 7.1 години по-висока - 78.4 години.

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

3.6. Очаквана продължителност на над 65-годишна възраст, по пол, развитие

Коефициентът на възрастова зависимост (старши възрасти) показва броя на лицата на възраст 65 и повече години на 100 лица от населението на възраст от 15 до 64 години. Изчислява се в проценти.

Таблица 23. Прогноза за населението за област Кърджали

(Брой)

Пол	I вариант (при хипотеза за конвергентност) ¹												
	Година												
	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050	2055	2060	2065	2070	2075	2080
Кърджали	146907	141002	134548	128043	121519	114945	108414	102087	96125	90542	85368	80648	76606
Мъже	72813	69641	66256	62913	59630	56365	53145	50000	47016	44220	41681	39435	37585
Жени	74094	71361	68292	65130	61889	58580	55269	52087	49109	46322	43687	41213	39021
Пол	II вариант (относително ускоряване) ²												
	Година												
	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050	2055	2060	2065	2070	2075	2080
Кърджали	147106	141822	136231	130760	125350	119865	114293	108807	103585	98655	94022	89644	85897
Мъже	72926	70073	67158	64370	61671	58990	56291	53617	51029	48542	46218	44099	42415
Жени	74180	71749	69073	66390	63679	60875	58002	55190	52556	50113	47804	45545	43482
Пол	III вариант (относително забавяне) ³												
	Година												
	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050	2055	2060	2065	2070	2075	2080
Кърджали	146815	140625	133748	126745	119677	112577	105566	98816	92469	86565	81130	76239	72059
Мъже	72769	69432	65823	62210	58636	55095	51615	48238	45053	42109	39463	37143	35218
Жени	74046	71193	67925	64535	61041	57482	53951	50578	47416	44456	41667	39096	36841

¹ I вариант (при хипотеза за конвергентност): Този вариант се определя като реалистичен и е съобразен с нормативните изисквания на Европейския съюз за демографското и социално-икономическото развитие на страните-членки

² II вариант (относително ускоряване): При този вариант се предполага, че демографското развитие ще протича при благоприятни социално-икономически процеси в страната.

³ III вариант (относително забавяне): При този вариант развитието на населението е прогнозирано при хипотези за неблагоприятни социално-икономически процеси в страната.

Коефициентът на възрастова зависимост за 2016 г. за община Крумовград е 184.5% за населението над 65 години.

Източник: НСИ

3.7. Изписани пациенти по категория на заболяване и област (в региона, префектура, според общината, ако има такива) през последните три години (данни от изследванията в съответната болница)

Таблица 24. Изписани пациенти по категория на заболяване в Република България

НАИМЕНОВАНИЕ НА БОЛЕСТИТЕ ПО МКБ–10	Изписани		
	2015	2016	2017
Р България	1	2	3
ОБЩО	2302891	2258579	2331264
I. Някои инфекциозни и паразитни болести A00-B99	50039	49779	50545
II. Новообразувания C00-D48	156995	165502	167282
III. Болести на кръвта, кръвотворните органи и отделни нарушения, включващи имунния механизъм D50-D89	18170	18235	20072
IV. Болести на ендокринната система, разстройства на храненето и на обмяната на веществата E00-E90	68536	67243	69203
V. Психични и поведенчески разстройства F00-F99	52845	41724	41812
VI. Болести на нервната система G00-G99	64466	71511	72376
VII. Болести на окото и придатъците му H00-H59	69281	69077	68916
VIII. Болести на ухото и мастоидния израстък H60-H95	38864	36482	36130
IX. Болести на органите на кръвообращението I00-I99	317486	324178	328928
X. Болести на дихателната система J00-J99	223661	212770	218498
XI. Болести на храносмилателната система K00-K93	202084	202080	207618
XII. Болести на кожата и подкожната тъкан L00-L99	48018	49817	42429
XIII. Болести на костно-мускулната система и на съединителната тъкан M00-M99	114438	122038	125378
XIV. Болести на пикочо-половата система N00-N99	164430	161130	161389
XV. Бременност, раждане и послеродов период O00-O99	135190	135265	131426
XVI. Някои състояния, възникващи през перинаталния период P00-P96	22584	22789	22832
XVII. Вродени аномалии [пороци на развитието], деформации и хромозомни аберации Q00-Q99	6537	6668	6779
XVIII. Симптоми, признаци и отклонения от нормата, открити при клинични и лабораторни изследвания, неклассифицирани другаде R00-R99	23120	26058	27164

XIX. Травми, отравяния и някои други последици от въздействието на външни причини S00–T98	119409	12601	134969
XXI. Фактори, влияещи върху здравето състояние на населението и контакта със здравните служби Z00-Z99	406738	349832	387518

Източник: НЦОЗА

Таблица 25. Изписани пациенти по категория на заболяване в област Кърджали

НАИМЕНОВАНИЕ НА БОЛЕСТИТЕ ПО МКБ–10	Изписани		
	2015	2016	2017
Област Кърджали	1	2	3
ОБЩО	28278	26515	26054
I. Някои инфекциозни и паразитни болести A00-B99	1208	1479	1210
II. Новообразувания C00-D48	229	191	175
III. Болести на кръвта, кръвотворните органи и отделни нарушения, включващи имунния механизъм D50–D89	1	1	1
IV. Болести на ендокринната система, разстройства на храненето и на обмяната на веществата E00–E90	1183	1253	1357
V. Психични и поведенчески разстройства F00–F99	1715	1622	1591
VI. Болести на нервната система G00-G99	190	263	408
VII. Болести на окото и придатъците му H00–H59	1096	837	602
VIII. Болести на ухото и мастоидния израстък H60–H95	545	489	509
IX. Болести на органите на кръвообращението I00–I99	4537	4647	4546
X. Болести на дихателната система J00–J99	4010	3629	3842
XI. Болести на храносмилателната система K00–K93	2728	2524	2459
XII. Болести на кожата и подкожната тъкан L00–L99	1027	982	1099
XIII. Болести на костно-мускулната система и на съединителната тъкан M00–M99	1588	1558	1701
XIV. Болести на пикочо-половата система N00–N99	1837	1363	1277
XV. Бременност, раждане и послеродов период O00–O99	3217	3090	2816
XVI. Някои състояния, възникващи през перинаталния период P00–P96	202	227	203
XVII. Вродени аномалии [пороци на развитието], деформации и хромозомни аберации Q00–Q99	16	13	13
XVIII. Симптоми, признаци и отклонения от нормата, открити при клинични и лабораторни изследвания, неклассифицирани другаде R00–R99	264	293	197
XIX. Травми, отравяния и някои други последици от въздействието на външни причини S00–T98	1430	1238	1231

XXI. Фактори, влияещи върху здравното състояние на населението и контакта със здравните служби Z00-Z99	1055	816	817
--	------	-----	-----

Източник: НЦОЗА

Таблица 26. Изписани пациенти по категория на заболяване в МБАЛ "Живот+" ЕООД-гр. Крумовград

НАИМЕНОВАНИЕ НА БОЛЕСТИТЕ ПО МКБ–10	Изписани		
	2015	2016	2017
МБАЛ "Живот+" ЕООД-гр. Крумовград	1	2	3
ОБЩО	1586	1617	1463
I. Някои инфекциозни и паразитни болести A00-B99	1		
II. Новообразувания C00-D48	1	1	5
III. Болести на кръвта, кръвотворните органи и отделни нарушения, включващи имунния механизъм D50-D89			
IV. Болести на ендокринната система, разстройства на храненето и на обмяната на веществата E00-E90			
V. Психични и поведенчески разстройства F00-F99			
VI. Болести на нервната система G00-G99			
VII. Болести на окото и придатъците му H00-H59			
VIII. Болести на ухото и мастоидния израстък H60-H95			
IX. Болести на органите на кръвообращението I00-I99		30	4
X. Болести на дихателната система J00-J99	804	766	713
XI. Болести на храносмилателната система K00-K93			
XIII. Болести на костно-мускулната система и на съединителната тъкан M00-M99			
XIV. Болести на пикочо-половата система N00-N99	50	69	89
XV. Бременност, раждане и послеродов период O00-O99	598	611	554
XVI. Някои състояния, възникващи през перинаталния период P00-P96	4	1	
XVII. Вродени аномалии [пороци на развитието], деформации и хромозомни аберации Q00-Q99			
XVIII. Симптоми, признаци и отклонения от нормата, открити при клинични и лабораторни изследвания, неклассифицирани другаде R00-R99	6	13	1
XIX. Травми, отравяния и някои други последици от въздействието на външни причини S00-T98			

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-A Гърция - България 2014- 2020

XX.Топлинен и слънчев удар Т67.0			
XXI. Фактори, влияещи върху здравното състояние на населението и контакта със здравните служби Z00-Z99	122	126	97

Източник: МБАЛ "Живот+" ЕООД-гр. Крумовград

3.8. Основна диагноза по област (местна общност) през последните три години (данни от изследвания в здравните центрове и регионалните или селските медицински служби)

В структурата на заболяемостта за област Кърджали през последните три години водещи заболявания са: Болестите на органите на кръвообръщението, следвани от Болести на дихателната система и на трето място - Бременност, раждане и послеродов период.

3.9. Открити проблеми

Състоянието на общественото здраве в общината интегрира здравната проблематика на населението като цяло. То е „огледално отражение“ на:

- Начин на живот;
- На здравна култура;
- Ниво на здравеопазване;
- Спектъра на клиничните пътеки.

Част от негативните процеси в здравеопазването в общината са свързани до известна степен и с недостатъците в дейността на здравната система като цяло.

3.10. Синтез на глава 3

Коефициентът на обща смъртност за област Кърджали за периода 2001-2010 г. е по-нисък от този в страната – съответно от 10.8 в началото на периода до 11.1 в края му за областта и от 14.2 до 14.6 за страната.

Общата смъртност за област Кърджали през 2011 г. е 12.7‰. Най-висока е в община Ардино - 15.6‰, следват общините: Кирково – 14.7‰; Крумовград – 13.9‰, Черноочене – 13.6‰; Джебел 12.2‰, Момчилград – 11.6‰ и Кърджали – 11.4‰. Разликата между стойностите на показателя в градовете и селата е значителна.

Сред причините за нарастване на смъртността в областта са:

- Задълбочаващото се застаряване на населението;
- Нарастване на смъртността в активна възраст от социално-значими заболявания;

- Рискови фактори, свързани с начина на живот на населението: нерационално хранене, тютюнопушене, хиподинамия и стрес;
- Социално-икономически и екологични фактори на средата.

През 2011 г. в област Кърджали най-висока е детската смъртност в община Крумовград – 8,9‰. Основните причини за умиранията на децата под 1 година и през 2011 г. са някои състояния, възникващи в перинаталния период – 7.6. Сравнително по-ниска е честотата на умиранията сред новородените в неонатална възраст – 2.9.

В структурата на хоспитализираните пациенти в област Кърджали през последните 3 години водещи заболявания са: Болести на органите на кръвообръщението, следвани от

Болести на дихателната система и на трето място - Бременност, раждане и послеродов период. Аналогично е състоянието в община Крумовград.

Коефициентът на възрастова зависимост за 2016 г. за община Крумовград е 22.8 за населението под 15 години. За 2016 г. за община Крумовград е 184.5% за населението над 65 години.

ГЛАВА 4: УСЛУГИ ЗА ЗДРАВЕ И БЛАГОСЪСТОЯНИЕ В РАЙОНА

4.1. Инфраструктура – здравни услуги (предоставяне на здравни грижи)

4.1.1. Структура на здравната система

А) В страната

Българската здравна система претърпява много промени след 1990 г. Дотогава съществува здравеопазване от тип „Семашко“, при което здравните услуги са безплатни, заведенията са държавни и финансирането е изцяло бюджетно.

В средата на 1990-те години започват реформи, целящи облекчаване на държавните разходи чрез децентрализация и въвеждане на осигурителна система. Така през 1999 г. се създава Националната здравноосигурителна каса, която работи с 88 частни и 312 държавни и общински здравни заведения чрез 28 регионални каси. Постъпленията на НЗОК се генерират най-вече от работещите в частния сектор, а касата сключва договори със здравни заведения и по този начин заплаща извършените от тях услуги. Допълнителни приходи в НЗОК идват от държавния и местния бюджет, а местната администрация финансира всички здравни заведения на своя територия, които нямат договор с НЗОК. Частните лечебни заведения без договор могат да предоставят здравни услуги срещу заплащане.

По закон българските граждани получават здравни услуги срещу платени осигуровки. На практика обаче близо 50% от здравните услуги се плащат директно от пациентите. Това се дължи на хроничните недостатъци при финансирането на болници и услуги от страна на Националната здравноосигурителна каса (НЗОК), главно заради несъобразени клинични пътеки и злоупотреби в системата. Повечето държавни и общински болници работят на загуба. Така от 33 европейски държави (вкл. 27-те в ЕС), България се нарежда на предпоследно място по качество на здравните услуги.

SWOT анализ на здравната система в Р България

СИЛНИ СТРАНИ	СЛАБИ СТРАНИ
<p>Вътрешни фактори</p> <ul style="list-style-type: none"> * Наличие на административен, изпълнителски и научен капацитет за функциониране на здравната система и провеждане на реформа. * Добре развита здравна мрежа, покриваща цялата страна. * Осигуреност с висши медицински кадри над средната за страните- членки на ЕС с добра квалификация. * Добре развита система на медицинско образование. 	<p>Вътрешни фактори</p> <ul style="list-style-type: none"> * Много на брой лечебни заведения при липсата на категоризация и индикативни стандарти. * Недостатъчна осигуреност на здравната система с финансови средства. * Неэффективно използване на предоставените финансови ресурси. * Недостатъчна информираност на гражданите за правата и задълженията им. * Недостатъчен обем на профилактичната

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

	<p>дейност.</p> <ul style="list-style-type: none"> * Затруднен достъп до качествени здравни услуги. * Слабо използване на природните ресурси за лечебна и рехабилитационна дейност. * Нерегламентирани практики. * Незадоволително състояние на системата за следдипломно и продължаващо обучение на кадрите в здравеопазването. * Неефективна координация между отделните структурни звена в системата и недобро управление на болниците. * Слабости и несъответствия в законодателната и нормативната база. * Недостатъчно и слабо ефективно междусекторно сътрудничество. * Липсва съвременна интегрирана система за ефективен обмен на информация в системата на здравеопазването.
<p>ВЪЗМОЖНОСТИ Външни фактори</p> <ul style="list-style-type: none"> * Повишаване информираността на ползващите здравни услуги. * Членство в ЕС и включване в европейската здравна система. * Планиране и осигуряване на медицински специалисти по вид дейности в дългосрочен период, съобразно потребностите на населението от определена здравна помощ. * Рационализиране възможностите за специализация и продължаващо обучение на изпълнителите на медицинска помощ. * Използване благоприятните географски климатични условия за развитие на балнеологията и лечебния туризъм. * Използване фондовете на ЕС за постигане целите на реформата. * Развитие на дейностите, свързани с долекуване, рехабилитация и грижи за възрастни хора; * Разширяване възможностите на здравната система за реагиране при кризисни ситуации. * Въвеждане на електронно здравеопазване и изграждане на интегрирана информационна система. 	<p>ЗАПЛАХИ Външни фактори</p> <ul style="list-style-type: none"> * Застаряващо население. * Намаляване на специалистите от определени специалности, между които анестезиология и интензивно лечение, патоанатомия, неонатология, психиатрия и клинична лаборатория. * Намаляване броя на медицинските сестри - два пъти по-нисък от съответния показател за страните- членки на ЕС. * Недостатъчност на средствата за обновяване и поддържане на материално-техническата база и за снабдяване със съвременна медицинска апаратура и техника. * Не дофинансиране на здравната система. * Опасност от евентуално възникване и разпространение на епидемии и пандемии. * Опасност от евентуално възникване на екологични кризи и катастрофи в страната и извън нея.

Б) В района

През 2011 г. в област Кърджали има регистрирани 66 общопрактикуващи лекари. Налице са незаети практики във всички общини. Много голяма част от висшия медицински персонал е в предпенсионна или пенсионна възраст, а броят на младите лекари е изключително малък.

Големите разстояния между малките населени места и градските центрове затрудняват достъпа на населенето до лекарска помощ и снижава качеството на здравното обслужване. В голяма част от селата хората нямат пряк достъп до първична медицинска помощ.

Оказването на неотложна медицинска помощ като цяло е недостатъчно ефективно, поради затруднения достъп. Осигуреността с медицински лица е по-висока в града в сравнение със селата. Това се дължи основно на специфичната инфраструктура – разпокъсаност и отдалеченост на малките селища. Поради тази причина следва да се постави акцент върху превантивната медицина.

Лечебните заведения за първична медицинска помощ и дентална извънболнична помощ в област Кърджали през 2011 г. наброяват още 199 заведения, от които 63 са амбулатории за индивидуална практика за първична медицинска помощ (АИППМП) и 136 амбулатории за индивидуална практика за първична дентална помощ (АИПДП). Най-голям е броят на тези видове лечебни заведения в община Кърджали – съответно 33 и 76, а най-малък в община Джебел – 2 и 5.

Таблица 27. Лечебни заведения за първична медицинска и дентална извънболнична помощ по общини в област Кърджали през 2011 г.

Община	АИППМП	АИПДП
Община Ардино	3	11
Община Крумовград	7	10
Община Момчилград	5	10
Община Кирково	8	14
Община Джебел	2	5
Община Черноочене	5	8
Община Кърджали	33	76

Източник: РЗИ Кърджали

Таблица 28. Лечебни заведения за извънболнична помощ в област Кърджали през 2011 г.

Амбулатория за индивидуална практика за първична медицинска помощ (АИППМП)	63
Амбулатория за индивидуална практика за първична дентална помощ (АИПДП)	136
Амбулатория за индивидуална практика за специализирана медицинска помощ (АИСМП)	68
Медицински центрове	6
Диагностично-консултативен център (ДКЦ)	1
Медико-техническа лаборатория (МТЛ)	9
Медико-диагностична (МДЛ)	4
Хосписи	2

Източник: РЗИ Кърджали

В област Кърджали преобладават АИПДП – 136, следвани от АИСМП – 68, и АИППМП – 63. Най-малък е броят на диагностично консултативните центрове (ДКЦ) и хосписите. Специализираната извънболнична помощ е основен интегриращ елемент в системата на здравеопазване, който осигурява на населението достъпна и качествена медицинска помощ и позволява да се намалят потребностите от по-скъпата болнична помощ чрез активна профилактика, ранна диагностика и лечение в амбулаторни условия.

При оценката на потребностите от лекарски специалисти в извънболничната медицинска помощ, е отчетена необходимост от разширяване на пакета дейности по специалности и изнасяне на някои болнични диагностично лечебни дейности в извънболничната помощ. При специалистите от АИСМП също се наблюдава неравномерно разпределение, като концентрацията им е предимно в общинските центрове. Това затруднява достъпа на населението до този вид услуга, увеличава броя на случаите с късна диагностика и настъпили усложнения, както и нарастване броя на хоспитализациите.

Таблица 29. Брой на МБАЛ, ДПБ, ОДПФЗС, леглова база и използваемостта ѝ през 2011 г. в област Кърджали

Вид леч. заведение	Брой	Легла	Брой прем. болни	Използваемост в дни	Използваемост в %	Проведени леглодни	КП
МБАЛ	5	598	14 991	189.16	51.82	137 409	282
ДПБ	1	320	21 78	354.73	97.19	113 514	
ДМСГД	1	140	190	273.26	88.15	38 257	-

Източник: РЗИ Кърджали

Изградената в община Кърджали система от болнични заведения е в състояние да задоволи потребностите на населението както от общината, така и от областта от болнична медицинска помощ.

На територията на област Кърджали действат следните МБАЛ:

- МБАЛ „Д-р Ат. Дафовски“ АД – Кърджали;
- МБАЛ „Кърджали“ ООД;
- МБАЛ „Ардино“ ЕООД гр. Ардино;
- МБАЛ „Д-р С. Ростовски“ ЕООД, гр. Момчилград;
- МБАЛ „Живот+“, гр. Крумовград.

Тяхната обща леглова база възлиза на 598 болнични легла, като през последната година използваемостта в дни е само 189.16, което представлява 51.82%.

Общият брой на пациентите, преминали болнично лечение през 2011 г., е 14 991 души. Легловата база в действащите Държавна психиатрична болница (ДПБ) и Дома за медико-социални грижи за деца (ДМСГД) е общо 460 легла, което е сравнително близо до общата леглова база на всички МБАЛ в областта. Тези две заведения успяват да използват своя капацитет почти изцяло – 97.19% в ДПБ и 88.15% в ДМСГД, но броят на преминалите през тях пациенти е значително по-малък от този в МБАЛ – само 2 368 души.

Оборудването в лечебните заведения е на добро ниво, а лекарите имат възможност да обменят опит със специалисти, канени от цялата страна. Във връзка с реформата в

здравеопазването, от 01.01.2011 г. е прекратена дейността на ОДПФЗС „Д-р В. Власакиев” ЕООД, но е разкрито отделение по Пневмология и фтизиатрия” в МБАЛ”Д-р Ат.Дафовски”АД.

Поради неравномерността на доболничната помощ, броят на хоспитализациите в областта в много от болничните заведения се увеличава. В отдалечените места консултации със специалист са невъзможни. Пациентът няма достъп до лаборатория, сектори по образна диагностика и др. и предпочита да се отнесе към болницата като към един комплекс, в който да получи нужното обслужване. В първичната извънболнична помощ не е създадена организация за безотказен 24-часов прием. Това увеличава потока на пациентите към специалисти и болничната система. С тази практика се увеличава броят на вторичните прегледи и хоспитализациите.

На територията на областния град Кърджали функционира един Център за спешна медицинска помощ (ЦСМП), който разполага с 8 филила в областта. Брот на извършените амбулаторни прегледи в спешна помощ през 2011 г. е 25 962, в т.ч. 13 704 изпълнени повиквания. От всички 6 821 са за указване на спешна медицинска помощ, 4 963 за неуспешни състояния и 1 920 за санитарен транспорт. Осигуреността с щат е достатъчна, но квалификацията на висшия и среден медицински персонал – недостатъчна. Текущото сред лекарите е голямо. Основната тежест във филиалите се поема от средния медицински персонал.

За подобряване качеството на спешната медицинска помощ е необходимо ресурсно осигуряване, повишаване квалификацията на персонала, готовност за бързо реагиране при аварии, бедствия и катастрофи в съответствие с европейските стандарти. Необходимо е също така да се подобри организацията на работа между съществуващите лечебни заведения и ключови звена в сектора здравеопазване – центрове за спешна медицинска помощ, семейни лекари, специализирани кабинети, здравни кабинети в учебни заведения и други за организиране на по-качествена профилактика и диагностика.

От 2001 г. в гр. Кърджали функционира първият и единствен в страната Кабинет за борба с хипертонията с безплатно измерване на кръвното налягане. Тка на гражданите от цялата област е предоставена възможност да се грижат постоянно за своето здраве и получаване на квалифицирана помощ.

Специалистите от РЗИ – Кърджали периодично разработват и разпространяват здравно-информационни материали за този рисков фактор.Общият брой пациенти, посетили Кабинета до 2009 г. е 42 346 души. В РЗИ е създаден и постоянно действа Дом на здравето с постоянна експозиция и изградени клубове. Той се посещава както от граждани, така и от учаци се и гости от областта и цялата страна.

Сред основните недостатъци и проблеми в сферата на здравеопазването в областта, върху които трябва да се работи, са:

1. Застаряване на квалифицирания медицински персонал с тенденция на задълбочаване – липса на млади лекари по определени специалности.
2. Незаетите лекарски практики в селата са непривлекателни. Основните причини са голям брой неосигурени лица, възрастни хора със специфични здравни проблеми, разпръснати селища, недобри пътища и нередовен транспорт.
3. Недостатъчен брой групови лекарски практики.
4. Като сериозен проблем РЗИ-Кърджали посочва големия брой здравно неосигурени лица.

Брой лекари (ОПЛ и специалисти), лекари по дентална медицина, специалисти здравни грижи в В община Крумовград

През 2011 г. в общината са регистрирани: 4 индивидуални практики за първична извънболнична медицинска помощ; 10 по дентална медицина; една групова практика за първична медицинска помощ и 7 индивидуални практики за специализирана извънболнична помощ.

Има незаети амбулатории за първична извънболнична помощ в Крумовград и селата: 4 в града и 10 в селата Егрек, Малък Девесил, Бук, Голяма Чинка, Звънарка, Голямо Каменяне, Черничево, Гулийка, Полковник желязово, Поточница.

На територията на общината 15 специалисти предоставят здравни услуги на децата в 9 детски градини и 12 училища.

4.1.2. Болници в района – Обхванати предмети – медицински персонал – оборудване – нужди и др.

В община Крумовград има една многопрофилна болница за активно лечение - МБАЛ „Живот +“ ЕООД . Тя е учредена на 04.09.2000 г. с капитал в размер на 248 595 лева. Едноличен собственик на капитала на дружеството е Община Крумовград, като правата на собственост се упражняват от Общински съвет гр. Крумовград. В лечебното заведение медицински специалисти, съвместно с друг персонал, извършват лечение на лица с остри заболявания, изострени хронични болести и състояния, изискващи оперативно лечение в болнични условия по следните основни медицински специалности:

- Диагностика и лечение на заболявания, когато лечебната цел не може да се постигне в лечебните заведения за извънболнична помощ;
- Родилна помощ;
- Рехабилитация;
- Диагностика и консултации, поискани от лекар или лекар по дентална медицина от други лечебни заведения;
- Диспансеризация.
-

Диагностично-консултативен блок - състои се от приемни кабинети, клинична лаборатория, отделение по образна диагностика, микробиологична лаборатория, лаборатория по обща клинична патология и отделения без легла – анестезиологично отделение и физиотерапевтично отделение, което в момента не функционира.

Стационарен блок с 54 активни легла

- Отделение по Вътрешни болести, в което се осъществява дейност и по медицинските специалности пневмология и кардиология;
- Отделение по педиатрия (детско);
- Отделение по акушерство и гинекология;
- Отделение за продължително лечение по вътрешни болести.

Административно - стопански блок

- Стерилизационна;
- Автотранспорт;
- Администрация.

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

В **Дежурен кабинет** се оказва медицинска помощ на здравноосигурени и неосигурени лица между 20.00 ч. вечерта и 08.00 ч. сутринта през работните дни и денонощно през почивните и празничните дни.

В структурата на болницата е включена и **болнична аптека**.

Таблица 30. Персонал на болницата (2011 г.)

Персонал	
Лекари	20
Фармацевти	1
Специалисти по здравни грижи	25
в т.ч. :	
акушерки	5
медицински сестри	14
Лаборанти (клинични и рентгенови)	5
помощник-фармацевти	1
Друг персонал	21

Източник: РЗИ Кърджали

Болницата е добре оборудвана с медицинска апаратура, съобразно извършваната диагностично-консултативна помощ, амбулаторно лечение и спешна неотложна медицинска помощ.

Таблица 31. Оборудване (медицинска апаратура)

Ехограф	3
ЕКГ - апарат	3
Спирометър	2
Ендоскоп	1
Рентгенов апарат	1
Хематологичен анализатор	1
Автоматичен клинично-химичен анализатор	1
Кръвно-газов анализатор	1
Наркозен апарат	2
Кувьози	2
Дефибрилатор	2
Ултразвуков терапевтичен апарат	1
Апарат за нискочестотни токове	5
Апарат за високочестотни токове	3
Други	2

Източник: МБАЛ „Живот“ ЕООД гр. Крумовград

4.1.3.Здравни/медицински центрове в района

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

Медицински център №1 ЕООД е лечебно заведение за доболнична специализирана помощ в процес на изграждане. Едноличен собственик на капитала на дружеството ще е Община Крумовград, като правата на собственост ще се упражняват от Общински съвет - гр.Крумовград. Съгласно утвърдената здравна карта за Кърджалийска област за оказване на специализирана доболнична помощ, в Медицински център № 1 са предвидени 6 кабинета – вътрешен кабинет, хирургичен кабинет, детски кабинет, УНГ кабинет, АГ кабинет и очен кабинет.

4.1.4. Регионални медицински центрове в района

- МЦ „Авицена“ гр. Кърджали;
- МЦ „Здраве“ гр. Кърджали;
- МЦ „Д-р Стоянов – М.Ц.“ гр. Кърджали;
- ДКЦ № 1 гр. Кърджали;
- „МЦ – МІ“ гр. Момчилград.

4.1.5. Частни клиники

Няма.

4.1.6. Частни лекари

Няма.

Таблица 32. Регистрирани в РЗИ Кърджали лекари за община Крумовград и договори с РЗОК - Кърджали

Вид на ЛЗ	брой регистрирани лекари/дентални лекари	от регистрираните лекари/дентални лекари в договорни отношения с РЗОК – Кърджали
Първична медицинска помощ	5	5
Първична дентална помощ	12	8
Специализирана медицинска помощ	7	4

Източник: РЗИ – Кърджали и РЗОК Кърджали

Лекарите специалисти, сключили договор с РЗОК – Кърджали, са със специалности по: акушерство и гинекология, кардиология, УНГ и хирургия.

4.1.7. Разстояние на населените места от здравните услуги в района

Община Крумовград е разположена на площ от 843,3 кв.км. и се състои от 80 населени места. Разстоянието от населените места до общинския център е както следва:

- До 10 км – 21 села;
- Между 10,1 км и 20 км – 28 села;
- Между 20,1 км и 30 км – 15 села;
- Между 30,1 км и 40 км – 8 села;

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

- Между 40,1 км и 50 км – 4 села.
- Най отдалечени са 3 населени места, съответно едно на 51 км, две на 53 км.

4.2. Предоставяне на здравни услуги (индикатори)

4.2.1. Лекарите на 1000 жители (в областта, общината) към 31.12.2017 г.

Таблица 33.

	брой	На 1000 жители от населението
Област Кърджали	539	3,6
Община Крумовград	19	0,9

Източник: РЗИ Кърджали

4.2.2. Специалисти здравни грижи на 1000 жители (област, община) към 31.12.2017 г.

Таблица 34.

	брой	На 1000 жители от населението
Област Кърджали	854	5,7
Община Крумовград	29	0,6

Източник: РЗИ Кърджали

4.2.3. Болнични легла на 1000 жители (в областта, общината) към 31.12.2017 г.

Таблица 35.

	брой	На 1000 жители от населението
Област Кърджали	826	5,5
Община Крумовград	54	3,2

Източник: РЗИ Кърджали

4.2.4. Брой на хората, които ползват здравни услуги 1000 жители за общината, областта

Таблица 36.

Брой хора, които ползват здравни услуги 1000 жители	2015	2016	2017
Област Кърджали	151 319	150 837	151 113
Община Крумовград	17 139	16 937	16 931

Източник: РЗИ Кърджали

4.2.5. Брой на хоспитализираните лица 1000 жители за общината, областта

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

Таблица 37.

Хоспитализирани лица/1000 жители	2015	2016	2017
Област Кърджали	189.33	178.34	175.12
Община Крумовград	92.71	95.47	86.47

Източник: РЗИ Кърджали

4.3. Здравни програми в района от други институции

4.3.1. Здравни програми на общината (ваксинации, информационни събития, програми за възрастни хора)

Проект „Предоставяне на интегрирани услуги за ранно детско развитие в община Крумовград“ , процедура „Услуги за ранно детско развитие“ по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2014-2020 г., съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз. Той допълва и подкрепя дейността на успешно създадения Център за предоставяне на интегрирани социални услуги в общността по Проекта за социално включване, финансиран със Заем 7612BG от Международната банка за възстановяване и развитие в периода 2012-2015 г. Проектът има за цел да предостави подкрепа на деца в ранна детска възраст и техните семейства за подобряване на достъпа до здравна грижа, формиране на родителски умения, подобряване на семейната среда, повишаване на училищната готовност на децата за включване в образователната система, както и предотвратяване на настаняването на деца в специализирани институции. Проектът обхваща деца на възраст от 0 до 7 години и техните родители, както и бъдещи родители от рискови групи в община Крумовград. Дейностите по проекта, които са насочени към превенция на заболяванията са:

➤ „Подкрепа за осигуряване на здравна детска консултация и дейности по превенция на заболяванията“ - Целева група на услугата са уязвими семейства и техните деца. Услугата е с капацитет 250 потребители и средно 700 прегледа на година. За изпълнение на услугата е назначен екип от специалисти, включващ педиатър, медицинска сестра, стоматолог и медиатор. От стартирането на проекта са извършени профилактични стоматологични прегледи на 892 деца от 3 до 7 години и диагностика за психомоторното развитие на 1374 деца. Разработени са информационни материали и планове свързани с профилактика и промоция на здравето и поддържането на добра устна хигиена и здраве. Проведена е мобилна работа на терен.

➤ „Ранна интервенция на уврежданията“ - Услугата е с капацитет 15 бебета и малки деца с увреждания и 25 родители и се предоставя в Център за предоставяне на интегрирани социални услуги в общността - гр. Крумовград. В центъра има обособени помещения, оборудвани за кинезитерапия, психомоторни дейности, логопедичен и психологичен кабинет, зала за игрови дейности с децата от 0 до 7 години, както и стая за работа с родители. За изпълнение на дейностите по предоставяне на услугата са наети: рехабилитатор, психолог, логопед, педиатър. От стартирането на проекта до сега са обхванати 45 деца. Проведени са индивидуални срещи с родители на деца с увреждания в родилното отделение на болницата, индивидуални срещи с родители на деца с увреждания и индивидуална работа с деца. Проведени са групови консултации и подкрепа на родители на деца с увреждания.

4.3.2. Здравни програми от други организации

Фондация „Направи добро – Александровска“ гр. София със съдействието на Община Крумовград всяка година организира безплатни профилактични прегледи за жители на общината на възраст над 60 години.

4.3.3. Политики за превенция в областта

През месец юли 2016 г. Асоциация на Българските акушер-гинеколози и Община Крумовград са провели профилактични скринингови прегледи за жени и мъже. За жени: костна плътност, ехографии на щитовидна жлеза, млечни жлези, стави, коремни органи. За мъже: ехография на щитовидна жлеза, коремни органи и стави.

През месец октомври 2016 г. Фондация „Направи добро – Александровска“ и Община Крумовград са провели профилактични прегледи за 300 лица над 60 годишна възраст в гр. Крумовград и с. Странджево от специалисти: *невролог, кардиолог, офталмолог и ендокринолог.*

През месец октомври 2017 г. Фондация „Направи добро – Александровска“ и Община Крумовград са провели профилактични прегледи за 300 лица над 60 годишна възраст. Прегледите бяха проведени в гр. Крумовград и с. Странджево от следните специалисти: *ортопед, кардиолог, офталмолог и ендокринолог.*

През месец ноември 2017 г. РЗИ Кърджали, Асоциация „Жени без остеопороза“ и Община Крумовград са провели информационна кампания и измерване на костна плътност – телесен състав.

4.4. Инфраструктура – социални услуги в района

4.4.1. Детски градини

Таблица 38. Детски градини в област Кърджали (2010 – 2013 г.)

Показател - Детски градини	2010/2011	2011/2012
Детски градини - общо	64	63
Детски учители	434	434
Деца	4 993	5 002
Целодневни детски градини	64	63
Детски учители	402	405
Деца	4 537	4 617

Източник: НСИ

За децата в целодневните детски градини (ЦДГ), които на територията на община Крумовград са общо 520, се грижат екипи от квалифицирани специалисти. В детска градина (ДГ) „Митко Палаузов“ и ДГ „Юрий Гагарин“ гр. Крумовград се предлагат допълнителни дейности по желание на децата и родителите – английски език, като разходите са за сметка на община Крумовград. Към детската градина е разкрита и функционира целогодишно детска кухня с капацитет 50 деца.

Таблица 39 .Брой групи и деца в целодневните детски градини на територията на Община Крумовград

№	Детска градина	Населено място	Брой деца	Брой групи
1.	ДГ "Митко Палаузов"	гр. Крумовград	226	8 градински + 2 яслени
2.	ДГ „Юрий Гагарин“	гр. Крумовград, ул. „Г.Раковски“ № 11 - филиал с. Подрумче, общ. Крумовград - филиал с. Козино, общ. Крумовград - филиал с. Орех, общ. Крумовград	153	7
3.	ДГ „Слънце“	с. Токачка, общ. Крумовград	28	2
4.	ДГ „Мир“	с. Пелин, общ. Крумовград	34	2
5.	ДГ „Искра“	с. Странджево, общ. Крумовград	31	2
6.	ДГ „Детелина Минчева“	с. Аврен, общ. Крумовград	7	1
7.	ДГ „Лилия Карастоянова“	с. Егрек, общ. Крумовград	10	1
8.	ДГ „Радост“	с. Поточница, общ. Крумовград	17	1
9.	ДГ „Ран Босилек“	с. Каменка, общ. Крумовград	14	1
	Общо:		520	27

Източник: Община Крумовград

4.4.2. Креативни центрове за деца

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

На територията на община Крумовград се предоставят следните социални услуги в общността:

Център за настаняване от семеен тип за деца и младежи 1 и 2 (НСТДМ)

ЦНСТДМ е социална услуга резидентен тип за деца и младежи, която предоставя жизнена среда за пълноценно израстване и развитие на деца и младежи, за които към момента на настаняване не е възможно да бъдат отглеждани в биологичното им семейство, в семейството на близки и роднини или в приемно семейство.

Капацитетът на ЦНСТДМ 1 е 15 деца/младежи и на ЦНСТДМ 2 е 15 деца/младежи.

Основна цел на ЦНСТДМ е предоставяне на сигурна и защитена среда за децата и младежите, чрез индивидуална грижа и подкрепа, в условия близка до семейната, осигуряващи по-добро качество на живот и възможности за по-добро развитие и социално включване.

Настаняване на деца и младежи в ЦНСТДМ се извършва със заповед на директора на Дирекция „Социално подпомагане“.

Център за обществена подкрепа (ЦОП)

Център за обществена подкрепа - Крумовград предоставя комплекс от социални услуги, предназначени за деца и семейства с цел предотвратяване на изоставянето на децата и настаняването им в специализирани институции, превенция на насилието и отпадане от училище, деинституционализация и реинтеграция на деца, обучение в умения за самостоятелен живот и социална интеграция на деца от институции, консултиране и подкрепа на семейства в риск, оценяване, обучение и подкрепа на приемни родители и осиновители, консултиране и подкрепа на деца с поведенчески проблеми и прояви.

В Центъра е създадена обстановка, в която може да се извършва ежедневна социална работа с нуждаещите се деца и семейства. В центъра работят социален работник, педагог, психолог и логопед, които извършват индивидуална работа с деца и семейства. Основните направления по които се работи са следните:

➤ Работа с деца – включва занимания с деца при подготовката им за училище, ангажиране на свободното им време по интереси, социална и менторска работа, в зависимост от потребностите им, психологическа консултация и подкрепа за деца с проблемно поведение и преживяли насилие;

➤ Работа с родители – включва семейно и психологическо консултиране, подкрепа за изграждане на връзката между родителя и детето, подготовка и насърчаване на родители да се грижат за децата си;

➤ Мобилен екип – извършва посещения, срещи и консултации по домовете на семействата. Това осигурява възможност за семействата с финансови затруднения да имат достъп до услугата и да получат квалифицирана помощ.

Органи по насочване към услугата са Дирекция „Социално подпомагане“ Отдел „Закрила на детето“; Местна комисия за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните; Детска педагогическа стая; Професионалисти и институции, които разполагат с информация за предоставяната социална услуга.

4.4.3. Обекти за грижи за възрастни

Дом за стари хора

Дом за стари хора е специализирана институция, предоставяща комплекс от социални услуги на лица, навършили възрастта за придобиване право на пенсия за осигурителен стаж и възраст съгласно Кодекса за социално осигуряване, включително на онези от тях, които имат процент намалена работоспособност, установен с експертно решение на ТЕЛК/НЕЛК.

Дом за стари хора - Крумовград е с капацитет 50 места. Домът е разкрит през 2006 г. и предлага много добри условия за обгрижване на нуждаещите се лица. Домът за стари хора в град Крумовград предоставя възможността за денонощна грижа на настанените, извършвана от специализирани медицински и немедицински лица. Настаняването в Дом за стари хора се извършва със заповед на директора на Дирекция „Социално подпомагане“.

Домашен социален патронаж

Домашен социален патронаж е комплекс от социални услуги, предоставяни по домовете, свързани с доставка на храна; поддържане на личната хигиена и хигиената на жилищните помещения, обитавани от ползвателя; съдействие за снабдяване с необходимите технически помощни средства при ползватели с увреждане; битови услуги и др.

Капацитетът на Домашен социален патронаж - Крумовград е 165 с два филиала в с. Аврен и с. Поточница. Лицата, които желаят да ползват социална услуга „Домашен социален патронаж“, подават писмено заявление по настоящ адрес до Кмета на Община Крумовград.

Обществена трапезария

Обществена трапезария е социална услуга, насочена към задоволяване на потребностите от храна за хора, които не могат да си я осигуряват сами.

В община Крумовград услугата се предостави на 54 лица месечно за периода от 01.01.2015 г. до 30.04.2015 г. Считано от 01.10.2015 г. предоставянето на услугата продължав със 70 потребители до 31.12.2015 г. Услугата е с продължителност до 30.04.2016 г.

Целевите групи на услугата са:

- Лица и семейства на месечно подпомагане по реда и условията на чл. 9 от Правилника за прилагане Закона за социално подпомагане;
- Лица с доказана липса на доходи и близки, които да се грижат за тях;
- Самотно живеещи лица и семейства, получаващи минимални пенсии;
- Скитащи и бездомни лица.

Приемна грижа

От 30.09.2011 г. до 31.12.2015 г. община Крумовград е партньор на Агенцията за социално подпомагане при изпълнение на проект „И аз имам семейство“.

За реализация на проекта е сформиран екип по приемна грижа в община Крумовград от двама социални работници и екип за управление на проекта, съставен от администратор и счетоводител. В този период са направени и първите важни стъпки за приемната грижа. Преди стартиране на проекта в Община Крумовград няма нито едно приемно семейство. С общите усилия на екипите и Дирекция „Социално подпомагане“ гр. Крумовград, в общината са утвърдени 4 професионални приемни семейства, като в 3 от тях са настанени 4 приемни деца.

От 01.01.2016 г. стартира проект „Приеми ме 2015“, по който продължава предоставянето на услугата „Приемна грижа“. По проекта работят двама социални работници, администратор и счетоводител, с опит от предходния проект „И аз имам семейство“.

Клуб на пенсионера и хората с увреждания

През 2015 година с Решение № 713 от протокол № 47/22.09.2015 година на ОбС гр. Крумовград е разкрит Клуб на пенсионера и хората с увреждания гр. Крумовград.

В клуба се извършват следните дейности:

- Индивидуално и групово четене на книги, вестници, списания;
- Изнасяне на беседи и лекции;
- Организиране на културно-масови мероприятия и художествена самодейност;
- Организиране на екскурзии;
- Организиране на игри на шах, табла и други;
- Честване на празници – национални, религиозни, рождени дни;
- Физкултурни занимания;
- Организиране и участие в трудови дейности;
- Организиране на здравно-профилактични мероприятия;
- Подпомагане на членовете на клуба, намиращи се в затруднено положение;
- Други.

4.4.4. Програми за благосъстояние на общината

Общинският план за младежта е документ за планиране и изпълнение на приоритетите на общинската и националната политика за младите хора. Стратегическите цели, заложи в документа, са свързани с насърчаване на икономическата активност и кариерното развитие на младите хора, подобряване на достъпа до информация и качествени услуги, насърчаване на здравословния начин на живот, превенция на социалното изключване на млади хора в неравностойно положение, развитие на младежкото доброволчество, повишаване на гражданската активност, развитие на младите хора в малките населени места и селските райони, развитие на международния и межкултурния диалог и повишаване на ролята на младите хора в превенцията на престъпността.

4.5. Други инфраструктури – услуги свързани със здравето в района.

4.5.1. Спортни съоръжения

Общината разполага със стадион в общинския център, покрит плувен басейн и физкултурен салон към СОУ „Васил Левски“, Крумовград. Приоритетни за реализация са проекти за изграждане на спортна площадка за баскетбол, хандбал, бадминтон и тенис на корт и открит басейн в гр. Крумовград.

За обновление на спортната инфраструктура и изграждане на допълнителни съоръжения за спорт и отдых средства инвестират общината и „Дънди прешъс металс“ ЕАД – Крумовград.

4.5.2. Културни обекти

В центъра на съвременния град са руините на **Късноантична и средновековна крепостна стена**, както и на средновековна куполна църква. В близост се намира **Музейна сбирка**, разположена в красива сграда от началото на ХХ в. **Тракийски рудник за злато** – в непосредствена близост до Крумовград, в местността Ада тепе се намира най-древният датиран рудник за добив на злато в Европа, отнасящ се към периода XV-XI в. пр. Хр. Експлоатацията е продължила и през X-VIII век пр.Хр. **Средновековна крепост в с. Сърнак** - добре запазена крепост, разположена на платовиден връх на брега на река Кесебир. Не са извършвани археологически проучвания.

Природозащитен център „Студен кладенец“ в с. Студен кладенец, който разполага с далекогледна тръба за наблюдение на лешояди в естествената им среда. Изградени са две еко-пътеки с осигурен достъп за лица с увреждания. Едната пътека води до пункта за наблюдение на подхранването на лешояди, а другата - до природните забележителности **Абразивни кладенци и Дяволски мост (Шейтана)**.

Резерват „Вълчи дол“ е единственият резерват със строг режим на достъп в област Кърджали. Общата му площ е 774.7 хектара, като в състава влиза част от общините Момчилград, Крумовград и Кърджали. Теренът е с изключително разнообразен ландшафт - скали, пасища, гори, храсти. Горската част се състои от формации на зимен дъб, примесен с келяв габър, липа, воден габър, горун, благун, цер и др.

4.6. Открити проблеми

Спортната инфраструктура в училищата е в лошо техническо състояние. За осигуряване безопасността на учащите е необходимо да се извърши подмяна на спортните съоръжения и настилките на спортните площадки в училищата в с. Странджево, Поточница, Горна Кула, Звънарка, ГолямаЧинка, Токачка, Гулийка, Подрумче, Аврен и Малък Девесил.

4.7. Синтез на глава 4

През 2011 г. в област Кърджали има регистрирани 66 общопрактикуващи лекари. Налице са незаети практики във всички общини. Много голяма част от висшия медицински персонал е в предпенсионна или пенсионна възраст, а броят на младите лекари е изключително малък.

Големите разстояния между малките населени места и градските центрове затрудняват достъпа на населението до лекарска помощ и снижава качеството на здравното обслужване. В голяма част от селата хората нямат пряк достъп до първична медицинска помощ.

Оказването на неотложна медицинска помощ като цяло е недостатъчно ефективно, поради затруднения достъп. Осигуреността с медицински лица е по-висока в града в сравнение със селата. Това се дължи основно на специфичната инфраструктура – разпокъсаност и отдалеченост на малките селища. Поради тази причина следва да се постави акцент върху превантивната медицина.

Лечебните заведения за първична медицинска помощ и дентална извънболнична помощ в област Кърджали през 2011 г. наброяват общо 199 заведения, от които 63 са

амбулатории за индивидуална практика за първична медицинска помощ (АИППМП) и 136 амбулатории за индивидуална практика за първична дентална помощ (АИПДП). Най-голям е броят на тези видове лечебни заведения в община Кърджали.

В област Кърджали преобладават АИПДП – 136, следвани от АИСМП – 68, и АИППМП – 63. Най-малък е броят на диагностично консултативните центрове (ДКЦ) и хосписите.

При оценката на потребностите от лекарски специалисти в извънболничната медицинска помощ, е отчетена необходимост от разширяване на пакета дейности по специалности и изнасяне на някои болнични диагностично лечебни дейности в извънболничната помощ. При специалистите от АИСМП също с наблюдава неравномерно разпределение, като концентрацията им е предимно в общинските центрове. Това затруднява достъпа на населението до този вид услуга, увеличава броя на случаите с късна диагностика и настъпили усложнения, както и нарастване броя на хоспитализациите.

Изградената в община Кърджали система от болнични заведения (5) в състояние да задоволи потребностите на населението както от общината, така и от областта от болнична медицинска помощ. Тяхната обща леглова база възлиза на 598 болнични легла, като през последната година използваемостта в дни е само 189.16, което представлява 51.82%.

Общият брой на пациентите, преминали болнично лечение през 2011 г., е 14 991 души. Оборудването в лечебните заведения е на добро ниво.

Поради неравномерността на доболничната помощ, броят на хоспитализациите в областта в много от болничните заведения се увеличава. В отдалечените места консултации със специалист са невъзможни. Пациентът няма достъп до лаборатория, сектори по образна диагностика и др. и предпочита да се отнесе към болницата като към един комплекс, в който да получи нужното обслужване. В първичната извънболнична помощ не е създадена организация за безотказен 24-часов прием. Това увеличава потока на пациентите към специалисти и болничната система. С тази практика се увеличава броят на вторичните прегледи и хоспитализациите.

На територията на областния град Кърджали функционира един Център за спешна медицинска помощ (ЦСМП), който разполага с 8 филиала в областта. Броят на извършените амбулаторни прегледи в спешна помощ през 2011 г. е 25 962, в т.ч. 13 704 изпълнени повиквания. От всички 6 821 са за указване на спешна медицинска помощ, 4 963 за неспешни състояния и 1 920 за санитарен транспорт. Осигуреността с щат е достатъчна, но квалификацията на висшия и среден медицински персонал – недостатъчна. Текущото сред лекарите е голямо. Основната тежест във филиалите се поема от средния медицински персонал.

За подобряване качеството на спешната медицинска помощ е необходимо ресурсно осигуряване, повишаване квалификацията на персонала, готовност за бързо реагиране при аварии, бедствия и катастрофи в съответствие с европейските стандарти.

От 2001 г. в гр. Кърджали функционира първият и единствен в страната Кабинет за борба с хипертонията с безплатно измерване на кръвното налягане. Специалистите от РЗИ – Кърджали периодично разработват и разпространяват във всички общини от областта здравно-информационни материали за този рисков фактор.

Сред основните недостатъци и проблеми в сферата на здравеопазването в областта, върху които трябва да се работи, са:

1. Застаряване на квалифицирания медицински персонал с тенденция на задълбочаване – липса на млади лекари по определени специалности.

2. Незаетите лекарски практики в селата са непривлекателни. Основните причини са голям брой неосигурени лица, възрастни хора със специфични здравни проблеми, разпръснати селища, недобри пътища и нередовен транспорт.

3. Недостатъчен брой групови лекарски практики.

4. Като сериозен проблем РЗИ-Кърджали посочва големия брой здравно неосигурени лица.

През 2011 г. в община Крумовград са регистрирани: 4 индивидуални практики за първична извънболнична медицинска помощ; 10 по дентална медицина; една групова практика за първична медицинска помощ и индивидуални практики за специализирана извънболнична помощ.

Има незаети амбулатории за първична извънболнична помощ в Крумовград и селата: 4 в града и 10 в селата Егрек, Малък Девесил, Бук, Голяма Чинка, Звънарка, Голямо Каменяне, Черничево, Гулийка, Полковник желязово, Поточница.

На територията на общината 15 специалисти предоставят здравни услуги на децата в 9 детски градини и 12 училища.

В община Крумовград има една многопрофилна болница за активно лечение - МБАЛ „Живот +“ ЕООД. Тя е учредена на 04.09.2000 г. с капитал в размер на 248 595 лева. Едноличен собственик на капитала на дружеството е Община Крумовград, като правата на собственост се упражняват от Общински съвет гр. Крумовград. В лечебното заведение медицински специалисти, съвместно с друг персонал, извършват лечение на лица с остри заболявания, изострени хронични болести и състояния, изискващи оперативно лечение в болнични условия по следните основни медицински специалности:

- Диагностика и лечение на заболявания, когато лечебната цел не може да се постигне в лечебните заведения за извънболнична помощ;
- Родилна помощ;
- Рехабилитация;
- Диагностика и консултации, поискани от лекар или лекар по дентална медицина от други лечебни заведения;
- Диспансеризация.
-

Диагностично-консултативен блок - състои се от приемни кабинети, клинична лаборатория, отделение по образна диагностика, микробиологична лаборатория, лаборатория по обща клинична патология и отделения без легла – анестезиологично отделение и физиотерапевтично отделение, което в момента не функционира.

Стационарен блок с 54 активни легла с Отделение по Вътрешни болести, в което се осъществява дейност и по медицинските специалности пневмология и кардиология; Отделение по педиатрия (детско); Отделение по акушерство и гинекология; Отделение за продължително лечение по вътрешни болести.

Административно-стопански блок със Стерилизационна; Автотранспорт; Администрация. В Дежурен кабинет се оказва медицинска помощ на здравноосигурени и неосигурени лица между 20.00 ч. вечерта и 08.00 ч. сутринта през работните дни и денонощно през почивните и празничните дни. В структурата на болницата е включена и болнична аптека.

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

Болницата е добре оборудвана с медицинска апаратура, съобразно извършваната диагностично-консултативна помощ, амбулаторно лечение и спешна неотложна медицинска помощ.

Медицински център №1 ЕООД е лечебно заведение за доболнична специализирана помощ с кабинет по вътрешни болести, хирургичен кабинет, детски кабинет, УНГ кабинет, АГ кабинет и очен кабинет.

Регионалните медицински центрове в област Кърджали са 5. Частни клиники няма. Частни лекари също няма.

Разстоянието на населените места от здравните услуги в района се характеризира с голяма отдалеченост - до 10 км – 21 села; между 10,1 км и 20 км – 28 села; между 20,1 км и 30 км – 15 села; между 30,1 км и 40 км – 8 села; между 40,1 км и 50 км – 4 села. Най отдалечени са 3 населени места, съответно едно на 51 км, две на 53 км.

Лекарите (539) на 1000 жители в областта към 31.12.2017 г. са 3.6, а в община Крумовград (19) – 0.9.

Специалисти здравни грижи на 1000 жители (в областта - 854, в общината - 29) към 31.12.2017 г. съответно 5.7 и 0.6.

Болнични легла на 1000 жители (в областта (826), общината - 54) към 31.12.2017 г. са съответно 5.5 и 3.2.

Броят на хората, които ползват здравни услуги 1000 жители за общината през 2017 г. е 16 931, за областта – 151 113.

Броят на хоспитализираните лица 1000 жители за общината, за 2017 г. е 86.47%, а за областта – 175.12 на сто.

В общината се предоставят следните здравни програми (ваксинации, информационни събития, програми за възрастни хора):

Проект „Предоставяне на интегрирани услуги за ранно детско развитие в община Крумовград“ , процедура „Услуги за ранно детско развитие“ по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2014-2020 г., съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз. Той допълва и подкрепя дейността на успешно създадения Център за предоставяне на интегрирани социални услуги в общността по Проекта за социално включване, финансиран със Заем 7612BG от Международната банка за възстановяване и развитие в периода 2012-2015 г. Проектът има за цел да предостави подкрепа на деца в ранна детска възраст и техните семейства за подобряване на достъпа до здравна грижа, формиране на родителски умения, подобряване на семейната среда, повишаване на училищната готовност на децата за включване в образователната система, както и предотвратяване на настаняването на деца в специализирани институции. Проектът обхваща деца на възраст от 0 до 7 години и техните родители, както и бъдещи родители от рискови групи в община Крумовград. Дейностите по проекта са насочени към превенция на заболяванията.

Фондация „Направи добро – Александровска“ гр. София със съдействието на Община Крумовград всяка година организира безплатни профилактични прегледи за жители на общината на възраст над 60 години.

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

Към 2001 г. детските градини в община Крумовград са 63 с 4 617 деца в 27 групи и 405 учители.

На територията на община Крумовград се предоставят следните социални услуги в общността:

Център за настаняване от семеен тип за деца и младежи 1 и 2 (НСТДМ) - социална услуга резидентен тип за деца и младежи, която предоставя жизнена среда за пълноценно израстване и развитие на деца и младежи, за които към момента на настаняване не е възможно да бъдат отглеждани в биологичното им семейство, в семейството на близки и роднини или в приемно семейство. Капацитетът на ЦНСТДМ 1 е 15 деца/младежи и на ЦНСТДМ 2 е 15 деца/младежи. Настаняване на деца и младежи в ЦНСТДМ се извършва със заповед на директора на Дирекция „Социално подпомагане“.

Център за обществена подкрепа (ЦОП) - Крумовград предоставя комплекс от социални услуги, предназначени за деца и семейства с цел предотвратяване на изоставянето на децата и настаняването им в специализирани институции, превенция на насилието и отпадане от училище, деинституционализация и реинтеграция на деца, обучение в умения за самостоятелен живот и социална интеграция на деца от институции, консултиране и подкрепа на семейства в риск, оценяване, обучение и подкрепа на приемни родители и осиновители, консултиране и подкрепа на деца с поведенчески проблеми и прояви.

В центъра работят социален работник, педагог, психолог и логопед, които извършват индивидуална работа с деца и семейства. Основните направления по които се работи са следните: Работа с деца (занимания с деца при подготовката им за училище, ангажиране на свободното им време по интереси, социална и менторска работа, в зависимост от потребностите им, психологическа консултация и подкрепа за деца с проблемно поведение и преживяли насилие); Работа с родители (семеино и психологическо консултиране, подкрепа за изграждане на връзката между родителя и детето, подготовка и насърчаване на родители да се грижат за децата си); Мобилен екип за посещения, срещи и консултации по домовете на семействата.

Обектите за грижи за възрастни са:

Дом за стари хора с капацитет 50 места - специализирана институция, предоставяща комплекс от социални услуги на лица, навършили възрастта за придобиване право на пенсия за осигурителен стаж и възраст съгласно Кодекса за социално осигуряване, включително на онези от тях, които имат процент намалена работоспособност, установен с експертно решение на ТЕЛК/НЕЛК.

Домашен социален патронаж - комплекс от социални услуги, предоставяни по домовете - доставка на храна; поддържане на личната хигиена и хигиената на жилищните помещения, обитавани от ползвателя; съдействие за снабдяване с необходимите технически помощни средства при ползватели с увреждане; битови услуги и др.

Капацитетът е 165 с два филиала в с. Аврен и с. Поточница.

Обществена трапезария - социална услуга, насочена към задоволяване на потребностите от храна за хора, които не могат да си я осигуряват сами с продължителност до 30.04.2016 г.

Приемна грижа. От 30.09.2011 г. до 31.12.2015 г. община Крумовград е партньор на Агенцията за социално подпомагане при изпълнение на проект „И аз имам семейство“. За реализация на проекта е сформиран екип по приемна грижа в община Крумовград от двама социални работници и екип за управление на проекта, съставен от администратор и счетоводител. Утвърдени са 4 професионални приемни семейства, като в 3 от тях са настанени 4 приемни деца. От 01.01.2016 г. стартира проект „Приеми ме 2015“, по който продължава предоставянето на услугата „Приемна грижа“. По проекта работят двама социални работници, администратор и счетоводител, с опит от предходния проект „И аз имам семейство“.

Клуб на пенсионера и хората с увреждания.

Сред програмите за благосъстояние на общината (икономически, образователни, здраве) е и Общинският план за младежта е документ за планиране и изпълнение на приоритетите на общинската и националната политика за младите хора.

Общината разполага със стадион в общинския център, покрит плувен басейн и физкултурен салон към СОУ „Васил Левски“, Крумовград. Приоритетни за реализация са проекти за изграждане на спортна площадка за баскетбол, хандбал, бадминтон и тенис на корт и открит басейн в гр. Крумовград. Спортната инфраструктура в училищата е в лошо техническо състояние. За осигуряване безопасността на учащите е необходимо да се извърши подмяна на спортните съоръжения и настилките на спортните площадки. За обновление на спортната инфраструктура и изграждане на допълнителни съоръжения за спорт и отдиш средства инвестират общината и „Дънди прешъс металс“ ЕАД – Крумовград.

Културните обекти с национално и местно значение са няколко: Късноантична и средновековна крепостна стена, Музейна сбирка, Тракийски рудник за злато, Средновековна крепост в с. Сърнак, Природозащитен център „Студен кладенец“, Абразивни кладенци и Дяволски мост (Шейтана), Резерват „Вълчи дол“.

ГЛАВА 5: ОБЩЕСТВЕНО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ В РАЙОНА

5.1. Състояние на водоснабдителната инфраструктура (безопасна питейна вода), канализационна система.

Услугите водоснабдяване и канализация на територията на област Кърджали се предоставят от „Водоснабдяване и Канализация“ ООД гр. Кърджали.

Таблица 39.

Община	Общ брой населени места	Общ брой население
Ардино	12	8830
Джебел	23	6850
Кирково	44	18559

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

Крумовград	41	15203
Кърджали	67	63621
Момчилград	28	14797
Черноочене	23	7273
Общо	238	135133

Източник: НСИ

Населението, ползващо водоснабдителните услуги в област Кърджали, е 135 133 души от общия брой населяващи територията. Това представлява 89% водоснабденост на селищата. За сравнение в страната процентът на населението, ползващо водоснабдителни услуги, и 98.6 на сто. Водоснабдени са 238 населени места. Средното потребление на ден на човек от населението през 2007 г. достига 90.08 литра, през 2008 г. то е 90.72 литра, през 2009 г. – 86.07 литра на ден на човек, през 2010 г. – 83.17 литра и през 2011 г. – 85.69 литра.

Количество и качество на водата

ВиК ООД – Кърджали ползва сурова вода от два водоизточника – язовир „Боровица” и планинско водохранилище за с. Равен, община Момчилград. Суровата вода от тях не отговаря единствено по показател „мътност”, поради което има изградени съответно пречиствателни станции (ПСПВ) и пречиствателно съоръжение – самопочистващ се филтър.

Всички останали количества сурова вода са от подземни водоизточници – дренажи, шахтови кладенци и тръбни кладенци. Особени проблеми с качеството на сурвата вода няма.

Тя е безопасна и чиста и не са налични показатели, които се нуждаят от пречистване с изключение на микробиологичните показатели, поради което се извършва дезинфекция.

За качеството на суровата вода се извършва мониторинг, съгласно нормативното законодателство. Той се изпълнява от Басейнова дирекция за управление на водите в Пловдив и от Министерството на здравеопазването.

Количествата сурова вода от яз. „Боровица” са в достатъчен обем за предвиденото водоснабдяване на градовете Кърджали и Момчилград и още 36 села. Другият повърхностен водоизточник пресъхва през лятото. Количеството на подземните води на водоизточниците, изградени в терасите на реките Върбица, Нановишка и Перперешка, се влияят от нивото на водата в коритата, особено през летния сезон.

Качество на водата, предназначена за питейно-битови нужди

За качеството на питейната вода се извършва мониторинг по Наредба №9/2001 г., ноне в достатъчен обем като количество проби и брой показатели по задължителния минимум на постоянния и периодичния мониторинг и недостатъчен обхват на водоизточниците годишно.

Количеството на питейната вода в област Кърджали е добро. През последните седем години процентът на обща стандартност (микробиология и физикохимични показатели) не пада под 98%. Има изградено много добро хлораторно стопанство. В големите водоснабдителни групи се хлорира с хлор-газ апарати, а в останалите помпени станции са монтирани дозаторни помпи за натриев хипохлорид и флашхлор.

Таблица 42. Качество на питейната вода през годините

Години	2006	2007	2008	2009	2010	2011
--------	------	------	------	------	------	------

Стандартност	% 98,26	98,77	99,06	99,56	99,32	99,74
---------------------	---------	-------	-------	-------	-------	-------

Източник: НСИ

Към момента съществуват няколко основни проблема, свързани с охранителните зони: поддържане на зоните и своевременно възстановяване на огради; привеждане на зоните, учредени по реда на Наредба №2/1989 г. за санитарно-охранителните зони (СОЗ) около водоизточниците и съоръженията за питейно-битово водоснабдяване (ДВ. Бр. 68/1989 г.) към изискванията на Наредба №3/2000 г. за условията и реда за проучване, проектиране, утвърждаване и експлоатация на СОЗ около водоизточниците и съоръженията за питейно-битово водоснабдяване и водоизточниците на минерални води (ДВ. Бр. 88/2000 г.) по отношение границите и охранителните режими в пояс II и III в срок до 10 години от обнародването ѝ в Държавен вестник. Границите на най-вътрешния пояс на СОЗ не се променят. Този срок изтича в края на 2010 г. Към 2012 г. дружеството няма изпълнение по тази разпоредба. Необходимите средства за проектиране и реализиране на предписаните в проекта мерки и мероприятия прогнозно частично са в размер на 2 160 хил. лв.

5.2. Статус на екологичната инфраструктура – екологични рискове

Качество на атмосферния въздух

В област Кърджали има няколко големи производствени мощности, които замърсяват атмосферния въздух и са включени в мониторинговата система за наблюдение и контрол. При констатирани наднормени емисии, се налагат икономически санкции.

Основн замърсител в община Крумовград са автотранспортът и битовите отоплителни инсталации през зимния сезон. Замърсяването е епизодиодично и може да доведе до наднормени стойности при специфични метеорологични условия.

Нередовното почистване на улиците също оказва влияние върху количеството регистриран прах. През периода 2009-2012 г. налице тенденция за наднормено съдържание на фини прахови частици най-вече през зимата, което е резултат от повишеното потребление на твърди горива в битовия сектор и характерните за сезона безветрие, мъгли и температурни инверсии, които създават условия за задържане и натрупване на атмосферни замърсители в приземния слой.

Водни ресурси

За определяне на екологичното и химично състояние на повърхностните води се провежда хидробиологичен мониторинг в 54 пункта и физико-химичен в 12 пункта от Националната система за мониторинг на околната среда.

Физико-химичният мониторинг се извършва по 29 показателя за екологично състояние (основни и специфични), свързани с органично замърсяване на повърхностните води и 3 показателя за химично състояние (приоритетни вещества). Анализът на планираните проби се извършва от Регионалната лаборатория на РИОСВ – Хасково към ИАОС. Завсеки отделен мониторингов пункт има определена схема за пробонабиране и анализ по групи показатели.

На територията на област Кърджали има 21 водни обекти, чието екологично състояние е много добро и в съответствие с разработената през 2010 г. класификационна система, включваща биологични и физико-химични елементи за качество.

През 2001 г. в определени водни обекти в област Кърджали са извършени анализи за наличие на приоритетни вещества (олово, кадмий и никел). В три водни тела в басейна на р.

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

Арда резултатите показват превишаване на стандартите за качество по показатели кадмий (Директива 2008/105/ЕО. При р. Арда, при вливането на Черна река до язовир Кърджали и р. Ардинска и при р. Арда при вливането на р. Крумовица до язовир Ивайловград. Язовир Студен кладенец е с констатирано общо лошо състояние – превишено наличие на физико-химични и химични елементи. На воден обект р. Арда между яз. Студен кладенец и р. Крумовица е констатшрано лошо екологично състояние – наличие на биологични елементи.

Земи и почви

За цялата територия на област Кърджали най-влошено е състоянието на почвите около бившия ОЦК-АД и “S&B Индъстриъл Минерал”АД, гр. Кърджали. Установено е, че поземленият фонд е увреден в различна степен. Засегнатите земи са около 6 хиляди дка, включително и около старо и сега действащо хвостохранилище. Замърсяването на тези площи е предимно с тежки метали.

По отношение опазване на земните недра и ползване на подземните богатства, се наблюдава тенденция за увеличаване броя на получените разрешения за търсене и проучване на полезни изкопаеми – особено на скалооблицовъчни материали. В голяма част от случаите става въпрос за площи с малки размери, при които въздействието върху околната среда е ограничено.

В обектите за търсене и проучване на метални полезни изкопаеми, които обикновено са със значителни размери, до момента геолошко-проучвателните работи се концентрират върху малки пощи с изключение на златното находище Ада тепе в района на община Крумовград. Всички обекти с минно-геоложки дейности се контролират от РИОСВ – Хасково, съгласно законовите уредби в страната. До мемента няма констатирани сериозни нарушения в тази област, с изключени на добива на бентонит в кариерата Пропаст-север, където периодично се активира свлачище.

На територията на област Кърджали се извършва ежегоден мониторинг на почвите съгласно мониторинговата мрежа „Земя и почви”. Има имградени 14 почвени пункта за пробовземане и анализ на почвите от замърсяване с тежки метали и металоиди. Извършва се анализ и контрол по показатели олово, мед, цинк, кадмий, арсен, желязо, азот, фосфор, живак, хлорорганични пестициди и киселяване.

5.3. Инсектициди

Община Крумовград организира всяка година няколкократно обработки на терени и площи в гр. Крумовград против комари и кърлежи. Дезинсекция (пръскане против комари) се извършва на цялата територия на града. Обработка против кърлежи се извършва на тревни площи в градски парк, централната част на града, в кварталите „Дружба” и „Запад” и градски стадион.

5.4. Земеделски практики, методи за напояване

Земеделските земи в общината са 382 228 дка, в т.ч. обработваема земя 147545 дка (38,6%), мери и пасища 141140 дка (36,9%), гори в земеделски фонд 93543 дка (24,5%). Поливните площи са 3 000 дка, но хидромелиоративната система е силно амортизирана. Основният прилаган поливен метод е разгъване на тръби за поливане. На територията на общината са изградени 60 микроязовира, които могат да се използват за напояване.

Възстановяването на хидромелиоративната мрежа е свързано с привличане на инвестиции и следва да се съобрази с особеностите на дребните земеделски стопанства.

По форма на собственост 19% от земеделската земя е частна, 60% е общинска (почти напълно се формира от т.нар. общински остатъчен фонд), а 21% е държавна.

Основна част от обработваемата земя е заета с тютюн (26 583дка). Отглеждат се лечебни растения (700дка бял риган и 70 дка шипки и 25 дка маточина), овощни насаждения (562 дка), лозя (270 дка), други трайни насаждения (823дка), пипер (270 дка) и чубрица (70 дка).

Броят на регистрираните тютюнопроизводители е 4 031 души, а квотата за 2004г. е 4 370т. За общината са характерна изключително силна зависимост на селскостопанските производители от тютюнопроизводството. Съществува положителен опит в култивирането на лечебни растения, подправки и зеленчуци. Тези култури са алтернатива за заетост на малка част от земеделските стопани.

Собствеността върху земята е раздробена и преобладават стопанствата, които обработват по-малко от 10 декара. Под аренда се обработват 2 009 дка. Въпреки, че през последните години броят на малогабаритната и средногабаритната техника се е увеличил, липсва съвременна техника за провеждане на агротехнически мероприятия с по-продължителен ефект, което сериозно намалява ефективността на стопанската дейност.

Обработват се по-плодородните земи, а нископродуктивната земя се изоставя, като изоставените земи към края на 2001г. са над 3 600 дка. Ерозионните процеси, провокирани от наклонения терен, намаляват площите обработваема земя. Отсъствието на крупни земеделски стопанства, намалява производителността на труда и възможностите за реализиране на по-ниска себестойност на продукцията, както и за нейната пазарна реализация.

5.5. Животновъдство, кланични трупове, причини за замърсяване

Животновъдството има по-малък дял в произведената селскостопанска продукция. Представени са почти всички видове домашни животни, като доминират говедовъдството и овцевъдството. Към началото на 2005г. броят на отглежданите домашни животни е както следва: говеда 7 204 броя, в т.ч. крави 4 371, овце 16 563 бр.

Намаляването на броя на животните през последните 15 години затихва като процес, но затрудненията свързани с реализацията на продукцията продължава да бъде основен проблем пред животновъдите.

Животните се отглеждат в семейни стопанства, няма големи ферми. В преобладаваща част от случаите животните се отглеждат при примитивни условия, липсва контрол на качеството на произвежданата продукция. Познанията на стопаните са недостатъчни, липсва адекватна информация за възможностите за прилагане на нови технологии.

5.6. Условия на живот

Могат да бъдат ообщени по-следния начин:

➤ Благоприятно географско положение (общата граница с Република Гърция е около 90 км);

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

- Благоприятни климатични и почвени условия за развитие на технически, етерично-маслени и южни култури ;
- Налични големи язовира в областта,обуславящи функционирането на водоелектрически централи ;
- Богатство от полезни изкопаеми;
- Съществуваща материално техническа база за лека и тежка промишленост;
- Традиции и преобладаващ дял на преработващата промишленост в Областта;
- Умерен 4 сезонен климат с положителни температури и преобладаващи слънчеви дни;
- Наличие на достатъчна мрежа от учебни заведения с оптимална структура за общо образование, професионална подготовка и за получаване на висша образователна степен;

- Наличие на болнична система със сравнително добра материална база;
- Утвърдени богати културни традиции;
- Запазени паметници на културата;
- Уникално историческо наследство.

5.7 . Отрасли от промишлеността, причиняващи проблеми

В продължение на десетилетия в община Крумовград са налице опасения, че добивната дейност на „Дънди Прешъс Металс“ ЕАД ще причинява сериозни екологични проблеми. Това на този етап не се потвърждава. Към момента всички дейности са екологично обезпечени и не създават проблеми за околната среда.

В община Крумовград „Дънди Прешъс Металс“ ЕАД е инвестирал 80 млн. долара. На рудник Ада тепе за добив на злато се изграждат 2 пречиствателни станции. Първата е за битово-фекални води, а втората ще се използва при нужда от заустване на води в коритото на р. Крумовица като водата, достигаща от реката, ще бъде с качество на питейна.

При дейността на рудник Ада тепе и обогатителната фабрика ще се използват едни от най-съвременните технологии. На базата на меморандум „Дънди Прешъс Металс“ ЕАД има подписан рамков договор с община Крумовград и годишно осигурява по 500 хил. лева за общински проекти, свързани с инфраструктурата, образованието и здравеопазването. Освен това, фирмата подкрепя финансово и професионалната гимназия по транспорт в града. 50% от концесионната такса също се връща в граничната община.

5.8. Управление на твърди и течни отпадъци

Всички общини на територията на област Кърджали обезвреждат образуваните на своя територия твърди битови отпадъци на временно определена за целта площадка в землището на с. Вишеград, община Кърджали. Годишно на територията на областта се образуват и обезвреждат около 44 хиляди тона твърди битови отпадъци.

Общинския център - гр. Крумовград, е обхванат в системата за организирано сметосъбиране и сметоизвозване. В останалите населени места твърдите битови отпадъци се депонират на нерегламентирани сметища, отстраняването на които представляват сериозен проблем пред общинската администрация Съгласно Националната стратегия управление на отпадъците и Националния план за действие се предвижда изграждане на регионално депо за твърди битови отпадъци на територията на община Кърджали. Ангажимент на община Крумовград е изграждане на претоварна станция за обслужване населението на общината.

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

На територията на община Крумовград няма значими замърсители на атмосферата. През 2003 г. са реализирани ограничени емисии на вредни вещества – неметанови летливи органични съединения 14,64т. (12,57% от емисиите в рамките на областта) и метан 33,56 т.(6,01%).

Основните замърсители на водата са отпадните и канализационни води от населението и стопанските субекти, като няма установени значими индустриални замърсявания.

По отношение на *болничните* отпадъци, в МБАЛ „Живофт+“ ЕООД е създадено специализирано хранилище за временно съхраняване на отпадъци от хуманна медицина и е въведена система за разделно събиране.

Улиците се почистват, но не по стандартизирана схема за предлагане на услугата. Нейното предоставяне има неорганизиран характер, което е пряко свързано с неефективното разходване на и без това силно ограничените средства на общината.

Друг съществен проблем е, че на територията на общината няма организирана система за разделно събиране на отпадъци от опаковки.

5.9. Други

За опазване на биологичното разнообразие са обявени резервата “Вълчи дол” и седем защитени местности.

Резерватът “Вълчи дол” с площ 775 ха, е разположен в землището на с. Студен кладенец и е обявен за съхраняване на единствената в България колония от белоглави лешояди. На територията на резервата са установени 23 вида грабливи птици, 21 от които фигурират в Червената книга на Република България.

Защитени местности на територията на община Крумовград са:

1. “Джелеве” с площ 4,9 ха, разположена в землището на с. Перуника. Единствено находище за Източните Родопи на Турска леска.
2. “Мандрата” с площ 0,3 ха; местоположение – водопад в Ташбунар дере, в землището на с. Чал.
3. “Буреце” с площ 0,3 ха; местоположение – водопад в р. Дуран дере, в землището на с. Падало.
4. “Душан” с площ 0,1 ха; местоположение – водопад в р. Душан дере, в землището на с. Красино.
5. “Водопада” с площ 0,2 ха; местоположение – водопад в р. Душан дере, землище на с. Джанка.
6. “Орешари” с площ 55 ха; разположена в землището на с. Орешари, защитена местност с цел опазване на популации на защитени и застрашени от изчезване видове животни и растения, съхраняване на забележителен ландшафт, включващ скални венци, арки, пещери и тракийски скални ниши.
7. “Рибино” с площ 66,3 ха; разположена в землището на с. Рибино и с. Самовила; защитена местност с цел опазване на популации на защитени и застрашени от изчезване видове животни и растения, както и за опазването на карстов ландшафт, включващ скални масиви, извори и пещери.

На територията на общината са разположени множество пещери, три от които са включени в списъка на 250-те най-известни пещери в България, а именно “Огледалната пещера”(с дължина 157 м., разположена в землището на с. Рибино); “Пещерите” (шест пещери, разположени в землището на с. Орешари, махала Мост) и “Самара”(дължина 327 м., разположена в землището на с. Рибино).

5.10. Открити проблеми

Непрекъснатост на водоснабдяването, наличие на режимно водоснабдяване от страна на ВиК ООД - Кърджали

През лятото някои от водоснабдителните групи не могат да покрият нарасналите нужди от вода (главно за стопански цели) и се налага въвеждане на воден режим. Основен проблем е, че нуждите от вода през летния сезон надхвърлят възможностите на даден водоизточник, а оттук и на цялата система да подsigури необходимите количества. Не е налице адекватно функционираща инфраструктура за осигуряване на вода за поливни цели. През трите летни месеца реките Върбица, Нановишка и Перперешка пресъхват почти изцяло, а в тяхното поречие са изградени по-голямата част от водоизточниците, които експлоатира ВиК ООД. Една от причините реките да пресъхват е, че на притоците им са изградени язовири. Съгласно Закона за водите, собствениците на язовири трябва да изпускат минимални водни количества, които да поддържат екосистемата в поречието, но на практика това не се осъществява. Оросяването на терасите от изградените язовири все още не е решено трайно и много селища остават без вода. Налага се чрез съдействие на кметовете на общини да се осигурява от собствениците на язовири да изпускат периодично водни количества.

Друг проблем за нарушаване редовността на водоподаване са и високите вълни и повишената защита на ВиК съоръженията от поражения и наводнения.

По-голямата част от значимите водоизточници са изградени в терасите на реките и са силно зависими от състоянието на коритата им, бреговете им и нивото на водите. Съществува реална опасност за разрушаване на ВиК съоръжения за водоснабдителните мрежи „Фотиново” „Островица”, вследствие изравяне брега на р. Върбица. Основна заплаха за всички ВиК съоръжения, земи, пътища и други инженерни съоръжения, са разрушените диги на коригираните реки, които не се поддържат, а дружеството-оператор не може да влага средства за поддръжка и ремонт на съоръжения, които не са вписани в активите му.

Към момента все още съществуват и проблеми по трасето на магистралния водопровод, който е положен успоредно на общинския път, обслужващ селата Панчево, Бленика, Дъждовница, Ненково, яз.”Боровица” и Безводно. Положените водостоци на малки реки и дерета, пресичащи пътя, често се задръстват и не се почистват навреме. Не се почистват своевременно и крайпътните канавки. При прииждане, вследствие дъждове и снеготопене, оттичането на водите е възпрепятствано и това нарушава целостта на пътя, което е предпоставка за аварии на магистралния водопровод и нарушаване на водоподаването.

Основни проблеми пред селското стопанство

- Семейните земеделски стопанства са от затворен тип, не се провеждат агротехнически мероприятия, което води до ниски добиви;
- Пазарната реализация на селскостопанската продукция е силно затруднена, като предлаганите цени често са под себестойността на продукцията. Изключение е реализацията на произведения тютюн, където изкупната кампания е на задоволително ниво;

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

➤ Липсва модерна селскостопанска техника и съвременен сграден фонд, както и финансови ресурси за технологично обновяване на земеделските стопанства. Липсват познания за адекватно провеждане на агротехническите мероприятия;

➤ Семейните ферми не са пазарно ориентирани. Не се прилагат мерки за подобряване и поддържане на породния състав, което не позволява увеличаване на количеството на произвежданата продукция.

Изложените проблеми провокират негативна тенденция за неефективно използване на обработваемата земя, влошаване на техническата обезпеченост на селското стопанство и намаляване на добивите. В животновъдството тенденциите са за продължаващо влошаване на породния състав и добивите.

5. Синтез на глава 5

Населението, ползващо водоснабдителните услуги в област Кърджали, е 135 133 души от общия брой населяващи територията. Това представлява 89% водоснабденост на селищата. За сравнение в страната процентът на населението, ползващо водоснабдителни услуги, и 98.6 на сто. Водоснабдени са 238 населени места. Средното потребление на ден на човек от населението през 2007 г. достига 90.08 литра, през 2008 г. то е 90.72 литра, през 2009 г. – 86.07 литра на ден на човек, през 2010 г. – 83.17 литра и през 2011 г. – 85.69 литра.

Услугите водоснабдяване и канализация на територията на област Кърджали се предоставят от „Водоснабдяване и Канализация“ ООД гр. Кърджали, в т. ч. и на 41 населени места в община Крумовград с общ брой население 15 203 души.

Количество и качество на водата

Вик ООД – Кърджали ползва сурова вода от два водоизточника – язовир „Боровица“ и планинско водохващане за с. Равен, община Момчилград. Суровата вода от тях не отговаря единствено по показател „мътност“, поради което има изградени съответно пречиствателни станции (ПСПВ) и пречиствателно съоръжение – самопочистващ се филтър.

Всички останали количества сурова вода са от подземни водоизточници – дренажи, шахтови кладенци и тръбни кладенци. Особени проблеми с качеството на сурвата вода няма.

Тя е безопасна и чиста и не са налични показатели, които се нуждаят от пречистване с изключение на микробиологичните показатели, поради което се извършва дезинфекция.

За качеството на суровата вода се извършва мониторинг, съгласно нормативното законодателство. Той се изпълнява от Басейнова дирекция за управление на водите в Пловдив и от Министерството на здравеопазването.

Количествата сурова вода от яз. „Боровица“ са в достатъчен обем за предвиденото водоснабдяване на градовете Кърджали и Момчилград и още 36 села. Другият повърхностен водоизточник пресъхва през лятото. Количеството на подземните води на водоизточниците, изградени в терасите на реките Върбица, Нановишка и Перперешка, се влияят от нивото на водата в коритата, особено през летния сезон.

За качеството на питейната вода се извършва мониторинг по Наредба №9/2001 г., но не в достатъчен обем като количество проби и брой показатели по задължителния минимум на постоянния и периодичния мониторинг и недостатъчен обхват на водоизточниците годишно.

Към момента съществуват няколко основни проблема, свързани с охранителните зони: поддържане на зоните и своевременно възстановяване на огради; привеждане на зоните, учредени по реда на Наредба №2/1989 г. за санитарно-охранителните зони (СОЗ) около

водоизточниците и съоръженията за питейно-битово водоснабдяване (ДВ. Бр. 68/1989 г.) към изискванията на Наредба №3/2000 г. за условията и реда за проучване, проектиране, утвърждаване и експлоатация на СОЗ около водоизточниците и съоръженията за питейно-битово водоснабдяване и водоизточниците на минерални води (ДВ. Бр. 88/2000 г.) по отношение границите и охранителните режими в пояс II и III в срок до 10 години от обнародването ѝ в Държавен вестник. Границите на най-вътрешния пояс на СОЗ не се променят. Този срок изтича в края на 2010 г. Към 2012 г. дружеството няма изпълнение по тази разпоредба. Необходимите средства за проектиране и реализиране на предписаните в проекта мерки и мероприятия прогнозно частично са в размер на 2 160 хил. лв.

В област Кърджали има няколко големи производствени мощности, които замърсяват атмосферния въздух и са включени в мониторинговата система за наблюдение и контрол. При констатирани наднормени емисии, се налагат икономически санкции.

Основен замърсител в община Крумовград са автотранспортът и битовите отоплителни инсталации през зимния сезон.

Това замърсяване е епизодично и може да доведе до наднормени стойности при специфични метеорологични условия.

Нередовното почистване на уличната мрежа също оказва значително влияние върху количеството регистрирана прах. През зимните месеци е налице тенденция за наднормено съдържание на финни прахови частици до 10 микро на ($\mu\text{g} - \text{ФПЧ}_{10}$),

което е резултат от повишеното потребление на твърди горива в битовия сектор и характерните за сезона безветрие, мъгли и температурни инверсии, които създават условия за задържане и натрупване на атмосферните замърсители в приземния слой.

За определяне на екологичното и химично състояние на повърхностните води се провежда хидробиологичен мониторинг в 54 пункта и физико-химичен в 12 пункта от Националната система за мониторинг на околната среда.

Физико-химичният мониторинг се извършва по 29 показателя за екологично състояние (основни и специфични), свързани с органично замърсяване на повърхностните води и 3 показателя за химично състояние (приоритетни вещества). Анализът на планираните проби се извършва от Регионалната лаборатория на РИОСВ – Хасково към ИАОС. Завсеки отделен мониторингов пункт има определена схема за пробонабиране и анализ по групи показатели.

На територията на област Кърджали има 21 водни обекти, чието екологично състояние е много добро и в съответствие с разработената през 2010 г. класификационна система, включваща биологични и физико-химични елементи за качество.

През 2001 г. в определени водни обекти в област Кърджали са извършени анализи за наличие на приоритетни вещества (олово, кадмий и никел). Язовир Студен кладенец е констатирано общо лошо състояние – превишено наличие на физико-химични и химични елементи. На воден обект р. Арда между яз. Студен кладенец и р. Крумовица е констатирано лошо екологично състояние – наличие на биологични елементи.

За цялата територия на област Кърджали най-влошено е състоянието на почвите около бившия ОЦК-АД и “S&B Индъстриъл Минералс” АД, гр. Кърджали. Установено е, че поземленият фонд е увреден в различна степен. Засегнатите земи са около 6 хиляди дка,

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

включително и около старо и сега действащо хвостохранилище. Замърсяването на тези площи е предимно с тежки метали.

По отношение опазване на земните недра и ползване на подземните богатства, се наблюдава тенденция за увеличаване броя на получените разрешения за търсене и проучване на полезни изкопаеми – особено на скалооблицовъчни материали. В голяма част от случаите става въпрос за площи с малки размери, при които въздействието върху околната среда е ограничено.

В обектите за търсене и проучване на метални полезни изкопаеми, които обикновено са със значителни размери, до момента геолошко-проучвателните работи се концентрират върху малки пощи с изключение на златното находище Ада тепе в района на община Крумовград. Всички обекти с минно-геоложки дейности се контролират от РИОСВ – Хасково, съгласно законовите уредби в страната. До момента няма констатирани сериозни нарушения в тази област, с изключение на добива на бентонит в кариерата Пропаст-север, където периодично се активира свлачище.

На територията на област Кърджали се извършва ежегоден мониторинг на почвите съгласно мониторинговата мрежа „Земя и почви“. Има имградени 14 почвени пункта за пробовземане и анализ на почвите от замърсяване с тежки метали и металоиди. Извършва се анализ и контрол по показатели олово, мед, цинк, кадмий, арсен, желязо, азот, фосфор, живак, хлорорганични пестициди и киселяване.

Община Крумовград организира всяка година няколкократно обработки на терени и площи в гр. Крумовград против комари и кърлежи. Дезинсекция (пръскане против комари) се извършва на цялата територия на града. Обработка против кърлежи се извършва на тревни площи в градски парк, централната част на града, в кварталите и градския стадион.

Земеделските земи в общината са 382 228 дка, в т.ч. обработваема земя 147545 дка (38,6%), мери и пасища 141140 дка (36,9%), гори в земеделски фонд 93543 дка (24,5%). Поливните площи са 3 000 дка, но хидромелиоративната система е силно амортизирана. Основният прилаган поливен метод е разгъване на тръби за поливане. На територията на общината са изградени 60 микроязовира, които могат да се използват за напояване. Възстановяването на хидромелиоративната мрежа е свързано с привличане на инвестиции и следва да се съобрази с особеностите на дребните земеделски стопанства.

По форма на собственост 19% от земеделската земя е частна, 60% е общинска (почти напълно се формира от т.нар. общински остатъчен фонд), а 21% е държавна.

Основна част от обработваемата земя е заета с тютюн (26 583 дка). Отглеждат се лечебни растения (700 дка бял риган и 70 дка шипки и 25 дка маточина), овощни насаждения (562 дка), лозя (270 дка), други трайни насаждения (823 дка), пипер (270 дка) и чубрица (70 дка).

Собствеността върху земята е раздробена и преобладават стопанствата, които обработват по-малко от 10 декара. Под аренда се обработват 2 009 дка. Въпреки, че през последните години броят на малогабаритната и средно габаритната техника се е увеличил, липсва съвременна техника за провеждане на агротехнически мероприятия с по-продължителен ефект, което сериозно намалява ефективността на стопанската дейност.

Обработват се по-плодородните земи, а нископродуктивната земя се изоставя, като изоставените земи към края на 2001г. са над 3 600 дка. Ерозионните процеси, провокирани от наклонения терен, намаляват площите обработваема земя. Отсъствието на крупни земеделски стопанства, намалява производителността на труда и възможностите за

реализиране на по-ниска себестойност на продукцията, както и за нейната пазарна реализация.

Животновъдството има по-малък дял в произведената селскостопанска продукция. Представени са почти всички видове домашни животни, като доминират говедовъдството и овцевъдството. Намалването на броя на животните през последните 15 години затихва като процес, но затрудненията свързани с реализацията на продукцията продължава да бъде основен проблем пред животновъдите.

Животните се отглеждат в семейни стопанства, няма големи ферми. В преобладаваща част от случаите животните се отглеждат при примитивни условия, липсва контрол на качеството на произвежданата продукция. Познанията на стопаните са недостатъчни, липсва адекватна информация за възможностите за прилагане на нови технологии.

Могат да бъдат общени по-следния начин: Условието за живот на територията на община Крумовград са добри – географското положение е благоприятно (общата граница с Гърция е 90 км); климатичните и почвени условия са предпоставка за отглеждане на етерично-маслени и южни култури; на язовирите са построени водно-електрически централи; съществуват богатство от полезни изкопаеми и материално-техническа база за развитието на лека и тежка промишленост, търговия и услуги; налице са достатъчна учебна мрежа, бонична система, културни традиции и културно-историческо наследство.

В продължение на десетилетия в община Крумовград са налице опасения, че добивната дейност на „Дънди Прешъс Металс“ ЕАД ще причинява сериозни екологични проблеми. Това на този етап не се потвърждава. Към момента всички дейности са екологично обезпечени и не създават проблеми за околната среда.

В община Крумовград „Дънди Прешъс Металс“ ЕАД е инвестирал 80 млн. долара. На рудник Ада тепе за добив на злато се изграждат 2 пречиствателни станции. Първата е за битово-фекални води, а втората ще се използва при нужда от заустване на води в коритото на р. Крумовица като водата, достигаща от реката, ще бъде с качество на питейна.

При дейността на рудник Ада тепе и обогатителната фабрика ще се използват едни от най-съвременните технологии. На базата на меморандум „Дънди Прешъс Металс“ ЕАД има подписан рамков договор с община Крумовград и годишно осигурява по 500 хил. лева за общински проекти, свързани с инфраструктурата, образованието и здравеопазването. Освен това, фирмата подкрепя финансово и професионалната гимназия по транспорт в града. 50% от концесионната такса също се връща в граничната община.

Всички общини на територията на област Кърджали обезвреждат образуваните на своя територия твърди битови отпадъци на временно определена за целта площадка в землището на с. Вишеград, община Кърджали. Годишно на територията на областта се образуват и обезвреждат около 44 хиляди тона твърди битови отпадъци.

Общинския център - гр. Крумовград, е обхванат в системата за организирано сметосъбиране и сметоизвозване. В останалите населени места твърдите битови отпадъци се депонират на нерегламентирани сметища, отстраняването на които представляват сериозен проблем пред общинската администрация

На територията на община Крумовград няма значими замърсители на атмосферата. Основните замърсители на водата са отпадните и канализационни води от населението и стопанските субекти, като няма установени значими индустриални замърсявания.

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

Създадено е специализирано хранилище за временно съхраняване на отпадъци от хуманна медицина и е въведена система за разделно събиране.

Почистването на улиците има неорганизиран характер, което е пряко свързано с неефективното разходване на и без това силно ограничените средства на общината.

Друг съществен проблем е, че на територията на общината няма организирана система за разделно събиране на отпадъци от опаковки.

За опазване на биологичното разнообразие са обявени резервата “Вълчи дол” и седем защитени местности.

Резерватът “Вълчи дол” с площ 775 ха, е разположен в землището на с. Студен кладенец и е обявен за съхраняване на единствената в България колония от белоглави лешояди. На територията на резервата са установени 23 вида грабливи птици, 21 от които фигурират в Червената книга на Република България.

На територията на общината са разположени множество пещери, три от които са включени в списъка на 250-те най-известни пещери в България.

През лятото някои от водоснабдителните групи не могат да покрият нарасналите нужди от вода (главно за стопански цели) и се налага въвеждане на воден режим. По-голямата част от значимите водоизточници са изградени в терасите на реките и са силно зависими от състоянието на коритата им, бреговете им и нивото на водите. Основна заплаха за всички ВиК съоръжения, земи, пътища и други инженерни съоръжения, са разрушените диги на коригираните реки, които не се поддържат, а дружеството-оператор не може да влага средства за поддръжка и ремонт на съоръжения, които не са вписани в активите му.

Към момента все още съществуват и проблеми по трасето на магистралния водопровод. При прииждане, вследствие дъждове и снеготопене, оттичането на водите е възпрепятствано и това е предпоставка за аварии и нарушаване на водоподаването.

Основните проблеми пред селското стопанство са свързани с:

- Семейните земеделски стопанства са от затворен тип, не се провеждат агротехнически мероприятия, което води до ниски добиви;
- Пазарната реализация на селскостопанската продукция е силно затруднена, като предлаганите цени често са под себестойността на продукцията. Изключение е реализацията на произведения тютюн, където изкупната кампания е на задоволително ниво;
- Липсва модерна селскостопанска техника и съвременен сграден фонд, както и финансови ресурси за технологично обновяване на земеделските стопанства. Липсват познания за адекватно провеждане на агротехническите мероприятия;
- Семейните ферми не са пазарно ориентирани. Не се прилагат мерки за подобряване и поддържане на породния състав, което не позволява увеличаване на количеството на произвежданата продукция.

Изложените проблеми провокират негативна тенденция за неефективно използване на обработваемата земя, влошаване на техническата обезпеченост на селското стопанство и намаляване на добивите. В животновъдството тенденциите са за продължаващо влошаване на породния състав и добивите.

ГЛАВА 6. ЗАКЛЮЧЕНИЯ ОТНОСНО РАЙОНА

Общи характеристики

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

Община Крумовград е административна единица от област Кърджали, територията ѝ попада изцяло в района на Източните Родопи. Тя заема 26% от територията на областта и 0,75% от територията на страната.

На изток граничи с общините Ивайловград и Маджарово, на запад - с Кирково и Момчилград, на север - с Кърджали и Стамболово, а на юг - с Република Гърция.

Общата ѝ територия е 843,320 кв.км., от която 48.79% са горски територии, 47.83% - земеделски територии, 2.18% са територии на населени места и други урбанизирани територии, 1.2% са площите с водни площи, транспортна инфраструктура и други.

Общината се състои от 80 населени места, съставени от 403 махали. Административен център е град Крумовград, отдалечен от столицата на 310 км и от областния център Кърджали на 48 км. Най-близкият граничен сухопътен пункт е Капитан Андреево, отстоящ на 130 км. Най-близкият воден граничен пункт е Бургас - на 310 км от Крумовград. Най-близкият железопътен възел е Момчилград - на 32 км. Гранично-пропускателен пункт „Маказа“ отстои на 40 км от гр.Крумовград и на 18 км от западната граница на общината.

Територията на община Крумовград попада в северната периферия на средиземноморското климатично влияние и се характеризира с преходно-средиземноморски климат. Зимите са сравнително меки.

Изградената пътна мрежа в общината е с дължина 360,6 км, от които 264,6 км са асфалтирани. Второкласните пътища са 27 км, третокласните - 75 км и общинските пътища - 261 км. Гъстотата на пътната мрежа в общината е 43 км/100 кв. км., която е по-висока от средната за страната (33км/100 кв. км.). Основни пътни артерии са път III-509 Харманли – Долно Черковище – Долна Кула – Крумовград – Токачка – Маказа и път II-59 Момчилград – Крумовград – Ивайловград, които преминават през общинския център гр. Крумовград и свързват общината със съседните общини, областния град и националната пътна мрежа. Те имат важно значение за социално-икономическото развитие на общината, като връзка с транспортен коридор № 9 Кърджали – Маказа – Александрополис, създават предпоставки за активно стопанско развитие и се повишава атрактивността на общината пред външния бизнес.

Основните проблеми за поддръжката и развитието на пътната мрежа на община Крумовград са свързани с липса на средства за ремонт и инвестиции в пътна инфраструктура и тенденция за продължаващо влошаване качество на инфраструктурата. Бюджетните ресурси на общината, както и на повечето малки общини в България, са силно зависими от субсидиите от републиканския бюджет, ограничени са възможностите за реализация на собствени приходи за финансиране на значими инфраструктурни проекти.

Водоизточниците в община Крумовград са недостатъчни в количествено и качествено отношение. Централно водоснабдени са 38 населени места и едно е частично водоснабдено. Останалите се водоснабдяват от локални водоизточници, а през летните месеци се налага доставяне на вода с цистерни. Основен проблем е липсата на достатъчно водоизточници с качествена питейна вода. Канализационна мрежа има само общинския център гр. Крумовград, в останалите населени места се използват септични ями и попивни кладенци.

Всички населени места в община Крумовград са електро снабдени от “ЕВН Електроразпределение” ЕАД - Пловдив, клон Кърджали, район Крумовград. На територията на общината функционира ВЕЦ “Студен кладенец” с мощност от 60 мегавата, която произвежда годишно 153,1 млн.квч електроенергия. Трансформацията на електроенергия от високо в средно напрежение се осъществява от подстанция “Крумовград”, която е свързана с електропроводи с ВЕЦ “Студен кладенец” и подстанция “Момчилград”. Подстанция “Крумовград” има обща трансформаторна мощност от 40 мегавата.

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

Изграждането и усъвършенстването на хидромелиоративния парк би довело до повишаване приходите на населението от произвежданата продукция. Основно напояването на този етап се извършва в землищата близо до поречието на р.Крумовица и до р.Арда по метода на разгъване на тръби за поливане. Не се използват достатъчно язовирните води. Няма изградени дружества за напояване, чиито членове биха стопанисвали и използвали язовирните води на по-ниска цена.

Община Крумовград се обслужва от регионалната телефонна мрежа с главна АТЦ Кърджали, а крайните централи са 13. Почти всички населени места са включени в системата за автоматично телефонно избиране. Достъпът до Интернет се осъществява посредством наети линии на "БТК" АД и мрежа, изградена от кабелни оператори. Възможностите за развитието на съобщителната мрежа са свързани с близостта до оптичната кабелна мрежа Хасково – Комотини.

Социално-икономически характеристики на района

Поради специфичните особености на релефа, населените места в общината са разпокъсани и отдалечени. Най-отдалеченото село от общинския център е с.Бряговец - на 55 км. Махалите са отдалечени една от друга и са с влошена пътна мрежа по между им.

Населението на община Крумовград за 2011 г. е 17 662 души. От тях 5 019 живеят в гр. Крумовград и 12 643 в селските населени места на общината.

Населението на 15 и повече години и икономическа активност към 01.02.2011 г. по данни на НСИ от 2011 г., е общо – 15 085; Икономически активни общо – 7 283; От тях заети – 5 921; Безработни – 1 332; Икономически неактивни – 7 802.

Наблюдава се тенденция на увеличаване делът на лицата в над трудоспособна възраст, особено по селата. Броят на населението намалява, естественят прираст е отрицателен, миграцията към вътрешността и чужбина е голяма.

Населението по пол се разпределя както следва: от общо 17 662 жители на общината, 8 903 са мъже и 8 759 – жени.

Тенденцията при ражданията е към намаляване на абсолютната стойност.

Образователното ниво на населението е ниско, като делът на специалистите с висше и полувисше образование е малък – общо 4.81% от населението на общината. Групата на населението със средно образование (19.43%) е достатъчна, за да се гарантира с изпълнителски състав общинската икономика. Преобладаваща е групата на жителите с основно (33.91%) и начално образование – (28.12%). Неграмотните са 6.03%, а децата в предучилищна възраст - 7.05%. Непоказано е образователното ниво на 0.63% от населението.

Специфични характеристики за община Крумовград са:

- Недостатъчно развита транспортна инфраструктура, затрудняваща придвижването на учениците. Във връзка с това се създават условия за функциониране на средищни училища. Подобрява се осигуряването с училищни превозни средства за всички общини;
- Недостатъчно владеене на български език от голяма част от учениците;
- Обучение на учениците в част от училищата и главно в селските и отдалечени райони в поднормативни и слети паралелки, което снижава качеството на образованието;
- Трудности при формиране на норматив и наличие на учители неспециалисти поради малкия брой паралелки. Много от учителите в основните училища преподават по няколко предмета;

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

- В ЦДГ са с максимален и над максимален норматив деца в подготовителните групи, а в малките населени места – децата са обхванати в смесени групи;
- Затруднена комуникация с детските градини поради недостатъчната им осигуреност с компютърна техника и достъп до интернет;
- Нисък социален статус на част от населението, което дава осезателно отражение върху мотивацията за учебен труд;
- Недостатъчна осигуреност с учебници на учениците от гимназиален етап поради материални затруднения на семействата, което поставя учениците в неравни условия, влияе негативно върху подготовката и мотивацията им за учене.

Икономически активното население обхваща всички лица на 15 и повече навършени години, които са заети или безработни. По този показател община Крумовград е над средната стойност за област Кърджали – 46.5%. По отношение на икономически неактивните лица, община Крумовград заема челно място при пенсионерите (55.3%). Най-висок е коефициентът на заетост в община Кърджали - 51.0%, или с 4.6 процентни пункта по-висок от този за областта. Община Крумовград се намира на второ място с 49.5%.

Равнището на безработица в общината през 2012 г. е 18%. Тази стойност е над средната за страната (11.1%) и по-висока от тази за област Кърджали (15.1%). Броят на регистрираните безработни жени превишава този на регистрираните безработни мъже. Най-голям е относителният дял на регистрираните безработни от възрастовите групи над 55 години и 50-54 години. В този случай община Крумовград не прави изключение от общите тенденции в страната и областта. Като допълнителен неблагоприятен фактор за общината и областта като цяло е по-ниското образование и квалификация на младите хора. Относителният дял на безработните младежи до 29 години в общината е 19.21%. По този показател община Крумовград се нарежда на първо място в областта.

По данни на НСИ за 2012 г. броят жилищни сгради е 7 753, като статистиката за предната година показва, че 53% от жилищния фонд е обитаван. През 2011 г. едва 805 сгради са преброени в града, като мнозинството от фонда е на територията на селата. Гъстотата на населението е 20.7 души/кв.км.: Ползна площ – 809 064 кв.м.; Жилищна – 637 923 кв.м.; Спомагателна – 137 824 кв.м.; Площ на кухня – 33 017 кв.м.

Основен проблем в общината е липсата на достатъчно водоизточници с качествена питейна вода. Канализационна мрежа има общинския център и 4 села, частично изградена е в 6 села. В останалите населени места се използват септични ями. В гр. Крумовград и селата, в които има канализационна мрежа, тоалетните са вътрешни. В отдалечените и по-малки населени места тоалетните са външни.

Населението се отоплява предимно с твърдо гориво - дърва и въглища.

Община Крумовград се обслужва от регионалната телефонна мрежа с главна АТЦ Кърджали, а крайните централи са 13. С почти 100% покритие са трите мобилни оператора, те предлагат и безжичен интернет.

Възможностите за развитието на съобщителната мрежа са свързани с близостта на оптичната кабелна мрежа Хасково - Кавала.

От наличните данни за линията на бедност общо за страната и тази в област Кърджали е видно, че единичните лица, както и семействата с по 2 деца под 14-годишна възраст, живеят под определената линия на бедност в страната. Най-ниска е разликата през 2007 г. – 358 лв. за едно лице и 769 лв за семейство с 2 деца под 14 години. Най-висока е през 2009 г. -1 096 за едно лице и 2302 лв. за семейство с 2 деца под 14 години. Забелязва се подобрение в

показателя за последната година с налични статистически данни от 2010 г. – увеличение от 327 лв. за едно лице и 688 за семейство с 2 деца под 14 години.

По данни на НСИ и РУО - Кърджали, общият брой на отпадналите ученици в общината за периода 2012-2016 г. е 86.

БВП на човек от населението е на относително ниски нива спрямо средните за страната.

Общината продължава да се характеризира с малко на брой предприятия спрямо населението, които са с по-ниска производителност и конкурентоспособност на фона на средното за страната. В секторен план, с водещо значение за икономиката на общината са тютюнопроизводството и преработващата промишленост, и по-конкретно хранително-вкусовата промишленост и текстилната и шивашката промишленост. Данните за пазара на труда сочат, че промишлеността осигурява сравнително повече работни места спрямо страната, докато търговията не съумява да достигне нивата на заетост, които се наблюдават в други области. Според относителния дял на нетните приходи от продажби, тежестта на най-значимите отрасли в областната икономика има следния вид през 2011 г.: Преработваща промишленост - 39.92%; (повишение с около 4% спрямо 2009 г.); Търговия и ремонт – 33.0% (повишение с 3% спрямо 2009 г.) Строителство – 9.37% (съществен спад спрямо 2009 г., с около 8.5%); Транспорт и съобщения – 3.4% (устойчив дял спрямо 2009 г., когато този сектор е представлявал 3,56% от областната икономика); Селско, ловно, горско и рибно стопанство – 3.10% (повишение спрямо 2009 г., когато е бил 2.34%).

БВП, произведен в община Крумовград през 2001 г., е 40 059 000 лв., а на човек от населението за същата година е в размер на 2 024 лв. и по този показател заема 127 място от общо 262 общини в България.

През 2003 г. са реализирани нетни приходи от продажби в размер на 17,5 млн. лв. или 0,9 хил. лв. на един жител, което е 12 пъти по-малко от средното за страната. Динамиката на показателя показва тенденция за устойчиво нарастване за периода 1999-2003 г., като в сравнение с базовата година увеличението е 3.5 пъти.

Броят на регистрираните в община Крумовград стопански субекти е 929, от които 99,4% са частни, в т.ч 10% са чуждестранни. Активни са 263 фирми, от които 95 са микрофирми (със заети до 10 човека). Като едноличен търговец са регистрирани 90% от стопанските субекти. Най-голям е относителният дял на регистрираните фирми в търговията (45%), транспортните фирми (22%), общественото хранене и хотелиерството (15%) и селското стопанство (5%).

Структуроопределящ отрасъл в местната икономика е селското стопанство, доминирано от тютюнопроизводството. Представени са обувната и шивашката промишленост.

През последните няколко години най-мощен стопански фактор в община Крумовград е „Дънди прешъс металс“ ЕАД. Сключените договори за услуги с местни фирми от компанията са 46. Те са свързани със следните услуги - строителни дейности: общи работи, храна, пране, хотелски услуги, поддръжка на автомобили, доставка на офис консумативи и дребна железария, строителни работи, консултантски услуги. Обща стойност на услугите е 5 780 хил. лв. Наетите жилища в община Крумовград от „Дънди прешъс металс“ ЕАД, в това число апартаменти и етажи от къщи, са 66. Средна цена на наема на месец е 520 лева.

На базата на меморандум „Дънди Прешъс Металс“ ЕАД има подписан рамков договор с община Крумовград и годишно осигурява по 500 хил. лева за общински проекти, свързани с инфраструктурата, образованието и здравеопазването. Освен това фирмата подкрепя финансово и професионалната гимназия по транспорт в града. 50% от концесионната такса също се връща в граничната община.

Ключов проблем със сериозна социално-икономическа значимост е бъдещето на тютюнопроизводството, както и устойчивото използване на горските ресурси.

Възможностите за постигане на устойчив икономически растеж са свързани с развитието на селското стопанство като сектор с потенциал за нарастване в общинската икономика. Перспективите за икономическо развитие са свързани с насърчаване възникването и развитие на свързани отрасли в селското и горското стопанство и преработвателната промишленост.

В община Крумовград е развита леката промишленост, която е специализирана в производството на обувни и шивашки изделия. Предприятията са средни и са съсредоточени в гр. Крумовград. Материално-техническата база е добра и отговаря на технологичните изисквания.

В общината има изградени малък брой микропредприятия за производство на хляб, хлебни изделия и безалкохолни напитки.

Наетите местни жители на община Крумовград от фирмата „Дънди прешъс металс“ ЕАД са 232 души, 48 от които жени. През 2017 г. в „Дънди прешъс металс Крумовград“ ЕАД са инвестирани 80 млн. долара. На Ада тепе се изграждат две пречиствателни станции. Първата е за битово-фекални води, а втората ще се използва при нужда от заустване на води в коритото на река Крумовица като водата, достигаща от реката, ще бъде с качество на питейна.

За работа в рудника са назначени над 170 човека. В добивната част на Ада тепе ще бъдат ангажирани около 210 - 220 души, като от тях само около десетина не са от района на Крумовград. За всички видове професии има достатъчно качествени кандидати от община Крумовград, с изключение на електроперсонала, за който се търсят кадри от гр. Кърджали.

Част от строителната дейност на територията на Общината се осъществява от фирма "БКС" ЕООД. Дружеството притежава мощности (техника, транспорт, складови помещения). Заетите са над 80 души. Със строителна дейност се занимават и други частни фирми като. В тях са заети около 40 души.

Тютюнът е основната култура, която осигурява средства за препитание на голяма част от населението. В община Крумовград се произвежда висококачествен ориенталски тютюн от типа "Баши-бали", произход Крумовград. Продукцията се котира високо както на вътрешния, така и на международния пазар.

Ежегодно в общината се рекултивират над 25 000 дка земеделски земи и се произвежда над 3 000 тона тютюн. Производствените възможности са далеч по-големи, като може да се достигне и по-високо производство, ако не се допускат ежегодните слабости при изкупуването и окачествяването на продукцията. Селскостопанските производители проявяват все по-голям интерес към развитието и на алтернативно земеделие, като възможност за осигуряване на по-високи доходи и трудова заетост. През последните години са създадени насаждения и се отглеждат ефективно бял риган на площ от 500 дка, жълт кантарион над 30 дка, маточина над 50 дка, шипка 50 дка. Ежегодно се рекултивират площи с пипер над 500 дка, градинска чубрица над 500 дка и др. Тези култури не могат да бъдат алтернатива на тютюна, тъй като в производството им се ангажира много малко работна ръка.

Полупланинският релеф на община Крумовград е подходящ за развитие на животновъдството. Слабата механизация и автоматизация, големите разходи за отглеждане на животни и не добре функциониращият пазар оказват неблагоприятно влияние на броя на отглежданите животни и произвежданата продукция. Най-добре развити са говедовъдството и овцевъдството. Животните са пръснати по частните земеделски стопанства и се отглеждат основно за лични нужди. Произведеното мляко не се изкупува, което лишава производителите от възможността за реализация на произведената продукция и за получаване на субсидии. На територията на общината няма изградени предприятия за преработка на произведената селскостопанска продукция.

Община Крумовград се намира в полупланински район, където местната икономика е силно зависима от земеделието като източник на доходи и заетост. В земеделски стопанства са ангажирани 54.2% от заетите. Земеделските земи в общината са 382 228 дка, в т.ч. обработваема земя 147545 дка (38.6%), мери и пасища 141 140 дка (36.9%), гори в земеделски фонд 93 543 дка (24.5%). Поливните площи са 3000 дка, но хидромелиоративната система е силно амортизирана. Основният прилаган поливен метод е разгъване на тръби за поливане. На територията на общината са изградени 60 микроязовира, които могат да се използват за напояване. Възстановяването на хидромелиоративната мрежа е свързано с привличане на инвестиции и следва да се съобрази с особеностите на дребните земеделски стопанства. По форма на собственост 19% от земеделската земя е частна, 60% е общинска (почти напълно се формира от т.нар. общински остатъчен фонд), а 21% е държавна.

Основна част от обработваемата земя е заета с тютюн (26 583 дка). Отглеждат се лечебни растения (700 дка бял риган и 70 дка шипки и 25 дка маточина), овощни насаждения (562 дка), лозя (270 дка), други трайни насаждения (823 дка), пипер (270 дка) и чубрица (70 дка).

Собствеността върху земята е раздробена и преобладават стопанствата, които обработват по-малко от 10 декара. Под аренда се обработват 20 09 дка. Липсва съвременна техника за провеждане на агротехнически мероприятия с по-продължителен ефект, което сериозно намалява ефективността на стопанската дейност.

Обработват се по-плодородните земи, а нископродуктивната земя се изоставя, като изоставените земи към края на 2001 г. са над 3 600 дка. Ерозионните процеси, провокирани от наклонения терен, намаляват площите обработваема земя. Отсъствието на крупни земеделски стопанства, намалява производителността на труда и възможностите за реализиране на по-ниска себестойност на продукцията, както и за нейната пазарна реализация.

Животновъдството има по-малък дял в произведената селскостопанска продукция. Представени са почти всички видове домашни животни, като доминира говедовъдството и овцевъдството. В преобладаваща част от случаите животните се отглеждат при примитивни условия, липсва контрол на качеството на произвежданата продукция. Познанията на стопаните са недостатъчни, липсва адекватна информация за възможностите за прилагане на нови технологии.

Основните проблеми пред селското стопанство са:

- Семейните земеделски стопанства са от затворен тип, не се провеждат агротехнически мероприятия, което води до ниски добиви;
- Пазарната реализация на селскостопанската продукция е силно затруднена, като предлаганите цени често са под себестойността на продукцията. Изключение е реализацията на произведения тютюн, където изкупната кампания е на задоволително ниво;

➤ Липсва модерна селскостопанска техника и съвременен сграден фонд, както и финансови ресурси за технологично обновяване на земеделските стопанства. Липсват познания за адекватно провеждане на агротехническите мероприятия;

➤ Семейните ферми не са пазарно ориентирани. Не се прилагат мерки за подобряване и поддържане на породния състав, което не позволява увеличаване на количеството на произвежданата продукция.

Изложените проблеми провокират негативна тенденция за неефективно използване на обработваемата земя, влошаване на техническата обезпеченост на селското стопанство и намаляване на добивите. В животновъдството тенденциите са за продължаващо влошаване на породния състав и добивите.

Област Кърджали и община Крумовград притежават някои особености на етническата си структура в сравнение с тази на България. Според преброяването на населението през 2011 г. в община Крумовград като българи се самоопределят 22.26%, като турци – 57.01%, като роми – 0.20%, не се самоопределят 1.25%, а 18.73% не са отговорили на този въпрос.

За културно-историческото наследство на община Крумовград свидетелстват над 2 хиляди експоната, подредени в музейна сбирка с изложбена площ 250 кв.м. и обособени в отдели археология, нова история и етнография. Сбирката е открита през 1971 г. и се помещава в сграда строена през 1901 г., декларирана за паметник на културата през 1982 г.

На територията на община Крумовград са разположени 31 археологически обекта и 12 архитектурни паметници, имащи статут на паметници на културата с местно значение. Разкрити са останки от тракийски светилища, надгробни могили, некрополи и средновековни крепости, които свидетелстват за интензивен и продължителен живот през всички исторически епохи. В централната част на гр.Крумовград е разкрито праисторическо селище с материали от неолита, палеолита и бронзовата ера. Интересни тракийски култови паметници са нишите, изсечени в отвесни скали по поречието на р. Арда.

Ежегодно се провежда събор на народното творчество и традиционните културни празници "Крумовградски светлини". Културни дейности на територията на общината се организират в 12 читалища, всяко от които разполага с библиотека с библиотечен фонд.

Туризмът формира незначителна част от приходите на общината. Не се използва потенциалът за развитие на селския и екологичния туризъм, поради липсата на средства за създаване на настанителна база и липса на инвеститорски интерес в областта на туристическото предлагане на територията на общината. Наличието на антропогенни и природни ресурси не кореспондира с изградена туристическа инфраструктура и настанителна база, наблюдава се остър недостиг на квалифициран персонал.

Потенциалът за развитие на туризма на територията на общината е свързан предимно със създаване и промоция на еко-туристически продукти и културни маршрути. Перспективите за развитие на туристическия бизнес са свързани предимно с разработването на наличните културно-исторически и антропогенни ресурси и предлагане на регионален туристически продукт в рамките на сътрудничество с останалите общини от района на Източни Родопи.

Характеристика на здравето на населението

Коефициентът на обща смъртност за област Кърджали за периода 2001-2010 г. е по-нисък от този в страната – съответно от 10.8 в началото на периода до 11.1 в края му за областта и от 14.2 до 14.6 за страната.

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

Общата смъртност за област Кърджали през 2011 г. е 12.7%. Най-висока е в община Ардино - 15.6%, следват общините: Кирково – 14.7%; Крумовград – 13.9%, Черноочене – 13.6%; Джебел 12.2%, Момчилград – 11.6% и Кърджали – 11.4%. Разликата между стойностите на показателя в градовете и селата е значителна.

Сред причините за нарастване на смъртността в областта са:

- Задълбочаващото се застаряване на населението;
- Нарастване на смъртността в активна възраст от социално-значими заболявания;
- Рискови фактори, свързани с начина на живот на населението: нерационално хранене, тютюнопушене, хиподинамия и стрес;
- Социално-икономически и екологични фактори на средата.

През 2011 г. в област Кърджали най-висока е детската смъртност в община Крумовград – 8,9%. Основните причини за умиранията на децата под 1 година и през 2011 г. са някои състояния, възникващи в перинаталния период – 7.6. Сравнително по-ниска е честотата на умиранията сред новородените в неонатална възраст – 2.9.

В структурата на хоспитализираните пациенти в област Кърджали през последните 3 години водещи заболявания са: Болести на органите на кръвообръщението, следвани от Болести на дихателната система и на трето място - Бременност, раждане и послеродов период. Аналогично е състоянието в община Крумовград.

Коефициентът на възрастова зависимост за 2016 г. за община Крумовград е 22.8 за населението под 15 години. За 2016 г. за община Крумовград е 184.5% за населението над 65 години.

Услуги за здраве и благосъстояние в района

В община Крумовград иманедостиг на медицински персонал. Много голяма част от висшия медицински персонал е в предпенсионна или пенсионна възраст, а броят на младите лекари е изключително малък.

Големите разстояния между малките населени места и градските центрове затрудняват достъпа на населението до лекарска помощ и снижава качеството на здравното обслужване. В голяма част от селата хората нямат пряк достъп до първична медицинска помощ.

Оказването на неотложна медицинска помощ като цяло е недостатъчно ефективно, поради затруднения достъп. Осигуреността с медицински лица е по-висока в града в сравнение със селата. Това се дължи основно на специфичната инфраструктура – разпокъсаност и отдалеченост на малките селища. Поради тази причина следва да се постави акцент върху превантивната медицина.

Лечебните заведения за първична медицинска помощ и дентална извънболнична помощ в област Кърджали през 2011 г. наброяват общо 199 заведения, от които 63 са амбулатории за индивидуална практика за първична медицинска помощ (АИППМП) и 136 амбулатории за индивидуална практика за първична дентална помощ (АИПДП). Най-голям е броят на тези видове лечебни заведения в община Кърджали.

В област Кърджали преобладават АИПДП – 136, следвани от АИСМП – 68, и АИППМП – 63. Най-малък е броят на диагностично консултативните центрове (ДКЦ) и хосписите.

При оценката на потребностите от лекарски специалисти в извънболничната медицинска помощ, е отчетена необходимост от разширяване на пакета дейности по специалности и изнасяне на някои болнични диагностично лечебни дейности в

извънболничната помощ. При специалистите от ИСИМП също с наблюдава неравномерно разпределение, като концентрацията им е предимно в общинските центрове. Това затруднява достъпа на населението до този вид услуга, увеличава броя на случаите с късна диагностика и настъпили усложнения, както и нарастване броя на хоспитализациите.

Изградената в община Кърджали система от болнични заведения (5) в състояние да задоволи потребностите на населението както от общината, така и от областта от болнична медицинска помощ. Тяхната обща леглова база възлиза на 598 болнични легла, като през последната година използваемостта в дни е само 189.16, което представлява 51.82%.

Общият брой на пациентите, преминали болнично лечение през 2011 г., е 14 991 души. Оборудването в лечебните заведения е на добро ниво.

Поради неравномерността на доболничната помощ, броят на хоспитализациите в областта в много от болничните заведения се увеличава. В отдалечените места консултации със специалист са невъзможни. В първичната извънболнична помощ не е създадена организация за безотказен 24-часов прием.

На територията на областния град Кърджали функционира един Център за спешна медицинска помощ (ЦСМП), който разполага с 8 филиала в областта. Основната тежест във филиалите се поема от средния медицински персонал.

Сред основните недостатъци и проблеми в сферата на здравеопазването в областта, върху които трябва да се работи, са:

1. Застаряване на квалифицирания медицински персонал.
2. Незаетите лекарски практики в селата са непривлекателни.
3. Недостатъчен брой групови лекарски практики.
4. Сериозен проблем е големият брой здравно неосигурени лица.

През 2011 г. в община Крумовград са регистрирани: 4 индивидуални практики за първична извънболнична медицинска помощ; 10 по дентална медицина; една групово практика за първична медицинска помощ и индивидуални практики за специализирана извънболнична помощ.

В община Крумовград има една многопрофилна болница за активно лечение - МБАЛ „Живот +“ ЕООД. В лечебното заведение се извършва Диагностика и лечение на заболявания, когато лечебната цел не може да се постигне в лечебните заведения за извънболнична помощ; Родилна помощ; Рехабилитация; Диагностика и консултации, поискани от лекар или лекар по дентална медицина от други лечебни заведения; Диспансеризация.

Диагностично-консултативен блок - състои се от приемни кабинети, клинична лаборатория, отделение по образна диагностика, микробиологична лаборатория, лаборатория по обща клинична патология и отделения без легла – анестезиологично отделение и физиотерапевтично отделение, което в момента не функционира.

Стационарен блок с 54 активни легла с Отделение по Вътрешни болести, в което се осъществява дейност и по медицинските специалности пневмология и кардиология; Отделение по педиатрия (детско); Отделение по акушерство и гинекология; Отделение за продължително лечение по вътрешни болести.

Административно - стопански блок със Стерилизационна; Автотранспорт; Администрация. В Дежурен кабинет се оказва медицинска помощ на здравноосигурени и неосигурени лица между 20.00 ч. вечерта и 08.00 ч. сутринта през работните дни и денонощно през почивните и празничните дни. В структурата на болницата е включена и болнична аптека.

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция - България 2014- 2020

Болницата е добре оборудвана с медицинска апаратура, съобразно извършваната диагностично-консултативна помощ, амбулаторно лечение и спешна неотложна медицинска помощ.

В общината е в процес на изграждане един Медицински център №1 ЕООД за доболнична специализирана помощ с кабинет по вътрешни болести, хирургичен кабинет, детски кабинет, УНГ кабинет, АГ кабинет и очен кабинет. Регионалните медицински центрове в област Кърджали са 5. Частни клиники няма. Частни лекари също няма.

Разстоянието на населените места от здравните услуги в района се характеризира с голяма отдалеченост. Най отдалечени са 3 населени места, съответно едно на 51 км, две на 53 км, най-близко стоящите – на 10 км (21 села).

Лекарите (539) на 1000 жители в областта към 31.12.2017 г. са 3.6, а в община Крумовград (19) – 0.9. Специалисти здравни грижи на 1000 жители (в областта - 854, в общината - 29) към 31.12.2017 г. съответно 5.7 и 0.6. Болнични легла на 1000 жители (в областта (826), общината - 54) към 31.12.2017 г. са съответно 5.5 и 3.2. Броят на хората, които ползват здравни услуги 1000 жители за общината през 2017 г. е 16 931, за областта – 151 113. Броят на хоспитализираните лица 1000 жители за общината, за 2017 г. е 86.47%, а за областта – 175.12 на сто.

В общината се предоставят здравни програми (ваксинации, информационни събития, програми за възрастни хора) чрез реализиране на Проект „Предоставяне на интегрирани услуги за ранно детско развитие в община Крумовград“ , процедура „Услуги за ранно детско развитие“ по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2014-2020 г., съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз и съвместна дейност с Фондация „Направи добро – Александровска“ гр. София.

Към 2001 г. детските градини в община Крумовград са 63 с 4 617 деца в 27 групи и 405 учители.

На територията на община Крумовград се предоставят социални услуги в общността в: Център за настаняване от семеен тип за деца и младежи 1 и 2 (НСТДМ) с капацитет 30 деца/младежи; Център за обществена подкрепа (ЦОП) - Крумовград с осигурени социален работник, педагог, психолог и логопед, които извършват индивидуална работа с деца и семейства.

Обектите за грижи за възрастни са: Дом за стари хора 50 места; Домашен социален с капацитет е 165 с два филиала в с. Аврен и с. Поточница; Обществена трапезария - социална услуга, която е до 30.04.2016 г.; Приемна грижа при изпълнение на проект „И аз имам семейство“. Утвърдени са 4 професионални приемни семейства, като в 3 от тях са настанени 4 приемни деца; Клуб на пенсионера и хората с увреждания.

Сред програмите за благосъстояние на общината (икономически, образователни, здраве) е и Общинският план за младежта е документ за планиране и изпълнение на приоритетите на общинската и националната политика за младите хора.

Общината разполага със стадион в общинския център, покрит плувен басейн и физкултурен салон към СОУ „Васил Левски“, Крумовград. Приоритетни за реализация са проекти за изграждане на спортна площадка за баскетбол, хандбал, бадминтон и тенис на корт и открит басейн в гр. Крумовград. Спортната инфраструктура в училищата е в лошо техническо състояние. За обновление на спортната инфраструктура и изграждане на

Настоящият документ е изготвен в рамките на проект № В2.9а.09 «Политики за осигуряване на достъп до здравни услуги до отдалечените места /HEALTHY MUNICIPALITY/», финансиран по Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-A Гърция - България 2014- 2020

допълнителни съоръжения за спорт и отдих средства инвестират общината и „Дънди прешъс металс“ ЕАД – Крумовград.

Културните обекти с национално и местно значение са няколко: Късноантична и средновековна крепостна стена, Музейна сбирка, Тракийски рудник за злато, Средновековна крепост в с. *Сърнак*, Природозащитен център „Студен кладенец“, Абразивни кладенци и Дяволски мост (Шейтана), Резерват „Вълчи дол“.

Обществено здравеопазване в района

Населението, ползващо водоснабдителните услуги в област Кърджали, е 135 133 души от общия брой населяващи територията. Това представлява 89% водоснабденост на селищата. За сравнение в страната процентът на населението, ползващо водоснабдителни услуги, и 98.6 на сто. Водоснабдени са 238 населени места. Средното потребление на ден на човек от населението през 2007 г. достига 90.08 литра, през 2008 г. то е 90.72 литра, през 2009 г. – 86.07 литра на ден на човек, през 2010 г. – 83.17 литра и през 2011 г. – 85.69 литра.

Услугите водоснабдяване и канализация на територията на област Кърджали се предоставят от „Водоснабдяване и Канализация“ (ВиК) ООД гр. Кърджали, в т. ч. и на 41 населени места в община Крумовград с общ брой население 15 203 души.

ВиК ООД – Кърджали ползва сурова вода от два водоизточника – язовир „Боровица“ и планинско водохващане за с. Равен, община Момчилград. Суровата вода от тях не отговаря единствено по показател „мътност“, поради което има изградени съответно пречиствателни станции (ПСПВ) и пречиствателно съоръжение – самопочистващ се филтър.

Всички останали количества сурова вода са от подземни водоизточници – дренажи, шахтови кладенци и тръбни кладенци. Особени проблеми с качеството на сурвата вода няма.

Тя е безопасна и чиста и не са налични показатели, които се нуждаят от пречистване с изключение на микробиологичните показатели, поради което се извършва дезинфекция.

За качеството на суровата вода се извършва мониторинг, съгласно нормативното законодателство. Той се изпълнява от Басейнова дирекция за управление на водите в Пловдив и от Министерството на здравеопазването.

За качеството на питейната вода се извършва мониторинг по Наредба №9/2001 г., но не в достатъчен обем като количество проби и брой показатели по задължителния минимум на постоянния и периодичния мониторинг и недостатъчен обхват на водоизточниците годишно.

Към момента съществуват няколко основни проблема, свързани с охранителните зони, свързани с тяхната поддръжка, условията и реда за проучване, проектиране, утвърждаване и експлоатация им.

В област Кърджали има няколко големи производствени мощности, които замърсяват атмосферния въздух и са включени в мониторинговата система за наблюдение и контрол. При констатирани наднормени емисии, се налагат икономически санкции. Основен замърсител в община Крумовград са автотранспортът и битовите отоплителни инсталации през зимния сезон. Това замърсяване е епизодично и може да доведе до наднормени стойности при специфични метеорологични условия.

Нередовното почистване на уличната мрежа също оказва значително влияние върху количеството регистрирана прах. През зимните месеци е налице тенденция за наднормено съдържание на финни прахови частици до 10 микро на (µg - ФПЧ₁₀), което е резултат от повишеното потребление на твърди горива в битовия сектор и хара

ктерните за сезона безветрие, мъгли и температурни инверсии, които създават условия за задържане и натрупване на атмосферните замърсители в приземния слой.

За определяне на екологичното и химично състояние на повърхностните води се провежда хидробиологичен мониторинг в 54 пункта и физико-химичен в 12 пункта от Националната система за мониторинг на околната среда. Физико-химичният мониторинг се извършва по 29 показателя за екологично състояние (основни и специфични), свързани с органично замърсяване на повърхностните води и 3 показателя за химично състояние (приоритетни вещества). Анализът на планираните проби се извършва от Регионалната лаборатория на РИОСВ – Хасково към ИАОС. Завсеки отделен мониторингов пункт има определена схема за пробонабиране и анализ по групи показатели.

На територията на област Кърджали има 21 водни обекти, чието екологично състояние е много добро и в съответствие с разработената през 2010 г. класификационна система, включваща биологични и физико-химични елементи за качество. През 2001 г. в определени водни обекти в област Кърджали са извършени анализи за наличие на приоритетни вещества (олово, кадмий и никел). Язовир Студен кладенец е с констатирано общо лошо състояние – превишено наличие на физико-химични и химични елементи. На воден обект р. Арда между яз. Студен кладенец и р. Крумовица е констатирано лошо екологично състояние – наличие на биологични елементи.

За цялата територия на област Кърджали най-влошено е състоянието на почвите около бившия Оловно-цинков комбинат (ОЦК-АД) и “S&V Индъстриъл Минерал” АД, гр. Кърджали. Установено е, че поземленият фонд е увреден в различна степен. Засегнатите земи са около 6 хиляди дка, включително и около старо и сега действащо хвостохранилище. Замърсяването на тези площи е предимно с тежки метали.

По отношение опазване на земните недра и ползване на подземните богатства, се наблюдава тенденция за увеличаване броя на получените разрешения за търсене и проучване на полезни изкопаеми – особено на скалооблицовъчни материали. В голяма част от случаите става въпрос за площи с малки размери, при които въздействието върху околната среда е ограничено.

В обектите за търсене и проучване на метални полезни изкопаеми, които обикновено са със значителни размери, до момента геолошко-проучвателните работи се концентрират върху малки пощи с изключение на златното находище Ада тепе в района на община Крумовград. Всички обекти с минно-геоложки дейности се контролират от РИОСВ – Хасково, съгласно законовите уредби в страната. До момента няма констатирани сериозни нарушения в тази област, с изключение на добива на бентонит в кариерата Пропаст-север, където периодично се активира свлачище.

На територията на област Кърджали се извършва ежегоден мониторинг на почвите съгласно мониторинговата мрежа „Земя и почви“. Има имградени 14 почвени пункта за пробовземане и анализ на почвите от замърсяване с тежки метали и металоиди. Извършва се анализ и контрол по показатели олово, мед, цинк, кадмий, арсен, желязо, азот, фосфор, живак, хлорорганични пестициди и киселяване.

Община Крумовград организира всяка година няколкократно обработки на терени и площи в гр. Крумовград против комари и кърлежи. Дезинсекция (пръскане против комари) се извършва на цялата територия на града. Обработка против кърлежи се извършва на тревни площи в градски парк, централната част на града, в кварталите и градския стадион.

Земеделските земи в общината са 382 228 дка, в т.ч. обработваема земя 147545 дка (38.6%), мери и пасища 141140 дка (36.9%), гори в земеделски фонд 93543 дка (24.5%). Поливните площи са 3 000 дка, но хидромелиоративната система е силно амортизирана. Основният прилаган поливен метод е разгъване на тръби за поливане. На територията на общината са изградени 60 микроязовира, които могат да се използват за напояване. Възстановяването на хидромелиоративната мрежа е свързано с привличане на инвестиции и следва да се съобрази с особеностите на дребните земеделски стопанства.

По форма на собственост 19% от земеделската земя е частна, 60% е общинска (почти напълно се формира от т.нар. общински остатъчен фонд), а 21% е държавна.

Основна част от обработваемата земя е заета с тютюн (26 583 дка). Отглеждат се лечебни растения (700 дка бял риган и 70 дка шипки и 25 дка маточина), овощни насаждения (562 дка), лозя (270 дка), други трайни насаждения (823 дка), пипер (270 дка) и чубрица (70 дка).

Собствеността върху земята е раздробена и преобладават стопанствата, които обработват по-малко от 10 декара. Под аренда се обработват 2 009 дка. Въпреки, че през последните години броят на малогабаритната и средно габаритната техника се е увеличил, липсва съвременна техника за провеждане на агротехнически мероприятия с по-продължителен ефект, което сериозно намалява ефективността на стопанската дейност.

Обработват се по-плодородните земи, а нископродуктивната земя се изоставя, като изоставените земи към края на 2001г. са над 3 600 дка. Ерозионните процеси, провокирани от наклонения терен, намаляват площите обработваема земя. Отсъствието на крупни земеделски стопанства, намалява производителността на труда и възможностите за реализиране на по-ниска себестойност на продукцията, както и за нейната пазарна реализация.

Животновъдството има по-малък дял в произведената селскостопанска продукция. Представени са почти всички видове домашни животни, като доминират говедовъдството и овцевъдството. Животните се отглеждат в семейни стопанства, няма големи ферми. В преобладаваща част от случаите животните се отглеждат при примитивни условия, липсва контрол на качеството на произвежданата продукция. Познанията на стопаните са недостатъчни, липсва адекватна информация за възможностите за прилагане на нови технологии.

Условията за живот на територията на област Кърджали, респективно на община Крумовград, са добри – благоприятно географско положение (общата граница с Гърция е 90 км); климатичните и почвени условия са предпоставка за отглеждане на етерично-маслени и южни култури; на язовирите са построени водно-електрически централи; съществуват богатство от полезни изкопаеми и материално-техническа база за развитието на лека и тежка промишленост, търговия и услуги; налице са достатъчна учебна мрежа, бонична система, културни традиции и културно-историческо наследство.

В продължение на десетилетия в община Крумовград са налице опасения, че добивната дейност на „Дънди Прешъс Металс“ ЕАД ще причинява сериозни екологични проблеми. Това на този етап не се потвърждава. Към момента всички дейности са екологично обезпечени и не създават проблеми за околната среда.

В община Крумовград „Дънди Прешъс Металс“ ЕАД е инвестирал 80 млн. долара. На рудник Ада тепе за добив на злато се изграждат 2 пречиствателни станции. Първата е за битово-фекални води, а втората ще се използва при нужда от заустване на води в коритото на р. Крумовица като водата, достигаща от реката, ще бъде с качество на питейна.

При дейността на рудник Ада тепе и обогатителната фабрика ще се използват едни от най-съвременните технологии. На базата на меморандум „Дънди Прешъс Металс“ ЕАД има подписан рамков договор с община Крумовград и годишно осигурява по 500 хил. лева за общински проекти, свързани с инфраструктурата, образованието и здравеопазването. Освен това, фирмата подкрепя финансово и професионалната гимназия по транспорт в града. 50% от концесионната такса също се връща в граничната община.

Всички общини на територията на област Кърджали обезвреждат образуванията на своя територия твърди битови отпадъци на временно определена за целта площадка в землището на с. Вишеград, община Кърджали. Годишно на територията на областта се образуват и обезвреждат около 44 хиляди тона твърди битови отпадъци.

Общинския център - гр. Крумовград, е обхванат в системата за организирано сметосъбиране и сметоизвозване. В останалите населени места твърдите битови отпадъци се депонират на нерегламентирани сметища, отстраняването на които представляват сериозен проблем пред общинската администрация

На територията на община Крумовград няма значими замърсители на атмосферата. Основните замърсители на водата са отпадните и канализационни води от населението и стопанските субекти, като няма установени значими индустриални замърсявания.

Създадено е специализирано хранилище за временно съхраняване на отпадъци от хуманна медицина и е въведена система за разделно събиране.

Почистването на улиците има неорганизиран характер, на територията на общината няма организирана система за разделно събиране на отпадъци от опаковки.

За опазване на биологичното разнообразие са обявени резервата “Вълчи дол” и седем защитени местности. Резерватът “Вълчи дол” с площ 775 ха, е разположен в землището на с. Студен кладенец и е обявен за съхраняване на единствената в България колония от белоглави лешояди. На територията на резервата са установени 23 вида грабливи птици, 21 от които фигурират в Червената книга на Република България.

На територията на общината са разположени множество пещери, три от които са включени в списъка на 250-те най-известни пещери в България.